

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

ANUL 8

MAI—IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘIU și CONF. UNIV. A. ROMAN (redactori responsabili)
PROF. UNIV. L. BÁNYAI (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU
CÎMPINA, CONF. UNIV. I. GHEORGHIU, CONF. UNIV. G.H. HAUPT, PROF. UNIV.
I. IONAȘCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. P. NICHITA, CONF. UNIV. V. POPOVICI
(Iași), PROF. UNIV. S. ȘTIRBU, ACAD. D. PRODAN (Cluj), ACAD. M. ROLLER.
BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

III

ANUL 8

MAI — IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHEREȘTEȘIU și CONF. UNIV. A. ROMAN (redactori responsabili).
PROF. UNIV. L. BĂNYAI (Cluj), ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU
CÎMPINA, CONF. UNIV. I. GHEORGHIU, CONF. UNIV. GH. HAUPT, PROF. UNIV.
I. IONAȘCU, CONF. UNIV. V. MACIU, CONF. UNIV. P. NICHITA, CONF. UNIV. V. POPOVICI
(Iași), PROF. UNIV. S. ȘTIRB U, ACAD. D. PRODAN (Cluj), ACAD. M. ROLLER.

BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POSTALE PRIN FACTORII POȘTALI
ȘI DIFUZORII VOLONTARI DIN ÎNTRERINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

STUDII ȘI REFERATE

	Pag.
GH. HAUPT, Din istoricul luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe poziții marxiste (1881—1884)	7
V. MACIU, Cu privire la situația și lupta țăranimii din România în ajunul Războiului de independență.	31
M. TURBATU, Rolul meșteșugarilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Românească.	49

DISCUȚII

E. FRANCES, Slavii pe pământul patriei noastre în veacul al XII-lea.	65
---	----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ST. PASCU, S. BENKÖ și I. I. RUSSU, Analiza muncii științifice pe 1954 la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. - Cluj.	81
--	----

DIN ȚĂRILE DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ

FR. KAVKA, Mișcarea revoluționară husită și importanța ei internațională.	84
--	----

DOCUMENTE

I. IONAȘCU, Un document inedit despre răscoala țăranilor din Olt în iunie 1899.	107
--	-----

NOTE ȘI RECENZII

D. MACREA, Despre originea și structura limbii române (<i>Dan Simonescu</i>)	111
L. HOLOTÍK, Rolul misiunilor militare italiene și franceze din anul 1919, în Slovacia (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	113
E. KOVÁCS, Bem Jozsef (<i>C. Cîmpianu</i>)	116
VÁRKONYI ÁGNES, Desfășurarea luptei pentru independență a lui Francisc Rákóczy II în Transilvania (1703 — iulie 1704) (<i>I. Totoiu</i>)	122
* * * Marx-Engels-Lenin-Stalin, Cu privire la istoria Germaniei (<i>T. Sotirescu</i>)	124

S O M M A I R E

ÉTUDES ET EXPOSÉS

	<u>Pag.</u>
GII. HAAUPT, Aperçu historique de la lutte menée pour faire adopter aux cercles socialistes de Roumanie une attitude marxiste (1881—1884)	7
V. MACIU, Sur la situation et la lutte de la paysannerie roumaine à la veille de la Guerre de l'Indépendance	31
M. TURBATU, Le rôle des artisans villageois dans le développement de la production de marchandises en Valachie, au cours de la première moitié du XVII ^e siècle	49

DISCUSSIONS

E. FRANCES, Les Slaves sur le territoire de notre pays, au XII ^e siècle	65
--	----

LA VIE SCIENTIFIQUE

ST. PASCU, Ș. BENKÖ et I. I. RUSSU, Analyse du travail scientifique en 1954, à l'Institut d'Histoire, de Cluj, de l'Académie de la République Populaire Roumaine.	81
--	----

ECHOS DES PAYS DE DÉMOCRATIE POPULAIRE

FR. KAVKA, Le mouvement révolutionnaire hussite et son importance internationale	84
--	----

DOCUMENTS

I. IONAȘCU, Un document inédit sur le soulèvement des paysans de l'ancien département d'Olt, en juin 1899	107
---	-----

NOTES ET COMPTES RENDUS

D. MACREA, Sur l'origine et la structure de la langue roumaine (<i>Dan Simonescu</i>)	111
L. HOLOTÍK, Le rôle des missions militaires italiennes et françaises en Slovaquie en 1919 (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	113
E. KOVÁCS, Bem Jozsef (<i>C. Cîmpianu</i>)	116
VÁRKONYI ÁGNES, L'évolution de la lutte pour l'indépendance menée par Françoise Rakoczy II en Transylvanie (1703—juillet 1704) (<i>I. Totoiu</i>)	122
* * * Marx-Engels-Lénine-Staline, Sur l'histoire d'Allemagne (<i>T. Sotirescu</i>)	124

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ

Стр.

Г. ГАУШТ, Из истории борьбы за переход социалистических кружков Румынии на марксистские позиции (1881—1884)	7
В. МАЧУ, Положение румынского крестьянства и борьба его накануне Войны за Независимость	31
М. ТУРБАТУ, Роль сельских ремесленников в развитии товарного производства в Валахии в первой половине XVII века	49

ДИСКУССИИ

Е. ФРАНЧЕС, Славяне на нашей родине в XII веке	65
Ш. ПАСКУ, Ш. БЕННО и И. И. РУССУ, Анализ научной работы Клужского института истории Академии РНР за 1954 год..	81

В СТРАНАХ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ

Ф. КАВКА, Гуситское революционное движение и его мировое значение	84
---	----

ДОКУМЕНТАЦИЯ

П. ИОНАШКУ, Неопубликованный документ о восстании крестьян в уезде Олт в июне 1899 года	107
---	-----

ЗАМЕТКИ И РЕЦЕНЗИИ

Д. МАКРЯ, О происхождении и структуре румынского языка (<i>Д. Симонеску</i>)	111
Л. ГОЛОТИК, Роль итальянских и французских миссий в Словакии в 1919 году (<i>Т. Понеску Вышков</i>)	113
Е. КОВАЧ, Бем Иозеф (<i>Ж. Кымпяну</i>)	116
А. ВАРКОПИ, Борьба Франциска Ракоци II за независимость в Трансильвании (1703 — июль 1704) (<i>И. Тотою</i>).....	122
* * * Маркс — Энгельс — Ленин — Сталин, О истории Германии (<i>Т. Сотиреску</i>)	124

DIN ISTORICUL LUPTEI PENTRU TRECEREA
CERCURILOR SOCIALISTE DIN ROMÂNIA
PE POZIȚII MARXISTE (1881-1884)*

DE

GH. HAUPT

Intensificarea propagandei socialiste în anii de după războiul de independență, organizarea asociațiilor de lucrători din Iași, au produs o puternică neliniște în rândurile claselor dominante. În această situație guvernul burghezo-moșieresc pregătea o lovitură directă care să împiedice creșterea mișcării socialiste și muncitorești. În acest scop a fost folosită serbarea proiectată de către cercul socialist din Iași în cinstea aniversării a 10 ani de la Comuna din Paris. La 18 martie 1881, înainte de a începe serbarea în cinstea împlinirii celor 10 ani de la Comuna din Paris, conducătorii cercului socialist din Iași au fost arestați din ordinul guvernului. În ziua de 7 aprilie 1881, Camera a votat legea expulzării. Prin această lege, clasele dominante au expulzat decenii de-a rândul pe toți cei „indezirabili”, adică pe revoluționari, conducători ai mișcării socialiste din România, fie că erau străini, sau chiar cetățeni romini. Această lege a fost aplicată pentru prima oară în aprilie 1881, cind din România a fost expulzat un grup de revoluționari care activaseră în cercul socialist din Iași și care au participat la pregătirea aniversării Comunei din Paris.

După arestarea și expulzarea grupului de revoluționari ruși¹, membri activi ai cercului socialist din Iași, în primăvara și vara anului 1881, măsurile polițienești întreprinse de guvernul liberal s-au întesit. Militanții cercului socialist din Iași au fost arestați. În casele lor s-au făcut percheziții ilegale de către poliție cu scopul de a găsi „material compromițător”. Au fost dați afară de la Universitatea din Iași pe motivul că erau „instigatorii”, studenții membri activi ai cercului socialist².

* Fragment dintr-o monografie în curs de pregătire despre «Istoricul mișcării muncitorești și socialiste din România până la formarea P.S.M.D.R (1893)».

¹ Dosarele cu privire la arestarea dr. Russel și a celorlalți revoluționari ruși emigrați s-au păstrat la Arhivele Statului din Iași. În 1944 o parte din arhivă a fost adusă la București, dar în timpul bombardamentelor anglo-americane — aceste dosare împreună cu alte materiale ce se aflau într-un vagon — au fost distruse.

² După 25 de ani, unul dintre organizatorii acestei campanii contrarevoluționare din Iași își amintea cu satisfacție: «Dovădă incontestabilă (col. 1, op. cit. — Gh. II.) au fost scoși

În urma acestor măsuri polițienești, mai mulți socialiști români au fost nevoiți să emigreze. Presa conservatoare și liberală ducea o campanie deșănțată de calomnii la adresa socialiștilor, care nu aveau posibilitatea de a le combate în mod public. Unul dintre participanții mișcării socialiste arată în 1883: „Persecuția și calomnia s-a desfășurat peste tot tocmai în momentul cînd nu aveam la dispoziția noastră nici un ziar pentru a ne apăra”¹. Toate aceste măsuri urmăreau intimidarea elementelor înaintate, progresiste și sugrumarea mișcării socialiste și muncitorești în dezvoltare. Dar aceste scopuri n-au putut fi atinse. Dimpotrivă, măsurile reacționare ale guvernului liberal au stîrnit un val de proteste ale opiniei publice progresiste, ceea ce a avut drept rezultat trecerea unui mare număr de elemente înaintate în rîndurile mișcării socialiste.

Îndată după arestarea conducătorilor cercului socialist din Iași, Constantin Stăuceanu — unul dintre membrii activi ai cercului socialist din București — i-a adresat arestatului dr. Russel o carte poștală în care exprima simpatia și solidaritatea intelectualității înaintate din București pentru acțiunile cercului socialist din Iași. C. Stăuceanu scria: „Regret ceea ce ți s-a întîmplat, arată asemenea și amicilor noștri regretele mele, nu vă supărați însă — că v-a arestat — nu țara care simpatizează cu voi — ci Negruții”², adică prefectul din Iași.

Evenimentele au dovedit justetea acestor rînduri.

La universitatea din București studenții au început o mișcare de protest împotriva excluderii de la Universitatea din Iași a studenților socialiști, care erau fruntași ai mișcării studențești progresiste din acea vreme, cunoscuți încă de la primul congres studențesc din Focșani (septembrie 1880). La întrunirea de protest organizată la Universitatea din București, studenții prin „discursuri violente” după cuvintele unui contemporan³ au condamnat acțiunile ilegale ale ministrului instrucțiunii, V. A. Ureche.

Revista „Dacia viitoare”, într-un articol publicat în numărul 11 din anul 1883⁴ intitulat „Starea de față a socialismului în România”, în care se făcea o sumară analiză a dezvoltării mișcării socialiste de la noi din țară, arăta că în urma evenimentelor din martie—iunie 1881, în semn de protest față de represiunile polițienești, numărul simpatizanților mișcării socialiste a crescut simțitor și în diferite orașe s-au format cercuri socialiste răzlețe.

Guvernul prezidat de I. C. Brătianu, încerca prin toate mijloacele posibile să stăvilească creșterea mișcării socialiste și muncitorești. Pe lingă aplicarea măsurilor polițienești, începu o largă campanie de calomnii la adresa socialiștilor prin presă și conferințe publice la care lua parte activă însuși primul ministru. În 1883 revista „Dacia viitoare” caracteriza astfel situația din România: „Sintem tocmai în acea

---

din învățămînt și împrăștiati, iar băieții prea infectați de boala socialismului, dați afară din școli». A. D. Holban, *Socialismul în România și proprietatea mare*. Ed. ziarului «Evenimentul», Iași, 1907, p. 39.

¹ «Dacia viitoare», anul I, 1883, nr. 11, p. 169, articol scris de C. Mille.

² «Documente privind istoria Romîniei». Războiul pentru independență, Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. I, partea I, p. 840 (doc. nr. 681).

³ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, București, 1927, vol. I, p. 272.

⁴ «Dacia viitoare» anul I, 1883, nr. 11, p. 169. Articolul a fost scris de C. Mille.

perioadă cînd socialismul este combătut și adevărul adus de dînsul, negat cu furie”¹.

În ciuda acestor ofensive ale reacțiunii, mișcarea socialistă din România a crescut după 1881 într-un ritm rapid. Pe lîngă numeroase broșuri tipărite, apar reviste și ziare săptămînale socialiste care au căpătat o largă răspîndire în toate orașele țării.

Dar cu toate acestea, nu putem vorbi încă în acești ani de o mișcare socialistă organizată cu o conducere centralizată. Cercurile socialiste au rămas mai departe răslețe, iar legăturile între ele sporadice. Aceasta se explica, în primul rînd, prin aceea că mișcarea socialistă era încă rupta de mișcarea muncitorească; socialismul ca teorie și lupta proletariatului existau separat unul de altul. În cercurile socialiste participau mai ales intelectuali și numai cîteva elemente înaintate din rîndurile muncitorilor. Faptul că elementele muncitorești erau încă puțin numeroase în cercurile socialiste se datora sectarismului și confuziilor ce dominau în rîndurile socialistilor.

Elementele anarhiste s-au folosit de represiunile din anul 1881 ca să înceteze propaganda în rîndurile muncitorilor, începută la Iași în toamna anului 1880. După cum este știut anarhismul s-a ridicat nu numai contra înființării organizației politice muncitorești, dar și împotriva asociațiilor profesionale. Precum a subliniat Marx, după părerea bakuniștilor „muncitorii trebuie să încrucișeze brațele „și” să nu piardă timpul cu mișcări politice și economice”². Astfel lucrătorii au fost lăsați mai departe sub influența patronilor. În asemenea condiții, prin calomniile la adresa socialistilor, patronii puteau ușor să sădească în rîndurile lucrătorilor frica și neîncrederea în socialism și socialiști. Mai tirziu, lucrătorul tipograf Alexandru Ionescu, care a fost unul dintre primii muncitori socialiști, a redat această stare de spirit a muncitorilor într-o schiță în care a descris cum a devenit membru al cercului socialist. El scria că patronul prezenta pe socialiști drept nebuni: „Cuvîntul patronului că avocatul e nebun și e socialist... îmi inspira un fel de teamă” și „mai ales conținutul cuvîntului socialist nu-l mai auzisem niciodată: îmi era ceva inexplicabil și îmi părea că a fi socialist înseamnă a fi turbat sau cine știe ce fel de nebun”³.

Existența separată a mișcării socialiste de mișcarea muncitorească nu trebuie privită metafizic, ca două procese complet separate și complet independente. Dezvoltarea socialismului ca teorie a fost determinată de dezvoltarea mișcării muncitorești.

Mișcarea socialistă din România la începutul deceniului al 9-lea avea un nivel teoretic extrem de scăzut; în rîndurile ei dominau concepțiile eclectice, un „amestec de teorii sociale”⁴, adică a diferitelor teorii ale socialismului mic-burghez și ale anarhismului. Acesta era rezultatul înapoierii economice a țării, a predominării unor astfel de grupări sociale ca țaranii pauperizați, micii meseriași, intelectualii declasați. Ideile socialismului

¹ « Dacia viitoare », anul I, 1883, nr. 9, p. 143.

² K. Marx și Fr. Engels, Opere, vol. 15, p. 91 (ed. rusă).

³ Schița Nebunul. Amintiri, a fost scrisă în 1894 și republicată în volumul Al. Ionescu, Ioniță Păcuraru, București 1918, p. 25—31.

⁴ Documente din mișcarea muncitorească, 1877—1916, București, 1947, ed. a II-a, p. 1. Raportul Cercurilor socialiste din România prezentat la Congresul Internaționalei a II-a din Bruxelles (1891). **www.dacoromanica.ro**

mic-burghez s-au răspândit în România și au putut să persiste atâta timp cât muncitorimea era încă nematură și mișcarea muncitorească făcea abia primii pași. Marx și Engels arătau că apariția diferitelor secte în mișcarea muncitorească — cum era lassalianismul, proudhonismul, bakuninismul și alte teorii anarhiste — își aveau explicația lor istorică; aceste teorii erau specifice perioadei în care clasa muncitoare nu se maturizase, neformându-se încă o mișcare de sine statatoare. Dar când proletariatul a atins această maturitate, aceste secte — printre care și anarhismul — au devenit net reacționare. Spre deosebire de anii 1870—1880 când mișcarea muncitorească făcea abia primii pași, când se afla în perioada ei de copilărie, în deceniul al 9-lea, o dată cu dezvoltarea mai rapidă a capitalismului, luptele proletariatului capătă o amploare mereu crescândă și iau forme tot mai organizate. Acesta era un fenomen pe deplin legitim: „cu fiecare pas al dezvoltării sale, capitalismul sporește numărul proletarilor, al muncitorilor salariați, îi unește, îi organizează, îi luminează, pregătind astfel o forță de clasă care în mod inevitabil trebuia să păsească spre țelurile ei”¹. Lupta muncitorilor împotriva capitaliștilor și-a găsit expresia nu numai în proteste și răzvrățiri răzlețe, dar — în primul rând — în mișcări largi pentru mărirea salariului, în lupte greviste organizate, cum a fost de pildă greva lucrătorilor din portul Brăila din iulie 1884, care s-a transformat în demonstrație de stradă și ciocnire cu armata. În focul luptei împotriva capitaliștilor, pe măsura răspîndirii ideilor socialiste între muncitori, aceștia își dădeau seama de necesitatea de a se organiza, de a se uni în lupta împotriva exploatării și spre mijlocul acestui deceniu ei trec la înființarea asociațiilor profesionale muncitorești pe diferite ramuri de producție². Din rândurile clasei muncitoare s-au ridicat lucrători talentați ca hamalul A. Thanu, din portul Brăila, lucrătorul C. Olcescu de la atelierul C.F.R. — Gara de Nord — București, lucrătorul tipograf Al. Ionescu, care au condus luptele muncitorești și au depus un efort uriaș pentru a crea organizații proprii de clasă ale muncitorilor.

Creșterea mișcării muncitorești la noi în țară ca rezultat al dezvoltării mai rapide a industriei capitaliste după 1878, intensificarea procesului de transformare a proletariatului din România din „clasă în sine” în „clasă pentru sine”, necesita înarmarea ei cu o teorie justă, științifică, pe baza căreia mișcarea muncitorească putea să se dezvolte mai departe, să ducă lupta împotriva orînduirii capitaliste, pentru lichidarea exploatării omului de către om, pentru construirea unei societăți fără clasă. Teoriile anarhiste, teoriile micii burghezii, care se ruina pe măsura dezvoltării capitalismului, nu puteau să arate clasei muncitoare drumul just al luptei pentru eliberarea sa economică și politică. Dimpotrivă acestea erau teorii dușmănoase intereselor mișcării muncitorești care frînau creșterea conștiinței de clasă a muncitorimii.

Ideia bakuninistă a apropiatei „revoluții sociale mondiale”, despre care se scria adesea în acești ani, în broșurile și revistele socialiste din România, era de fapt o frazeologie demagogică, aventuristă, menită să abată mișcarea muncitorească de pe calea luptei de clasă. Adepții teoriilor anar-

¹ V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 382.

² Mai pe larg această problemă este dezvoltată în comunicarea noastră prezentată la sesiunea Universității C. I. Parhon din mai 1954, „Formarea organizațiilor social-democrate și începutul răspîndirii”

histe, nu numai că negau necesitatea luptei de clasă, dar militau pentru ocizarea ei cu ajutorul reformelor înfaptuite de clasele dominante. Unul dintre principalii propagandiști ai ideilor anarhiste în România în acești ani, Ion Nădejde, recunoștea mai târziu, că prin răspindirea ideilor anarhiste nu urmarea altceva decît „sa arate revoluția groaznică ce vine, ca sa silească clasele stăpînitoare sa faca reforme cit timp nu e prea târziu”¹.

Adepții anarhismului din România, ca și confrății lor din străinătate, indiferent dacă aveau nuanța „pașnică” proudhonistă sau „buntara” bakuninistă, erau adversarii îndrîjiți ai ideii luptei politice și militau pentru abținerea totală de la orice activitate politică. Astfel teoriile anarhiste împiedicau înțelegerea necesității luptei de clasă, înțelegerea necesității luptei pentru distrugerea orînduirii capitaliste și instaurării dictaturii proletariatului. Adepții teoriilor socialismului mic-burghez nu au văzut în proletariat o forță socială capabilă să lichideze pe calea revoluției exploatarea omului de către om și au împiedicat muncitorimea de a înțelege locul și rolul ei în mișcarea revoluționară.

Numai în socialismul proletar, clasa muncitoare a putut să găsească o adevărată teorie revoluționară, o forță materială capabilă să ridice mișcarea muncitorească spontană la nivelul luptei de clasă conștiente împotriva capitalismului.

Pe măsura creșterii mișcării muncitorești în deceniul al 9-lea al secolului trecut, a început în țara noastră lupta pentru trecerea cercurilor socialiste pe pozițiile socialismului științific. V. I. Lenin sublinia ca creșterea mișcării muncitorești a atras după sine, în mod inevitabil „disparația treptată a tuturor reminiscentelor mic-burgheze, iar creșterea capitalismului și ascuțirea luptei claseilor în sinul societății capitaliste au servit ca cea mai bună agitație pentru ideile socialismului proletar”².

Trebuie subliniat că procesul răspîndirii marxismului în mișcarea socialistă din România nu se poate identifica întru totul cu pătrunderea și cunoașterea unor lucrări ale lui Marx și Engels în țara noastră. Unele lucrări ale lui Marx și Engels au fost cunoscute și citite încă din anii 1875—1876 în cercurile revoluționare din România³. „Capitalul” lui Marx, care a pătruns în România prin intermediul mișcării revoluționare ruse⁴, a fost larg folosit chiar în anii 1878—1880 de cercul socialist din Iași ca material propagandistic la întocmirea unor referate. Cu toate acestea, socialiștii din România nu înțelegeau încă — în acea perioadă — esența ideilor expuse de Marx; cercurile socialiste nu erau cercuri marxiste. Aceasta se datora influenței ideilor socialismului mic-burghez care împiedicau pe socialiștii romini, pe muncitorii înaintați în înțelegerea socialismului științific. Răspîndirea marxismului și victoria lui în mișcarea muncitorească din România, ca și în lumea întreagă, era un proces greu, îndelungat.

În anii 1870—1880 și în țările apusene, cu industrie capitalistă și proletariat industrial mult mai dezvoltat ca în România, predominau

¹ I. Nădejde, V. Gh. Morțun, *Biografia lui*. București, 1924, p. 18.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, p. 407 (ed. rusă).

³ Vezi « Studii », 1954, nr. 2, p. 78.

⁴ Documente publicate recent cu privire la mișcarea revoluționară din anii 1870—1880 (« Documente privind istoria României. Războiul pentru independență. Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. I, partea I a servesc un preios material suplimentar privitor la pătrunderea și răspîndirea Capitalului, precum și pe celelalte activități în România în anii respectivi.

incă teorii dușmănoase marxismului. V. I. Lenin în 1905 în articolul intitulat: „Socialismul mic-burghez și proletar“ arăta: „dominarea deplină a socialismului proletar, care se bazează pe învățătura marxistă, s-a consolidat nu dintr-odată ci numai după o luptă îndelungată cu fel de fel de curente înapoiate, cu socialismul mic-burghez, cu anarhismul etc. Acum aproape 30 de ani, marxismul nu era încă dominant nici chiar în Germania, unde predominau la drept vorbind concepții de trecere eclectice, amestec de socialism mic-burghez și proletar. Iar în țările romanice Franța, Spania, Belgia, printre muncitorii înaintați cele mai răspândite învățături erau proudhonismul, blankismul, anarhismul care exprimau vădit punctul de vedere al micului burghez și nu al proletariatului“¹.

Trecerea cercurilor socialiste din țara noastră pe pozițiile socialismului științific n-a fost un proces pașnic, ci a trebuit să se desfășoare în luptă contra teoriilor dușmănoase marxismului, contra diferitelor teorii anarhiste.

Un rol deosebit de important în pregătirea terenului pentru pătrunderea și răspândirea marxismului în România l-a avut revista „Contemporanul“, care a apărut la Iași în luna iulie 1881. Profilul revistei a fost determinat de condițiile în care și-a făcut apariția. Dezlănțuirea ofensivei reacțiunii pe de o parte, creșterea popularității mișcării socialiste în cercuri largi progresiste pe de altă parte, a pus ca necesitate primordială problema aplicării unor noi forme de propagandă socialistă, care să permită răspândirea în cercuri largi a ideilor înaintate.

Iată de ce, bazându-se pe experiența de luptă a minunatului organ al revoluționarilor democrați ruși, al revistei „Sovremennik“, cercul socialist din Iași a dat „Contemporanului“ caracterul unei reviste de știință și cultura care avea în centrul preocupărilor ei cele mai arzătoare și actuale probleme ale vieții sociale din România. În primăvara anului 1881, Dobrogeanu-Gherea care avea un rol primordial în organizarea revistei „Contemporanul“ al cărei animator ideologic va deveni, scria într-o scrisoare: „Revista nu va fi o revistă de agitație socialistă, ci ceva în genul „Sovremennikului“ din Rusia. O asemenea revistă poate exista desigur, înainte de formarea chiar a nucleului partidului“².

Trebuie menționat faptul că încă în 1880, după o lungă muncă de pregătire, cercul socialist din București în strinsă colaborare cu cel din Iași au reușit să realizeze obiectivul pus încă de N. P. Zubcu Codreanu: să scoată o revistă. În decembrie 1880 a apărut la București revista „România viitoare“³ care, după cum scria Dobrogeanu-Gherea, unul dintre organizatorii principali ai acestei reviste, trebuia să fie „mai mult jurnalul de dezvoltarea ideilor teoretice de cît jurnalul agitatorului“⁴. Grupul care este editorul și redactorul revistei „România viitoare“ arata în articolul-program că „...n-avea scop a agita poporul român, ci numai a propaga niște idei noi“⁵.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 9, p. 407 (ed. rusă).

² Scrisoarea, în limba rusă, se păstrează în Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

³ «România viitoare», București, 1880, nr. 1, rev. mensuală. Se păstrează în Biblioteca Academiei R. P. R.

⁴ «Documente privind istoria României». Războiul pentru independență, Ed. Acad. R. P. R., 1954, vol. I, p. 669 (doc. nr. 473).

⁵ «România viitoare», 1880, nr. 1, p. 1.

Deviza revistei era lozinca tipică narodnică „totul prin știință și pentru țăranul romin“.

Din această revistă a apărut numai un singur număr¹. Acest fapt se explică nu atât prin lipsa surselor materiale necesare, ci în primul rind prin conținutul revistei. Orientarea acestei reviste era extrem de confuză, ea se află sub influența unui amestec de idei francmasoane, anarhiste, milita pentru programul lui Proudhon². Revista fiind compusă numai din articole abstracte și confuze nu a putut să atraga interesul cerourilor largi de cititori și a fost nevoită să-și înceteze activitatea după primul număr. Această experiență a publicării „Romniei viitoare“ va servi apoi redactorilor revistei „Contemporanul“.

Orientarea „Contemporanului“ se deosebea fundamental de „Romniea viitoare“ — cu toate că nici această revistă nu s-a eliberat de influența ideilor anarhiste și burghezo-liberale. Aceasta se explica prin prezența în redacția revistei „Contemporanul“ a unor elemente burghezo-liberale ca Ion Nădejde și alții, grupați în jurul lui, care au devenit agenții burgheziei în mișcarea muncitorească. „Contemporanul“ se adresa în primul rind publicului „inteligent“³, adică intelectualilor. Dar asupra conținutului ideologic al revistei „Contemporanul“ și-a pus pecetea mișcarea muncitorească crescîndă din țara noastră — lupta acestei clase, care la sfîrșitul veacului al XIX-lea devine în țara noastră factorul purtător al progresului social și cultural, în timp ce burghezia devenise o clasă fățiș reacționară. Pe de altă parte, în lupta sa, revista a fost înrîurită de ideile revoluționarilor democrați ruși. Nu numai denumirea ei era înrudită cu „Sovremennik“ al lui Cernișevski. Drept model al revistei, „Contemporanul“ folosea experiența luptei dășă de revista „Sovremennik“ în interesele maselor asuprite. Despre aceasta vorbește atât conținutul revistei, cit și metoda de a discuta unele probleme de primă importanță.

Este de remarcat faptul că revista „Contemporanul“, ce era de fapt prima revistă a cerourilor socialiste care a primit o largă răspîndire — nu numai că nu a avut profilul unui organ teoretic socialist, dar — mai ales în primele sale numere — nici nu folosește cuvîntul socialist.

Aceasta se explică în primul rind, din cauza teroarei cenzurii care s-a întezit în această perioadă. În anul 1875, cînd de abia se punea problema publicării unor broșuri și a unei gazete, unul dintre participanții cerourilor revoluționare scria cu oarecare optimism „Condițiile de presă (în România — Gh. H.) sînt de așa natură, încît fără risc mare, respectînd o oarecare rațiune, se poate organiza treaba“⁴. Rar practica începuturilor presei socialiste din România din deceniul al 8-lea a dovedit tocmai contrariul. Clasele dominante înspăimîntate de creșterea mișcării socialiste au călcat fățiș paragrafele constituției care vorbea despre „libertatea presei“ și cu ajutorul măsurilor polițienești interzicînd primele ziare socialiste, încercau să sugrumă în fașă propaganda socialistă.

¹ Vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu. Publicații periodice romînești, descriere bibliografică, vol. I.

² Revista milita pentru programul proudhonian al «răscumpărării succesive a pămîntului» cu scopul de a opri revoluția agrară, p. 28.

³ «Contemporanul», anul I, nr. 1, p. 227.

⁴ «Documente privind istoria Romniei. Războiul pentru independență, Ed. Acad. R. P. R., 1954, vol. I, partea I-a, p. 705 (doc. nr. 514).

Invățămintele acestei experiențe au fost folosite de militanții mișcării socialiste încă în anul 1880, când se ridică problema publicării revistei „România viitoare”. Referindu-se la această revistă, Dobrogeanu-Gherea, care participa la organizarea ei, scria într-o scrisoare: „Programul va fi desigur socialist. La început s-a hotărât să se întrebuințeze cât mai puțin cuvântul socialist. Să se dea articole științifice, fără a ironiza, în limita posibilității... Nici nu încapе vorba că toate acestea trebuie să fie cât mai popular scrise”¹.

Toate acestea au determinat caracterul revistei „Contemporanul”, precum și obiectivele care a trebuit să le atace în primul rând. Scopul era ca revista să fie răspândită în cercuri cât mai largi, mai ales printre intelectuali, dintre care o parte însemnata aveau o atitudine de rezervă față de socialiști și față de ideile socialiste, din cauza propagandei reacționare desfășurate în coloanele ziarelor burgheze.

Revista „Contemporanul”, așa cum reiese din editorialul cu caracter de program publicat în nr. 1, avea drept scop explicarea științifică a problemelor celor mai arzătoare ale vieții sociale, culturale, științifice ale țării, de a răspîndi ideile materialiste și a duce o luptă aprigă contra tuturor manifestărilor menite a ține în loc dezvoltarea vieții sociale din România. „Pentru a mîntui cultura noastră științifică de o decădere și mai mare decît aceea de acum, — scria redacția revistei „Contemporanul” în articolul-program nr. 1 — trebuie să luptăm fără milă contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem măștile. Pînă acum buruienile înăbușe plantele folositoare și e timpul să le smulgem, căci altfel plantele cele bune vor pieri”. În continuare redacția arată: „Coloanele „Contemporanului” sînt deschise tuturor acelor care ne vor trimite producțiuni care vor avea aceleași scopuri ca și ale noastre. Lupta o începem cu încredere și sperăm că vom fi ajutați materialmente și moralmente de toți acei care vroesc adevăratul progres”. Acest apel a dat repede roade. În jurul revistei s-au grupat elementele cele mai valoroase și progresiste ale vremii.

După părerea noastră unii istorici și istoricii literari din țara noastră comit o greșeală cînd, analizînd „Contemporanul”, nu deosebesc etape în dezvoltarea lui, și îl socotesc ca o revistă care de la bun început propaga ideile marxiste.

Revista „Contemporanul” nu se poate separa de mișcarea socialistă din România. În consecință, drumul parcurs de această revistă nu numai că exprima etapele dezvoltării mișcării socialiste din țara noastră, dar în mod firesc era determinat de aceasta.

La început, între anii 1881—1884, „Contemporanul” avea un caracter predominant revoluționar-democratic și rezolva toate problemele atacate de pe pozițiile premarxiste, pregătînd astfel terenul pentru pătrunderea marxismului.

Începînd din anii 1885 — precum arăta într-un studiu și o cercetătoare sovietică² — caracterul revistei se schimbă. În coloanele „Contemporanului” începe din această perioadă să se propage marxismul, prin publicarea unor lucrări ale lui Marx și Engels, precum și prin încercarea

¹ « Documente privind istoria Romîniei ». Războiul pentru independență, Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. I, partea I-a, p. 665 (doc. nr. 469).

² I. S. Grinberg, Rumiș, www.dacoromanica.ro (1881—1889), « Vestnik lenin-gradskogo Universiteta », 1951, nr. 1, p. 189.

de a aplica tezele socialismului științific în lămurirea problemelor vieții sociale și culturale din România. Totodată trebuie menționat că din cauza existenței elementelor oportuniste în redacția revistei aceste încercări au fost frinate și însoțite de greșeli și chiar de falsificări ale învățaturii marxiste.

Schimbarea survenită după 1884 în conținutul revistei se explică prin noua orientare a mișcării socialiste de după 1884 — când în cercurile socialiste a început răspândirea largă a marxismului.

De la începutul apariției sale pînă la ultimul număr „Contemporanul“, care era organul materialismului militant, a dus o luptă susținută de pe poziții materialiste, împotriva ideologiei claselor dominante, împotriva idealismului, misticismului și a metafizicii. În paginile revistei au fost popularizate științele naturii, darwinismul, urmărindu-se răspândirea cunoștințelor înaintate în sinul poporului român, cu scopul fermării cadrelor de luptători socialiști, cu scopul de a combate concepțiile înapoiate, retrograde, mistice cu privire la fenomenele naturii.

Din aceste considerente, începînd cu nr. 1 au fost publicate articole ca : „Despre darwinism“, „Cum s-a format lumea“, „Credințele religioase la romîni“ etc.

Numai cu ajutorul științei avea să se mărească numărul luptătorilor pentru cauza poporului, dat fiind că ignoranța, întunericul servește exploataților. Acesta era principiul de care se călăuzea „Contemporanul“. De pe aceste poziții, revista a demascat vehement întregul sistem reacționar al învățămîntului public, al folosirii pedepșelor corporale, metodele scolastice de predare, pregătirea proastă a profesorilor, calitatea extrem de slabă a manualelor etc.

„Contemporanul“ a demascat falsitatea științei și culturii burgheze, ideologia claselor dominante, atmosfera de obscurantism întreținută de aceasta, spiritul corupt al „științei universitare“ din țara noastră în acești ani, ignoranța și plagiatul.

Prin luptă împotriva plagiatului a fost demascată morală și cultura burgheză, meschinăria lacheilor „diplomați“ ai burghezo-moșierimii.

Între problemele ridicate de „Contemporanul“, un loc deosebit îl ocupa problemele artistico-critice. Prin această activitate a revistei „Contemporanul“ devine și mai clară influența multilaterală și binefăcătoare a literaturii și criticii ruse înaintate asupra celei românești. Revista populariza operele de valoare ale literaturii mondiale și în deosebi a celei ruse, prin traduceri și prelucrări din Nekrasov, Pușkin, Lermontov, Ostrovski etc. Dar însemnătatea acestui sector artistic în sensul influenței de idei asupra societății și culturii românești era departe de cadrul obișnuit al folosirii literaturii străine progresiste. Revista încerca cu forțe proprii să ridice și să rezolve pe baza realității românești problemele care la timpul lor au fost puse de scriitorii progresiști ruși, ca : educația tineretului, zugrăvirea vieții populare, arătarea omului nou care se călește în lupta pentru fericirea poporului etc.¹

Prin toate acestea, elementele progresiste din țara noastră, grupate în jurul revistei, doreau să demaște trista realitate a orînduirii burghezo-moșierești, a instituțiilor și moralei descompuse a claselor exploatare.

¹ Vezi mai pe larg I. S. Cămin, op. cit., p. 150-156.

Un rol deosebit de important în lupta pentru o nouă orientare în literatură, pentru o literatură pusă în slujba luptei de eliberare a poporului, a jucat rubrica criticii literare creată în revista „Contemporanul” în 1885. Prin această rubrică, „Contemporanul” ducea o luptă susținută împotriva falsei culturi burghezo-moșierești, propagată în paginile revistei „Junimea”.

Analiza luptei lui Dobrogeanu-Gherea împotriva ideologiei junimiste și a esteticii maioresciene — începută în anul 1885 — care a fost apreciată într-un important document de partid, în raportul prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la aniversarea a 30 de ani a partidului¹, — iese din cadrul acestui studiu.

Lupta „Contemporanului” pentru demascarea ignoranței și a obscurantismului întreținut de clasele dominante, pentru răspindirea materialismului, pentru cultivarea unei literaturi democratice patrunse de o adâncă solidaritate și dragoste față de poporul asuprit a avut în condițiile istorice de atunci o însemnătate politică deosebită. Pe de o parte, clasele dominante dădeau mari eforturi pentru a ține în adâncă ignoranță masele largi, căutând să corupă știința și literatura, pentru a folosi scopurilor lor. Pe de altă parte, datorită răspindirii materialismului, a cunoștințelor științifice, s-a putut crea terenul favorabil, — cunoștințele necesare, — pentru răspindirea și însușirea socialismului științific.

Revista „Contemporanul” a avut mare popularitate și influență în rindurile elementelor progresiste din țara noastră. După doi ani de la apariție, revista atingea un tiraj nemaiauzit pentru vremea aceea: cincisase mii de exemplare.

„Contemporanul” se bucura de o deosebită autoritate în fața adeva- raților oameni de știință din acea perioadă². Oamenii de știință din di- versite ramuri urmăreau cu atenție revista și erau influențați de ea atât în orientarea lor, cât și în creșterea exigenței față de calitatea muncii științifice.

Revista a avut o deosebită influență în sens revoluționar asupra tineretului studios. Chiar unii istorici literari burghezi au fost siliți să recunoască că generațiile de școlari din acea vreme s-au hrănit mai ales cu articolele revistei „Contemporanul”³. Cele mai grațioase mărturii în aceasta privință sînt amintirile scriitorului Jean Bart: «„Contemporanul” era evanghelia acelei vremi», scria J. Bart în 1929. Amintindu-și de influența exercitată asupra elevilor de articolele din „Contemporanul”, el povestea: „cu ce profund dispreț priveau programul școlii; cu ce ironica impie- tate ascultau naivele argumente oficiale duse în lupta deschisă în vremea aceea între știință și religie. Școala se împărțise în două tabere, de o parte credincioșii, de alta ateii — revoluționarii”⁴.

Acest spirit de revoltă, rezultat al luptei iluministe, revoluționare a revistei „Contemporanul”, a creat un teren favorabil pentru desfășurarea unei mai largi propagande socialiste.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvintări, Ed. pentru literatură politică, 1952, ed a III-a, p. 518.

² În «Contemporanul» s-au publicat cele mai serioase articole științifice de pe vremuri și el a făcut o adevărată revoluție în mișcarea culturală de atunci, mai cu seamă în corpul profesoral de toate categoriile... ». Ion Dafin: «Figuri ieșene», Iași, ed. a II-a, «Viața românească», p. 295.

³ G. Adamescu, Istoria literaturii române, ed. a VII-a, p. 471.

⁴ Jean Bart, Misterul casei din Saranie, în «Adevărul literar», din 21 ianuarie 1929.

Pe lingă publicarea revistei „Contemporanul“, cercurile socialiste din Iași și București în anii 1882—1883, intensifică tipărirea broșurilor de propagandă și fac să apară și alte periodice socialiste. Este caracteristic faptul că în loc de broșuri mici litografiate, în acești ani sînt publicate foi volante, manifeste, broșuri tipărite în sute de exemplare. Dintre aceste broșuri unele, ca de exemplu „Razboiul robilor“ și broșura polemică „Jos socialiștii“, după aprecierea lui I. C. Frimu, au fost bine cunoscute chiar ulterior, în mișcarea socialistă din țara noastră¹.

Broșurile, revistele socialiste aratau nu numai creșterea mișcării socialiste, dar erau o vie reflectare a frământărilor din sinul ei. Ele demonștrau că în cercurile socialiste lucrările întemeietorilor socialismului științific — mai ales „Capitalul“ lui Marx — s-au răspîndit mai larg ca în anii precedenți. În articolele publicate de revistele socialiste, numele lui Marx și Engels sînt deseori amintite, iar în broșurile tipărite între anii 1882—1883 se observa prezența autorilor ce aveau cunoștințe de literatura marxista. O dovadă grăitoare a faptului că numele și activitatea lui K. Marx în acești ani au ajuns să fie bine cunoscute nu numai de socialiști, dar și de cercurile largi ale opiniei publice românești, a constituit-o ecoul morții marelui făuritor al comunismului științific în presa contemporană romînă.

Cu ocazia morții lui Marx, în coloanele ziarului liberal „Telegraful“ a fost publicat un amplu articol care se începe cu următoarele cuvinte: „O știre dureroasă pentru mulți ne sosește — Karl Marx a murit deodată...“. În continuare se arată că prin moartea lui Marx „se stinge cel mai eminent dintre socialiștii contemporani și unul dintre cei mai profunzi economiști ai timpului nostru. El va lăsa un gol însemnat. Lui, mai cu seamă i se datorește caracterul istoric și științific pe care l-a luat socialismul contemporan, înlocuind socialismul utopic, sentimental al primei jumătăți a secolului al XIX-lea“. Dînd o scurtă descriere a vieții și activității lui Marx, articolul se încheie cu următoarele rînduri: „Socialismul contemporan pierde prin dînsul, pe șeful său științific și pe cel mai profund gînditor. Iar mulți pierd pe un prieten devotat“². De asemenea, în nr. 5 al revistei „Dacia viitoare“³ a apărut un necrolog care anunța moartea „ilustrului savant economist K. Marx“. În scurta descriere a vieții și operei genialului fondator al socialismului științific, autorul necrologului sublinia că Marx „n-a fost numai un cugetător, ci și un luptător“. Dînd o caracterizare sumară a „Capitalului“, în necrolog se arată că o operă „care i-a cîștigat nemurirea e „Capitalul“. — o adevărată anatomie socială pe care adversarii, în zadar au încercat să o combată. Gasind legile istorice și economice care guvernează lumea socială, a fondat incontestabil, — socialismul științific care pînă la dînsul era numai o „utopie generoasă“. Cu toată profundă simpatie a autorului acestui necrolog față de Marx, el n-a înțeles însă esența învățăturii marxiste, ci s-a mîrginit să vadă în învățătura lui Marx o doctrină economică a socialismului și nu teoria și programul mișcării muncitorești internaționale.

¹ I. C. Frimu, O ochire asupra vechii mișcări socialiste, în «Calendarul muncii» pe anul 1916. București, 1915, p. 44.

² «Telegraful», 1883, 11 martie, p. 2.

³ «Dacia viitoare», 1883, anul 1, nr. 5, p. 67—68.

Că numele lui Marx a devenit drag multora dintre participanții mișcării socialiste din România o arătau rîndurile cu care se încheia necrologul publicat în revista „Dacia viitoare”: „Dacă posteritatea își va aminti cu recunoștință de vreun om, acela va fi Karl Marx, care a contribuit atît la elaborarea ideii emancipatoare a omenirii”.

Cercetarea mai apropiată a publicațiilor socialiste din anii 1882—1883 ne da posibilitatea de a stabili în ce măsură erau cunoscute operele lui Marx în rîndurile socialiștilor din România.

La începutul anului 1883 a apărut o foaie volantă în patru pagini: „Apararea socialismului de mai multe birfeli neintemeiate”¹, prin care socialiștii din Iași au combătut calomniile la adresa învățăturilor lui Marx, răspindite prin coloanele ziarelor burgheze „Binele public”, „Școala romină”, „Timpul” și îndeosebi de profesorul de economie politică — Missir (calomniile acestuia vor fi combătute în anii următori în coloanele „Revistei sociale”). În această foaie volantă a fost expusă sumar teoria valorii lui Marx, și se arată în mod just, că prin valoarea de întrebuițare se înțelegea însușirea ce o au lucrurile de a „îndestula vreo nevoie omenească” și aceasta valoare „atîrnă de însușirile lucrurilor, fără să se țină seamă că sînt căpătate prin munca omenească sau de la natură”. Valoarea de schimb a lucrurilor „atîrnă de munca omenească mijlocie trebuitoare pentru facerea mărfurilor”². Demascînd ignoranța lui Missir et Comp., care, cu scopul de a justifica exploatarea capitalistă identifică prețul cu valoarea de schimb, socialiștii au demonstrat că profitul capitaliștilor provine de la munca neplătită a lucrătorilor. În această foaie volantă n-au fost expuse numai sumar unele idei ale lui Marx din volumul I al „Capitalului”, dar se sublinia și necesitatea ca socialiștii să depună tot efortul, ca să-și însușească ideile lui Marx, arătînd că: „altfel ei lucrează pentru liberali, ori cel mult pentru radicali”. Cu toate că autorul acestei foi volante chema tovarășii săi la studierea operei lui Marx, el însuși nu înțelegea esența socialismului proletar. El nu era încă un marxist, era doar unui din acei socialiști la care se observa orientarea spre Marx, încercarea de a populariza ideile expuse în „Capitalul”, fără însă să se poată debarasa de concepțiile anarhiste și să se situeze pe pozițiile socialismului proletar.

Pentru înțelegerea marxismului, în condițiile dominației în mișcarea socialistă a teoriilor socialismului mic-burghez, se impunea înainte de toate lămurirea problemei: care este forța socială capabilă să înfăptuiască idealurile socialiste și în consecință forța după care trebuie să se orienteze și pe care trebuie să se bazeze socialiștii. Cu alte cuvinte, era necesară înțelegerea rolului istoric pe care îl are proletariatul. În schimb, autorul acestei foi volante continuă să pășească pe drumul anarhismului și să vadă în marxism numai o învățătură economică, neînțelegînd că analiza legilor dezvoltării capitalismului servea lui Marx ca să lămurească și să fundamenteze în mod științific rolul proletariatului. Iată de ce, cu

¹ Textul acestei foi volante n-am reușit deocamdată să-l descoperim în bibliotecile din București. O parte din acest text a fost reprodus în revista «Dacia viitoare», de care ne folosim.

² Din citate se vede clar că o terminologie justă, marxistă nu era cunoscută de socialiștii romîni din acea perioadă, din care cauză formulările la prima vedere pot să pară confuze, cu toate că în fond redau esența învățăturii lui Marx.

toată simpatia față de Marx, cu toată recunoașterea genialității acestuia, autorul foi volante nu s-a ridicat pînă la înțelegerea ideilor fundamentale expuse în „Capitalul”. Această poziție este proprie în 1882—1883 majorității socialistilor din România, care, cu toate că cunoșteau unele opere ale lui Marx, fiind adepți ai socialismului mic-burghez continuau să se orienteze mai departe spre țărănime. În activitatea lor, ei nu plecau de la analiza științifică a legilor obiective economice, ci de la constatarea subiectivă a fenomenelor ce îi înconjurau. În consecință, nu vedeau nici o deosebire între „lucrătorii din țirguri” și masele țărănești. Pornind de la constatarea că în România numărul lucrătorilor din orașe e mic, ei trăgeau falsa concluzie că este necesar de a activa în rîndurile țărănimii. Fiind adepți ai teoriilor neștiințifice ale socialismului mic-burghez, ei nu înțelegeau ca țărănimea cu toate că numeric e mare, în condițiile României burghezo-moșierești este o clasă legată de cea mai învoințată formă de producție. Țărănimea ca clasă, nu numai că nu era acea forță nouă care să crească și să se dezvolte, ci dimpotrivă, ea se diferențiază în mod permanent în burghezia și sărăcimea satelor. Mișcarea țărănească nu putea să realizeze idealurile socialiste, dat fiind că prin natura ei, această mișcare nu era îndreptată contra relațiilor capitaliste de producție. Călăuzindu-se după concepții sociologice subiective, idealiste, socialistii români din anii 1882—1883 nu înțelegeau că proletariatul cu toate că este numeric mic, este o clasă în permanentă creștere și că prin forța cauzelor economice obiective, dintre toate clasele societății capitaliste, cea mai mare capacitate de a se organiza o are clasa muncitoare. Zdrobind teoriile narodnice, V. I. Lenin arăta că dezvoltarea capitalismului „trezește mințea muncitorului, transformă nemulțumirea surdă și neclară într-un protest conștient, transformă răzvrătirea, răzlețită de mici proporții și fără rost, în lupta de clasă organizată în vederea eliberării tuturor celor ce muncesc, luptă care-și soarbe forța ei din însăși condițiile de existență ale acestei mari producții capitaliste, putind, în consecință, să conțeze fără îndoială pe un succes sigur”¹.

Este caracteristic pentru concepțiile eclecticice, pentru confuziile teoretice ce dominau în mișcarea socialistă din România în această perioadă, că în broșurile adresate țaranilor, și în genere în articolele propagandistice, autori lor încercau să explice fenomenele sociale folosind unele idei luate din „Capitalul” lui Marx, dar pornind de la teze bakuniniste. În această privință este foarte concludentă broșura: „Opt scrisori către țărani”, prin care „cei ce voiesc să lumineze pe țărani caută să le arate cum stau lucrurile și îi fac să vadă de unde izvorăsc nenorocirile”². Afirmind just că pămîntul „ar trebui să fie al celor ce muncesc”³, autorul broșurii încerca să lămurească cauzele exploatării și mizeria țaranului pe baza unor idei luate din „Capitalul”. Dar aceasta răminea doar o încercare fără succes, deoarece el pornea nu de la analiza legilor obiective ale societății capitaliste, ci de la enunțarea mecanică, abstractă a unor explicații împrumutate din „Capitalul”, operă cunoscută, dar neînțeleasă de el. Pentru concepția eclectică și nivelul teoretic extrem de scăzut al autorului acestei broșuri, este caracteristic faptul că el nu vedea nici o

¹ V. I. Lenin, Opere, Ed. P. I. R., 1950, tomul 1, p. 229—230.

² 8 scrisori către țărani, Iași, 1882, p. 3.

³ Ibidem, p. 6.

contradicție între încercarea de a explica unele fenomene sociale pe baza învățăturilor lui Marx și concluziile practice bakuniniste la care ajungea. Poziția bakuninista nu se manifesta numai prin aceea că forța revoluționară el o vedea în țărănime. Cu toată frazeologia pseudorevoluționara, autorul acestei broșuri — fidel teoriei anarhiste a „nivelării claselor”, — încerca să evite lupta de clasă și chema la abținere de la lupta politică ca să obțină „desiiințarea exploatării” cu ajutorul claselor dominante. Autorul broșurii propunea ca imediat să se treacă la înființarea unor „comune slobode” pe moșiile statului și „să se ia moșiile boierilor și să le plateasca încet, încet, așa ca toată țara să fie lucrată de muncitorii slobози”¹.

Influența ideilor anarhiste ce dominau în acești ani în mișcarea socialistă din România, a fost alimentată de gruparea „Dacia viitoare”, în jurul căreia s-au adunat mai ales studenții aflați la studii la Paris și Bruxelles. Un rol de frunte l-au avut astfel de elemente burghezo-liberale ca V. Gh. Morțun. În februarie 1883, ei încep la Bruxelles publicarea unei reviste cu același nume. Caracteristic pentru această revistă nu era faptul că „a fost lipsită de atitudine principală bine stabilită”, cum afirma unii cercetători². Dimpotrivă, revista avea o atitudine bine stabilită — anarhistă. În numeroasele articole s-a declarat deschis că redactorii ei sînt adepți „ai principiilor comunist-anarhiste” ale lui E. Gauthier și adversari ai „colectivismului autoritar” reprezentat de Jules Guesde și Lafargue — adică a grupeii marxiste din mișcarea muncitorească franceză.

În timp ce gruparea „Dacia viitoare” și revista ei se declarau deschise adepți ale teoriilor dușmănoase marxismului, la începutul anului 1883 s-a format în București în jurul ziarului săptămînal „Emanciparea” o grupare socialistă, care începea să se orienteze spre mișcarea muncitorească internațională.

Ziarul „Emanciparea” — gazetă politică, socială, săptămînală, — a apărut de la 15 aprilie 1883 pînă la 15 septembrie același an. În redacția ei au luat parte pe lîngă vechii militanți ai mișcării, ca Emil Frunzescu, Paul Scorțeanu, care erau printre primii participanți ai cercurilor revoluționare încheiate de Zubcu Codreanu, și o serie de elemente tinere, ca scriitorul și publicistul Anton Bacalbașa. La „Emanciparea” colabora activ și Dobrogeanu-Gherea³. Totodată apare și seria „Bibliotecii revistii „Emanciparea”, în cadrul căreia se publicau broșuri socialiste”.

Conținutul ziarului „Emanciparea” era o reflectare vie a stadiului de trecere a mișcării socialiste pe poziții marxiste, în condițiile cînd ideile socialismului mic-burghez exercitau încă o puternică influență. Pentru majoritatea membrilor grupării „Emanciparea”, erau caracteristice concepțiile de trecere, eclectismul, încercările de a se orienta spre marxism fără însă să renunțe și să lichezeze cu ideile socialismului mic-burghez. Redacția ziarului „Emanciparea” nu vedea încă în clasa muncitoare forța nouă, progresistă, ci o socotea o masă asuprită care nu se deosebea întru nimic de țărănime. Înțelegînd sub „clasele muncitoare” și proleta-

¹ 18 scrisori către țărani. Iași, 1882, p. 23—24.

² De exemplu Documente din mișcarea muncitorească. Culese și adunate de M. Roller, 1947, ed. a II-a, p. 38.

³ Unele pseudonime ale colaboratorilor ziarului „Emanciparea” au fost identificate în broșura lui Barbu Lăzăreanu, Anton Bacalbașa. București, 1948, ed. a II-a, p. 5—6.

riatul și țărănimea, ea chema la deșteptare pe „săteni și lucratorii din orașe, tinerimea intelectuală cu crezul încă necorupt, ca sa lucreze pentru izbînda revoluției”¹.

Ziarul își punea drept scop de a fi un organizator al „luptei luminii contra întinerului, științei contra prejudecăților”. În editorialul din nr. 1 — la întrebarea „Cine sintem?” redacția, răspundea că „sintem apărătorii muncitorilor”, care „luptă pentru a scoate poporul din mizerie și ignoranță”. „Pentru luminarea, dar și pentru drepturile poporului român vom lupta”, — încheie editorialul din nr. 1, în care redacția expunea programul ziarului. În „Emanciparea” abundau încă materiale extrem de confuze, străbătute de idei anarhiste, despre familie, dreptul de moștenire etc. Totodată în coloanele ei apar și numeroase articole care raspindesc materialismul, darwinismul, și care combăteau obscurantismul și idealismul.

Pe plan politic, în coloanele ziarului se simțea începutul unei orientări spre mișcarea socialistă marxistă. În numărul 5 și 7, „Emanciparea” publică „Catehismul socialist”² al lui Jules Guesde, conducătorul marxștilor francezi, care în această perioadă ducea o luptă hotărîtă contra diletantelor teorii dușmănoase anarhiste din sinul mișcării muncitorești franceze. Este de remarcat faptul că prin publicarea acestui „catehism” al lui Guesde, ziarul „Emanciparea” raspindea totodată, în parte, și ideile lui Cernișevski, deoarece, după cum a dovedit istoricul sovietic Belkin³, Guesde, în alcătuirea catehismului socialist s-a bazat pe lucrările lui Cernișevski. De asemenea, nr. 6, „Emanciparea” publică lucrarea revoluționarului democrat rus Pisarev, intitulată „Albinele”⁴.

Ziarul „Emanciparea” a făcut una din primele încercări din țara noastră de a expune sistematic tezele fundamentale ale „Capitalului”. Acest lucru — deși foarte sumar și cu multe lipsuri, îl face tinărul Anton Bacalbașa, care în numerele 4—5—6 și 7, publică sub pseudonimul Batony un studiu intitulat „Capitalul”⁵. Într-o notă, autorul arată că „publică un studiu prescurtat după „Das Kapital”, scrierea renumitului economist K. Marx, care a murit acum două luni în Anglia. Capitalul înfățișînd chipul neomenos în care muncitorii sînt furați de capitaliști, a arătat că proprietatea e nedreaptă și a întărit astfel prin dovezi științifice credințele socialiștilor”.

A. Bacalbașa expunea în acest studiu sumar învățătura lui Marx despre marfă, valoare, schimb și monedă, despre „capital și chipul în care ia naștere”, despre ziua de muncă etc.

Pe baza acestor articole ar fi greșit să se afirme că ziarul „Emanciparea” și cei grupați în jurul lui au devenit marxști. Orientarea ziarului era frînată de confuziile ce dominau în concepțiile colaboratorilor lui care nu au reușit încă să se debaraseze de influența teoriilor eclecticice ale socialismului mic-burghez. Aceasta era valabil în primul rînd pentru concepția

¹ « Emanciparea », 1883, nr. 1, p. 10.

² Titlul originalului francez, *Essai de catéchisme socialiste*.

³ I. D. Belkin, *Jules Guesde i borba za rabociu partiu vo Franțiu*, Ed. Universității din Moscova, 1952, p. 84—86.

⁴ « Emanciparea », 1883,

⁵ *Ibidem*, nr. 4, p. 61—63; nr. 5, p. 79—81; nr. 6, p. 108, 111; nr. 7, p. 46—55.

lui Dobrogeanu-Gherea, care în acești ani a început să aibă un rol de frunte în mișcarea socialistă din România.

În nr. 3 al ziarului „Emanciparea“ a fost publicat un articol semnat de Caius Grachus intitulat: „Un răspuns d-lui prim ministru I. C. Brătianu la discursul său de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății“. Tot în anul 1883 acest răspuns a fost tipărit în București sub forma unei broșuri. Sub pseudonimul Caius Grachus se ascundea Gherea — care nefiind încă cetățean român a fost nevoit să recurgă la acest anonim, ca să evite expulzarea. Această polemică a ocupat un loc important în mișcarea socialistă din acești ani. Discursul primului ministru care, răspunzând lui Kogălniceanu a trecut la atac și calomniilor adresate ideilor și mișcării socialiste, a provocat o vie indignare în rândurile socialiștilor din România care au răspuns concomitent într-un articol publicat în revista „Dacia viitoare“¹, precum și prin Dobrogeanu-Gherea în ziarul „Emanciparea“. Analiza acestui articol polemic al lui Dobrogeanu-Gherea ne dă posibilitatea de a caracteriza concepțiile sale social-politice din acești ani: aceste concepții erau de fapt comune pentru majoritatea socialiștilor grupați în jurul ziarului „Emanciparea“. În lumina acestui articol al lui Gherea reiese și mai clar falsitatea afirmațiilor „teoreticienilor“ social-democrați de dreapta, care au legat răspândirea marxismului în România de Dobrogeanu-Gherea, afirmând că acesta din urmă, de la începutul sosirii sale în România (1875) era marxist.

Răspunsul lui Dobrogeanu-Gherea, în care acesta s-a ridicat împotriva calomniilor primului ministru, constituie un document important al dezvoltării publicisticii socialiste din România.

Deși confuz ideologic, acest studiu al lui Dobrogeanu-Gherea a scos totuși în evidență măiestria lui de publicist și talentul de polemist, precum și o serie de calități care se vor manifesta puternic peste câțiva ani, mai ales în criticile sale literare: cultura vastă, ironia nimicitoare, construcția logică a articolelor, bogata argumentație bazată pe o documentare științifică, pătrunsă de pasiunea luptătorului.

Dobrogeanu-Gherea a ridiculizat afirmațiile lui I. C. Brătianu despre eternitatea proprietății particulare, care se baza pe „argumentația“ că numai popoarele care au avut cultul proprietății individuale și al familiei au putut ajunge la o mare dezvoltare. Gherea a arătat că aceste așa-zise argumentații sînt lipsite de orice bază științifică, fiind cu desăvîrșire absurde, dat fiind că toate popoarele — grecii, romanii, germanii la începutul dezvoltării istorice (societatea primitivă) — au trecut prin perioada proprietății colective a pămîntului. După părerea lui Gherea, apariția proprietății private a dus la formarea latifundiilor, care a devenit cauza decăderii unei astfel de puteri mari cum era Roma, și nu izvorul măririi sale.

Cu toate că în expunerea lui Gherea se simțea că el avea cunoștință de lucrarea lui Marx „Capitalul“, combătînd calomniile lui Brătianu, el folosea argumente luate în majoritatea lor din arsenalul narodnicilor ruși, — adepți ai întoarcerii la formele patriarhale de proprietate agrară, — care încercau să prezinte teoriile lor drept socialiste. În 1883, concepția lui

¹ « Dacia viitoare », anul I, 1882, nr. 122, 123, 124.

Gherea a rămas în fond narodnică și el n-a rupt cu ideile socialismului mic-burghez, sub egida căruia milita încă revista „România viitoare“, în redacția căreia el juca un rol de frunte. Influența acestei concepții constituia piedica de bază în dezvoltarea lui ideologică, în procesul de concepere a materialismului istoric.

Această polemică a lui Gherea era pătrunsă încă de ideea narodnica, conform căreia obștea țărăneasca este baza societății socialiste, idee falsă, criticată de Plehanov și nimicată de Lenin. Neînțelegînd încă în mod științific dezvoltarea societății. Gherea, ca și narodnicii ruși, concentra în 1883 toată atenția asupra țărănimii, fără însă să înțeleagă situația socială a acestei clase. Totodată el nu vedea că proletariatul, care deși în această perioadă era încă mic la număr, era forța socială cea nouă de neînălțurat care „oricît de slab și de puțin numeros ar fi el *astăzi*, pînă la urmă tot va învinge“¹.

Ideile socialismului mic-burghez, teoriile anarhiste care continuau să exercite o puternică influență în rîndurile socialiștilor din România, precum se vede din polemica lui Gherea cu Brătianu, prezentau în perioada respectivă piedica cea mai serioasă în drumul răspîndirii marxismului în țara noastră.

O mare influență asupra desfășurării luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe pozițiile socialismului științific, le-au avut frămîntările din cadrul mișcării revoluționare ruse și mai ales formarea primului grup marxist din Rusia „Eliberarea muncii“ și lupta pe care marxiștii ruși au dus-o împotriva narodnicismului.

Această problemă este încă foarte puțin studiată, dar există date care ne îndreptățesc să pornim la rezolvarea acestui aspect foarte important al procesului de pătrundere și răspîndire a marxismului în România.

V. I. Lenin arată că deoarece din cauza teroarei țariste un număr mare de revoluționari ruși au fost nevoiți să emigreze, mișcarea revoluționară din Rusia a avut încă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea relații internaționale așa de bogate cum n-a avut nici o altă țară din lume. Mișcarea revoluționară rusă a avut legături strînse cu mișcarea revoluționară din România. România continua și între anii 1880—1890 a fi unul dintre importantele centre ale emigrației revoluționare ruse. Despre aceasta vorbește, între altele, și faptul că organizarea în România și Bulgaria a unei agenturi a ohranei țariste a devenit după 1881 obiectul stăruințelor speciale ale departamentului poliției țariste. În 1890, suma pentru întreținerea acestei agenții polițienești s-a ridicat la 90.000 de franci pe an². Cu toate măsurile polițienești luate în comun de guvernul țarist și de guvernul român, în România au trăit și au trecut în anii 1880—1891 zeci de revoluționari ruși.

Încă de la sfîrșitul deceniului al 8-lea, socialiștii romîni au stabilit prin intermediul emigranților ruși din România legături cu viitorii conducători și membri ai grupului „Eliberarea muncii“ dintre care unii ca P. Axelrod, au activat chiar în cercul socialist din Iași între anii 1879—1881. La începutul anului 1880 emigranții revoluționari ruși din România con-

¹ I. V. Stalin, Opere. Ed. P.M.R., vol. 1, p. 303.

² Arhiva centrală istorică de stat din Moscova, fondul departamentului poliției, actele secției a III-a, dos. nr. 595—1890, file 7, 15.

tinuau să mențină legături strânse, chiar cu caracter organizatoric, cu o serie de revoluționari ruși, viitori organizatori ai grupării „Eliberarea muncii”. Astfel, în 1882, revoluționarii ruși din Tulcea se adresau printr-o scrisoare lui L. G. Deici — unul dintre primii membri ai grupării „Eliberarea muncii” — pe atunci participant în organizația narodnică „Ciornii peredel” din care făcea parte și Plehanov, cerindu-i sfaturi în probleme organizatorice¹.

Socialiștii romini au stabilit legături personale chiar cu Plehanov. Astfel, în anul 1878 se stabilește legătura cu soția lui Plehanov care a trecut în aceasta perioadă prin București. În anul 1880, ascunzându-se de urmarire, însuși Plehanov a stat cîțva timp în Dobrogea, la colonia narodnică rusa din Tulcea². Faptul că în timpul scurtei sale șederi în România, Plehanov a stabilit legături și cu socialiștii romini, este dovedit prin aceea că în caietul sau de însemnări din anii 1880—1881 — care, după cuvintele lui R. Plehanova „este o oarecare oglindire a vieții, activității și legăturilor politice” ale lui Plehanov³ — este notată și adresa unui profesor de liceu din Iași, pe atunci participant activ la cercul socialist din localitate⁴.

Dobrogeanu-Gherea cunoștea personal încă de la începutul deceniului al 9-lea pe mulți activiști ai grupului marxist „Eliberarea muncii”⁵ și pe alți reprezentanți de seamă ai organizațiilor marxiste din Rusia. Este semnificativ că în toamna anului 1883, la trecerea din Bulgaria spre Petersburg⁶, s-a oprit la Dobrogeanu-Gherea pentru 3 zile, D. Blagoiev, unul dintre organizatorii primelor grupări marxiste din Rusia. Gherea a întreținut corespondență cu o serie de militanți de frunte ai grupării „Eliberarea muncii” timp de cîteva decenii⁷.

Această corespondență a fost cunoscută și de V. I. Lenin⁸.

Dobrogeanu-Gherea avea corespondență strinsă și cu Plehanov. S-a păstrat o scrisoare⁹ din 1896 scrisă de Gherea către Plehanov, în care Gherea își cerea scuze că nu i-a scris de mult timp și totodată îl ruga pe dînsul, ca la Congresul Internaționalei a II-a ce urma să aibă loc la Londra să dea un ajutor pentru a lămuri unele probleme în legătură cu P.M.S.D.R. Totodată Gherea primea și cărțile lui Plehanov. Caracteristic pentru activitatea oportunista a lui Dobrogeanu-Gherea este faptul că în timp ce el colaborează activ la traducerea unor serii de lucrări ale fruntașilor social-democrați din apus, care în această perioadă începură să treacă în lagărul oportunismului, el n-a făcut nimic să înlesnească traducerea lucrărilor lui Plehanov îndreptate contra oportunismului din cadrul Inter-

¹ Gruparea « Eliberarea muncii », Moscova-Leningrad, 1924, vol. 1, p. 152.

² La Armania nu departe de Babadag, în Dobrogea, unde se afla această colonie.

³ Moștenirea literară a lui Plehanov, Moscova-Leningrad, 1934—1937, vol. I, p. 152.

⁴ Ibidem, p. 199.

⁵ Gruparea « Eliberarea muncii », Moscova-Leningrad, 1926, vol. IV, p. 245—246.

⁶ Vezi D. Blagoiev, Scurte amintiri din viața mea. Revista « Proletarskaia Revoluția », nr. 1 (61), 1927, p. 196.

⁷ S-au păstrat unele scrisori ale lui Gherea mai ales de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și primul deceniu al veacului al XX-lea adresate unor fruntași ai grupului « Eliberarea muncii ». Scrisorile acestea se păstrează în arhiva casei Plehanov din Leningrad. O copie de pe aceste scrisori am depus-o la Arhiva inst. de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P.M.R.

⁸ V. I. Lenin, Opere, vol. 28, ed. a III-a, p. 248.

⁹ Arhiva casei Plehanov din Leningrad. Prima parte a scrisorii a fost publicată în Moștenirea literară a lui Plehanov, Moscova, 1937, vol. IV, p. 300—301.

naționalei a II-a. Lenin a subliniat că în perioada 1883—1903, Plehanov a dat o serie de lucrări minunate îndreptate împotriva oportunismului, machiștilor și narodnicilor¹.

În lumina faptelor sus-menționate devine clar caracterul legăturilor deosebit de strânse din mijlocul anilor 1880—1890, ale emigranților ruși din Ploești — dintre care făcea parte și Dobrogeanu-Gherea — cu cercurile revoluționare ruse din Elveția. În legătura cu aceasta problema găsim multe referiri în rapoartele agenților ohranei țariste. Rapoartele agenților din anii 1884—1886 anunțau primirea de către grupul din Ploești a literaturii „Bibliotecii muncitorești”², despre sosirea la Ploești în 1885 a colaboratorilor revistelor social-democrate poloneze din Geneva³, despre sosirea la Ploești a unor revoluționari ruși din Elveția, Franța etc.⁴.

Unul din rapoartele agenților sublinia faptul că grupul din Ploești, — afara de centrele revoluționare ruse din străinătate — „este foarte apropiat cu cercurile socialiste romine”⁵. Socialiștii din România au participat activ în anii 1880—1890 la transportarea literaturii interzise marxiste ruse din străinătate în Rusia⁶.

Prin aceste cai pătrundeau și se răspindeau în România valoroasele lucrări tipărite de gruparea „Eliberarea muncii”. De altfel, militanții primei organizații marxiste ruse publicau, începând din 1885, articole și studii în „Revista socială”, prima revistă românească care își propunea ca sarcină răspindirea marxismului.

Iată de ce în 1891, în raportul prezentat la Congresul Internaționalei a II-a, delegații cercurilor social-democrate din România arătau între altele: „socialismul european nu fu adus aici (adică în România — Gh.H.) de-a dreptul din țările apusene, ci prin mijlocirea Rusiei. Acest lucru e însemnat, căci acestei pricini se atribuie faptul că socialismul român la începutul său a purtat pecetea socialismului rusesc din această epocă”⁷.

Legăturile cu prima organizație marxistă din Rusia, cunoașterea operelor de popularizare a marxismului publicate de aceștia și îndeosebi lupta lor contra narodnicismului au avut un rol însemnat pentru dezvoltarea mișcării socialiste din România în fața căreia stătea ca primă sarcină: lichidarea dominației ideologiei socialismului mic-burghez, sub influența căruia se aflau muncitorii înaintați și intelectualii cu stare de spirit revoluționară. La lichidarea influenței ideilor anarhiste în rândurile socialiștilor din România au contribuit gruparea „Eliberarea muncii” și lucrările lui Plehanov îndreptate împotriva concepțiilor greșite ale narodnicilor, în care a fost demonstrat și dovedit că narodnicii, „n-au nimic comun cu socialismul științific, cu toate că ei își ziceau socialiști”⁸.

Grupul „Eliberarea muncii”, care a fost organizat și s-a dezvoltat în focul luptei contra narodnicismului, a avut un rol important în deter-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 17, ed. a III-a, p. 415—416.

² Arhiva centrală istorică de stat din Moscova, fondul departamentului poliției, actele secției a III-a, dos. nr. 96—1886, fila 383.

³ Ibidem, dos. nr. 659—1885, fila 94, dos. nr. 96—1886, fila 58.

⁴ Ibidem, dos. nr. 96—1886, fila 372, p. 2.

⁵ Arhiva centrală istorică de stat din Moscova, fondul departamentului poliției, actele secției a III-a, dos. nr. 659—1885, fila 94.

⁶ Ibidem, dos. nr. 65—1886, fila 248.

⁷ Documente din mișcarea muncitorească. București, 1947, ed. a II-a, p. 169.

⁸ Cursul scurt de istorie (de Plehanov și Bolșevic) al Uniunii Sovietice, 1948, ed. a III-a. p. 19.

minarea orientării cercurilor socialiste din România. Lucrările publicate de gruparea „Eliberarea muncii” au ajutat unor elemente ale cercurilor socialiste din România să rupă cu teoriile anarhiste și să se orienteze spre învațatura marxistă. Aceste lucrări au înarmat teoretic pe socialiștii români în lupta contra ideilor socialismului mic-burghez. Totodată trebuie să arătăm că folosind lucrările grupării „Eliberarea muncii” și mai ales ale social-democrației germane în anii următori, socialiștii români au asimilat totodată și tezele profund putrede ale Internaționalei a II-a¹.

În lumina tuturor faptelor — la prima aparență mărunte — pe care le-am aratat mai sus, nu este întâmplător faptul că tocmai în anul 1884 a început să apară la Iași revista teoretică a socialiștilor români „Revista socială”, care și-a propus ca scop — precum reiese din editorialul ei — să răspîndească ideile socialismului științific în România.

În raportul delegaților organizațiilor socialiste și muncitorești din România la Congresul Internaționalei a II-a din 1891 se arată: „Anul 1884 este o dată însemnată în istoria desfășurării socialismului nostru... socialiștii lepădînd formulele anarhice, evoluau repede către socialismul științific european. În 1884, apare la Iași „Revista socială”. În coloanele acestei reviste, teoriile lui Marx și ale lui Engels se făcură pentru întâia dată cunoscute publicului român”².

Apariția „Revistei sociale” care, în editorialul din nr. 1, arată că scopul urmărit de ea este de a face cunoscute ideile socialismului științific, să combată de pe această poziție falsele teorii care erau prezentate drept teorii socialiste, însemna o primă victorie a socialismului științific în mișcarea socialistă din țara noastră, era o vie demonstrație a faptului că învățătura marxistă începuse să se răspîndească la noi în țară.

Dar cu apariția acestei reviste, lupta pentru trecerea mișcării socialiste pe poziții marxiste nu s-a terminat, a intrat doar într-o fază nouă.

În această luptă, socialiștii din România vor avea și ajutorul personal al lui Engels, care, dînd o apreciere mișcării socialiste din România, într-o scrisoare adresată redacției revistei „Contemporanul”, în ianuarie 1888 scria: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mînunchi de luptători, mai toți socialiștii din Europa și din America, e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”³.

ИЗ ИСТОРИИ БОРЬБЫ ЗА ПЕРЕХОД СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ КРУЖКОВ РУМЫНИИ НА МАРКСИСТСКИЕ ПОЗИЦИИ (1881—1884)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая работа является частью подготовляемой к печати монографии об истории рабочего и социалистического движения в Румынии 1880—1890 гг. Развитие рабочего движения в Румынии после

¹ Cercetarea acestor probleme, analiza procesului de răspîndire a marxismului și combaterea ideilor oportuniste răspîndite după anii 1884 ies din cadrul acestui studiu.

² Documente din mișcarea muncitorească. București, 1947, ed. a II-a, p. 170.

³ «Contemporanul», anul VI, 1888, nr. 1, p. 774.

1880 г. выдвинуло необходимость вооружить его правильной, научной теорией — марксистским учением. Исследованию этого вопроса посвящена данная работа. В начале 80-х годов XIX столетия в социалистических кружках Румынии преобладали анархические теории, враждебные рабочему движению и тормозившие развитие классового сознания пролетариата. Под влиянием роста рабочего движения начался переход социалистических кружков к научному социализму. Этот процесс проходил в борьбе с анархическими теориями, являвшимися в рассматриваемый период самым серьезным препятствием для распространения марксизма в Румынии.

Особо важная роль в подготовке почвы для проникновения и распространения в Румынии марксизма принадлежала журналу «Контемпоранул», начавшему выходить в 1881 г. Этот журнал, имевший огромное влияние на развитие передовой культуры и науки в Румынии, опирался на боевой опыт органа русских революционеров-демократов — журнал «Современник».

В результате развития социалистического движения, в 1882—1883 гг. появляются многочисленные манифесты, брошюры и несколько социалистических журналов. Содержание их доказывает, что труды основоположников научного социализма, в особенности «Капитал» К. Маркса, стали известны румынским социалистам. Однако, вследствие господства электических воззрений, влияния анархических идей, социалисты, хотя и читали некоторые труды Маркса и Энгельса, не могли еще проникнуть в сущность научного социализма. Эта стадия перехода социалистического движения на позиции марксизма в условиях сильного влияния мелко-буржуазных социалистических идей отражается на страницах журнала «Эманчипаря» (1883).

Большое влияние на распространение марксизма в Румынии оказало создание в России первой марксистской группы «Освобождение труда» и борьба русских марксистов с народничеством. В настоящей работе автор исследует на основании архивных материалов, связей, существующих между Плехановым и другими деятельными членами группы «Освобождение труда» с социалистами в Румынии. Автор приходит к заключению, что связи с первой марксистской организацией в России, ознакомление с опубликованными ею работами по популяризации марксизма, борьба этой организации с народничеством по будили некоторых членов социалистических кружков Румынии отказаться от анархических теорий и обратиться к марксизму. Результатом этого явилось появление в Яссах в 1884 г. «Revista Socială», журнала, имевшего целью распространение в Румынии идей научного социализма. Следует отметить, что с появлением этого журнала борьба за переход социалистического движения в Румынии к марксизму не закончилась, а лишь вошла в новую фазу.

APERÇU HISTORIQUE DE LA LUTTE MENÉE POUR FAIRE ADOPTER AUX CERCLES SOCIALISTES DE ROUMANIE UNE ATTITUDE MARXISTE (1881-1884)

(RÉSUMÉ)

Cette étude est constituée par des passages tirés d'une monographie, en préparation, sur „L'histoire du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie entre 1880 et 1890“. L'essor du mouvement ouvrier de Roumanie après 1880 a imposé l'assimilation d'une théorie juste, scientifique, de la doctrine marxiste. C'est surtout l'élucidation de cette question qui a retenu l'attention de l'Auteur. Au commencement de 1880, les théories qui prédominaient dans les cercles socialistes de Roumanie étaient des théories anarchistes, ennemies des intérêts du mouvement ouvrier, entravant le développement de la conscience de classe du prolétariat. Par suite de l'essor du mouvement ouvrier, les cercles socialistes prennent position pour le socialisme scientifique. Ce processus s'accomplit grâce à la lutte menée contre les théories anarchistes qui, à l'époque, représentent l'obstacle le plus sérieux à la propagation du marxisme en Roumanie.

La revue „Contemporanul“ qui paraît en 1881 joue un rôle très important et prépare le terrain à la pénétration et à la propagation du marxisme en Roumanie. Cette revue, dont l'influence sur le développement de la culture et de la science progresiste en Roumanie est considérable, était fondée sur l'expérience de la lutte menée par „Sovremennik“ organe des révolutionnaires démocrates russes.

L'essor du mouvement socialiste entraîne l'apparition, en 1882 et 1883, de nombreuses feuilles volantes, de brochures et de quelques revues socialistes. Leur parution démontre que les oeuvres des fondateurs du socialisme scientifique — le „Capital“ de Karl Marx surtout — étaient bien connues des socialistes de Roumanie. Mais, malgré la lecture de certaines oeuvres de Marx et d'Engels, l'esprit du socialisme scientifique est encore étranger aux socialistes à cause de leurs conceptions éclectiques, et de l'influence des idées anarchistes. Cette phase de transition du mouvement socialiste vers des positions matérialistes, à un moment où les idées du socialisme petit-bourgeois exerçaient une grande influence, se dégage de la lecture de la revue „Emanciparea“ (1883).

La constitution du premier groupe marxiste de Russie „Libération du travail“ et la lutte des marxistes russes contre le narodnicisme exercent une profonde influence sur le processus de propagation du marxisme en Roumanie. Cette étude, basé sur le matériel des archives, a pour objet d'établir les liens qui existaient entre Plekhanov et les autres membres actifs du groupe „Libération du travail“ et les socialistes de Roumanie. La conclusion de l'Auteur est que les rapports établis avec la première organisation marxiste de Russie, la connaissance des oeuvres de popularisation du marxisme que celle-www.dacoromanica.ro contre le narodnicisme

ont facilité le renoncement aux théories anarchistes et l'orientation vers le marxisme à un certain nombre de représentants des cercles socialistes de Roumanie. Le résultat en a été l'apparition, en 1884, à Jassy, de la „Revista Socială“, revue qui s'est assigné pour tâche de propager les idées du socialisme scientifique en Roumanie. Il faut cependant songer qu'avec l'apparition de cette revue la lutte menée pour imprimer au mouvement socialiste de Roumanie une orientation marxiste ne prend pas fin, mais entre dans une nouvelle phase.

CU PRIVIRE LA SITUAȚIA ȘI LUPTA ȚĂRĂNIMII
DIN ROMÂNIA ÎN AJUNUL RĂZBOIULUI
DE INDEPENDENȚĂ

DE

CONF. UNIV. V. MACIU

Creșterea contradicției dintre relațiile de producție și forțele de producție în Moldova și Țara Românească a provocat, curînd după revoluția din 1848, înlocuirea modului de producție feudal prin cel capitalist. Slăbiciunea economică a burgheziei industriale și dependența politică a țării față de imperiul feudal otoman au făcut ca acțiunea de reorganizare a societății românești pe baze capitaliste să fie condusă de moșierimea liberală, care se opunea trecerii revoluționare de la feudalitate la capitalism. Din această cauză, legea rurală din 14 august 1864, emancipînd pe țărani clăcași de obligațiile lor față de boieri, n-a eliberat de fapt majoritatea țărănimii de exploatarea moșierească. În timp ce dădeau țărănimii terenuri agricole insuficiente și de proastă calitate, se lăsa moșierilor, de fiecare moșie, cel puțin o treime din întinderea ei, chiar în cazul în care o parte din foștii clăcași rămîneau fără pămîntul atribuit de lege. Din suprafața arabilă a țării, în întindere de 9.905.108 ha.¹, foștii clăcași au primit numai 1.798.224 ha.². Dacă ținem seama de faptul că proprietatea agricolă răzeșească și moșnenească avea o întindere de 800.000 ha.³, iar aceea a statului era de circa 900.000 ha., rămînea moșierimii impresionanta suprafață de 6.406.956 ha terenuri cultivabile în cîmpia Dunării și în podișul Moldovei, regiunile cele mai fertile ale țării — împrejurare ce implica, într-o țară în care marea industrie era deabia la început, menținerea unor puternice resturi feudale în agricultură. Chiar scopul reformatorilor din 1864 fusese ca țărani să nu se elibereze cu adevărat din exploatarea moșierească. În proclamația ce însoțea legea rurală, domnitorul Al. Cuza, primul ministru M. Kogălniceanu și ceilalți miniștri, îndemnau pe emancipați să facă învoieli cu „...proprietarii...”, să fie surzi la glasul celor ce-i „...vor întărita în contra stă-

¹ P. S. Aurelian și Al. Odobescu, *Notice sur la Roumanie*, p. 41.

² L. Goleșcu, *La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires*, București, 1900. p. www.dacoromanica.ro

³ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique...* Paris, 1928, p. 79.

pinilor de moșii..." și sa nu vada în aceștia din urmă decit pe vechii lor „...sprijinitori..." și pe viitorii lor „...amici și buni vecini..."¹.

Pentru ca țaranimea să fie silita „a se învoi" cu moșierii pentru pământ și munci, legea rurală nici n-a fost aplicată în întregime ea pînă după războiul de independență. Astfel, n-au fost improprietăriți pe moșiile statului țaranii ce nu tuseseră clacași, dar avuseseră „...invoieli speciale cu proprietarul moșiei..."², emancipații ce nu putuseră primi pământul cuvenit pe moșia satului și tinerii — „spornicii" sau „însurăței", — ce ieșeau din gospodariile părintești prin căsătorie.

În condițiile de înapoiere economica a țării, cînd nu se găseau fonduri banesti suficiente pentru o exploatare capitalistă a latifundiilor, păstrarea unor resturi de relații feudale în agricultura (renta în produse, în produse și în muncă, sau numai în munca) apare moșierilor ca cea mai fructuoasă formă de exploatare a masei țărănești. Aplicarea legislației capitaliste referitoare la relațiile dintre patroni și muncitori și la cele dintre creditori și datornici, conexata cu participarea țaranimii la alegerea consiliilor comunale rurale și la alegerea deputaților, amenința însă intensificarea exploatării masei țărănești urmărta de către moșierime. O înțelegere durabilă cu burghezia pentru împărțirea puterii în stat îi apărea acesteia ca o necesitate impusă atit de voința ei de a exploata și mai departe masele țărănești, cit și de teama de intensificare a mișcării țărănești. Înțelegerea moșierimii cu burghezia s-a făcut cu atit mai ușor cu cit o parte importantă a acesteia — arendașimea — era direct interesată în exploatarea țaranimii pe baza resturilor feudale.

Curînd după promulgarea legii rurale, moșierii au căutat să obțină un instrument legal cu care să forțeze pe țaranii, de aici înainte „liberi", sa execute invoielile sau tocmelile de munci, pe care erau nevoiți să le facă în timpul iernii sau primăverii, cînd porumbul necesar hranei se terminase. Proiectul de lege pentru tocmeli de lucrări agricole și pentru executarea lor, elaborat de Consiliul de Stat, aprobat de guvern și de însuși domnitorul Al. Cuza încă din anul 1865, n-a fost votat decit în martie 1866 de către Adunarea Deputaților și de Corpul Ponderator, ca manifestare deschisa a solidarității burgheziei cu moșierimea împotriva masei țărănești. Într-o formă ipocrită, legea prevedea, la art. 13, reintroducerea constringerii extra economice, cu ajutorul căreia moșierii și arendași sperau să intensifice exploatarea țaranilor. Primarii comunelor rurale erau obligați sub amenințarea plății unei amenzi de ia 50 la 100 lei, ceea ce însemna prețul unui bou, ca „...prin ajutorul consilierilor comunali, vătășeilor, dorobanților, secretarilor, sa îndemne pe muncitorii agricoli, care au contractat în conformitate cu legea de lață, a-și îndeplini tocmelile la vreme, cînd, și locul unde, și după chipul cu care s-au legat prin tocmeli". Dacă muncitorul nu lucra după angajament, primarul „...il va executa la îndeplinirea tocmelii..."³.

Cu toate acestea, fără un guvern hotărit potrivnic țărănimii și fără teroarea prefectilor, destui primari puteau să ocolească aducerea la înde-

¹ D. C. Sturdza-Scheeanu, Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească, seria I, vol. II, 1891, București, 1907 p. 890.

² Idem, p. 893.

³ Idem, op. cit., p. 111. www.dacoromanica.ro

plinire a cererilor moșieresti, de „executare“ a țaranilor ce nu-și respectau angajamentele luate sau care le erau atribuite. Și aceasta împrejurare împingea moșierimea să aibă mereu la cirna oamenii sai.

Trădați de burghezie, îndata ce au aflat despre înlăturarea lui Al. Cuza, despre care își făceau iluzia că e un binefăcător al lor, și despre punerea în discuția Adunării Deputaților a proiectului de lege pentru tocmești de munci agricole, țaranii au început a se frământa, fiind cuprinși de temeri, între altele că li s-ar relua pământurile ce primiseră prin legea rurală¹. Nemulțumirea lor s-a manifestat în mai și iunie 1866, în special prin mișcarea grănicerilor, singurii țărani capabili să înfrunte forțele armate ale statului, ca unii ce purtau arme și erau organizați.

Sub impresia groazei provocată de mișcarea grănicerească, moșierimea a cerut și a obținut de la burghezie, aliata sa, o lege electorală care împingea țărâtimea într-o vădită inferioritate politică față de cele două clase dominante. În timp ce moșierii, mari și mici, alegeau câte doi deputați de fiecare județ, iar burghezia trimitea în Adunarea Deputaților aproape tot atâția reprezentanți pe țară ca și ei, țărâtimea putea alege, prin intermediul unor delegați ce-o tradau totdeauna, câte un singur deputat de județ. Ca urmare, aparatul de stat a rămas pentru multă vreme la dispoziția exploataților țărâtimei, care l-au folosit sistematic pentru a o stoarce tot mai mult.

În sinul coaliției burghezo-moșierești erau însă divergențe serioase în privința rolului ce se cuvenea burgheziei sau moșierimii, fiecare dintre cele două clase voind să aibă cuvântul hotărâtor în conducerea statului. Pentru a-și întări poziția, burghezia căuta să atragă de partea sa masele țărănești, spre a le manevra la nevoie contra moșierimii, prin promisiuni demagogice. Astfel, în martie 1867 când guvernul trecu în mâinile unor grupări politice liberale, pentru a-și impune conducerea, gruparea radicală chemă în ajutorul său țărâtimea din satele vecine Bucureștilor². Aceasta, prin neaplicarea în întregime a legii rurale, rămăsese fără pământ și-și manifestă câteva zile la rând nemulțumirea pe străzile Capitalei³, ajutată de un mare număr de meseriași și de muncitori din cartierele marginase ale orașului. După ce demonstra astfel forța sa politică, gruparea radicală de sub conducerea lui C. A. Rosetti făcu însă ca țaranii să fie alungați cu forța armată, careia i se alătură și garda civică burgheză. Totuși, teama de a nu surni și mai mult nemulțumirea țărâtimei înșelate și intenția de a o folosi și mai departe contra moșierimii conservatoare au determinat cele două guverne, C. Crețulescu și Ștefan Golescu, dominate de radicali, ce s-au succedat în anul 1867, să nu aplice cu severitate prevederile articolelor 13 și 14 ale legii pentru tocmești agricole, referitoare la executarea angajamentelor luate de țărani față de moșieri și arendași, ceea ce a provocat o adincă îngrijorare în rândurile acestora. Concurând burghezia, în solicitarea capitalurilor străine, moșierimea conservatoare atacă din punctul de vedere al acestora politica externă a guvernului, pentru a obține sprijinul lor în vederea apărării intereselor sale. Teamă inspirată moșierimii conservatoare de mișcările țara-

¹ « Romînul » din 10 aprilie 1866.

² « Trompeta Carpaților » din 16 martie 1867.

³ « Romînul » din 11 martie 1867; « Gazette de Jassy » din 19 martie 1867.

nești a făcut pe exponentul ei, P. P. Carp, să atace cu vehemență guvernul Ștefan Golescu în ședința din 26 aprilie 1868 a Adunării Deputaților pentru propaganda dușmănoasă față de moșieri ce se făcuse la sate cu prilejul ultimelor alegeri parlamentare. „În mijlocul alegerilor, declara P. P. Carp, iarăși se începu a se face apeluri la toate acele sentimente, care sînt un soi de rămășițe a forțelor telurice, ce erau semnul distinctiv al haosului; reinviară iarăși ura și vrajba între clase. Agenții ministerului iarăși începu[ră] a vorbi de boieri, de democrație de clasă, etc...”¹.

Peste două zile guvernul se reorganiză fără Ștefan Golescu, primind la conducere pe fratele acestuia, Nicolae Golescu, care inspira mai multă încredere moșierimii, puternic reprezentată și în grupările guvernamentale. Pentru a satisface pe moșieri, ministrul de interne s-a grăbit să publice un ordin circular adresat prefectilor, în care le cerea să aducă pe țărani la „...executarea punctuală a tocmelilor...” pentru ca ei să pòată apoi simți „...binefacerile încrederii ce capitalurile vor dobîndi în România...”².

Cu toate indemnurile prefectilor și primarilor, care pînă de curînd se prefăcuseră a ataca pe boieri, țărani nu executau tocmelile, așa cum le convenea exploatatorilor, din care cauză același ministru de interne simți nevoia să ceară într-un nou ordin circular adresat prefectilor la 4 iulie 1868 stimularea executării lor, pentru a stringe cu „iuțeală” recolta și a face arăturile în iulie și august”³.

Țărani nu se lăsară totuși convinși și se opuseră înăspririi exploatării lor. Dovedindu-se incapabil să satisfacă cererile moșierimii, guvernul Nicolae Golescu fu silit să demisioneze, în urma presiunilor repetate ale cercurilor apusene, care preferau un guvern conservator.

Noul guvern compus din grupări de moșieri conservatori și liberali, începu să execute și mai aspru pe țărani pentru îndeplinirea tocmelilor. Agitația maselor țărănești crescuseră însă, transformîndu-se adesea în mici răscoale locale, ce se terminau prin represii sîngeroase⁴. Mișcarea țărănească, ce cuprinsese aproape întreaga țară, nu se putea dezvolta mai mult în momentul cînd proletariatul industrial era puțin numeros și neorganizat. Burghezia, care socotea problema țărănească rezolvată în linii generale, renunțase chiar de a mai manevra țărănimea contra adversarilor săi politici, de teama de a nu ajuta la izbucnirea unei răscoale generale și pentru a nu supăra moșierimea liberală, pe care conta să și-o atragă din nou.

Insurăfeii, rămași fără pămînt prin neaplicarea art. 54 din legea rurală, formau o pătură numeroasă de nemulțumiți în rîndurile țărănimii, ce se mărea în fiecare an. Pentru a-i calma, guvernul a deschis registre de înscriere a numelor lor, în vederea improprietății lor pe moșiile statului, fără a merge mai departe, deoarece se opuneau arendașii moșiilor

¹ Monitorul Oficial din 28 aprilie 1868.

² « Romînul » din 29 aprilie 1868 și Monitorul Oficial din 30 aprilie 1868.

³ Monitorul Oficial din 5 iulie 1868.

⁴ « Democrația » din 18 și 23 septembrie și din 30 noiembrie 1869, din 22 februarie, 30 aprilie și 21 mai 1870—Ploiești; « Traian » din 11 septembrie, 1869; « Curierul de Iași » din 19 aprilie 1870; vezi și Arh. Stat. București, Min. Int., dos. nr. 3706/72 passim.

statului, mulți dintre ei miniștri, deputați, prefecți sau rude apropiate ale acestora¹.

În timp ce improprietărirea insurățeilor, a foștilor clăcași rămași fără pământ și a celor ce nu fuseseră clăcași se amina din an în an, moșiile statului erau scoase în vânzare încă din anul 1866, după declarațiile oficiale, pentru acoperirea deficitelor bugetare, în realitate pentru întărirea burgheziei sătești ce se năștea. Un număr însemnat de arendași se transformau în proprietari funciari, întărind solidaritatea burgheziei cu moșierimea în fața țărănimii nemulțumite. Burghezia se socotea acum destul de puternică, deoarece izbutise să-și apropie, prin părăsirea țărănimii, moșierimea liberală, pentru a încerca să reia puterea în stat pe calea conjurațiilor militare sprijinite de manifestările puternice de stradă ale maselor orășenești, fără să recurgă la sprijinul satelor, ceea ce însemna înlăturarea țărănimii din activitatea politică. O primă acțiune de acest fel, răbufnita prin mișcarea din 8 august 1870 de la Ploești, a eșuat deoarece conducătorii ei s-au văzut deziși de primele victorii ale prusienilor asupra francezilor, în războiul ce începuse. O a doua acțiune, manifestată prin mișcarea din 10 martie 1871 de la București, nu numai că s-a prăbușit lamentabil, dar a prilejuit venirea la cîrmă a moșierimii conservatoare pentru cinci ani, sub forma unei guvernări aproape dictatoriale. Izbucnirea revoluției comuniste la Paris paralizase burghezia care, după expresia lui Lascăr Catargiu, șeful guvernului conservator ce se instalează la cîrmă la 11 martie 1871, lăsa să-i cadă puterea din mîini².

Noul guvern, sprijinit și de gruparea burgheză condusă de Christian Tell și Cezar Bolliac, se considera menit să combată „...teoriile funeste și amăgitoare...” ce duseseră la mișcările populare din Ploești și București, mai precis el intenționa să sfărîme orice activitate politică democratică și să satisfacă cererile repetate ale moșierimii de a se intensifica exploatarea maselor țărănești.

Moșierii și arendașii, obișnuiți să încaseze sume enorme fără muncă, începuseră să întîmpine greutăți în plasarea produselor lor pe piața occidentală, unde cerealele americane și rusești soseau în cantități uriașe și la prețuri mai convenabile, după ce în Rusia se construiseră primele căi ferate ce legau interiorul Ucrainei de mare, iar în America se trecuse la folosirea intensă a mașinilor în agricultură. Un document al timpului arată că plasarea „...cerealelor române numai cu mare anevoință se va mai putea susține pe piețele Occidentului, deoarece pe de o parte prin clădirea drumurilor de fier sudice rusești a început un viu și mare export de cereale din Odesa și Arhanghelsk, care umple toate piețele Franței și Angliei, principalii consumatori ai produselor române, iară pe de altă parte exportul produselor americane luînd tot mai mari dimensiuni pe piețele Angliei, astfel prețul cerealelor a început a scădea prea mult pe toate piețele europene...”³.

¹ «Trompeta Carpaților» din 31 ianuarie 1871, articolul lui C. D. Aricescu intitulat «Cîțiva debitori al Statului».

² Monitorul Oficial din 1 aprilie 1871, circulara lui Lascăr Catargiu către prefecți: „...am primit o putere căzută din miinile altora în mijlocul tulburării uliței...”

³ «Economia rurală» din 25 iunie 1876, p. 174, articolul «Stăruințele României de a-și creia o industrie națională».

Construirea primelor căi ferate din România dădea posibilitatea moșierilor români să îndrumeze cerealele lor către centrul Europei, unde rapida dezvoltare a industriei germane făcea ca populația orașenească să crească tot atât de repede. Prezența lui Carol I de Hohenzollern pe tronul României asigura capitaliștilor germani plasarea favorabilă a marfurilor lor și în aceasta parte a Europei, împrejurare care apropia interesele moșierilor români de cele ale industriașilor germani.

Pina a se ajunge la o convenție comercială cu Germania, care nu voia să trateze cu o țară vasală cum era România, guvernul conservator român a încheiat o convenție comercială în 1875 cu Austro-Ungaria, care făcea ca cerealele românești să treacă fără taxe vamale granița austro-ungară, iar produsele industriale austro-ungare să intre deasemenea libere în România. Cu toate aceste posibilități noi, cerealele românești se plasau greu, ceea ce ducea la scăderea prețului lor, și, prin aceasta, la intensificarea exploatarei țărănimii.

O parte dintre moșieri, pentru a mări și îmbunătăți producția de cereale, a introdus mașini, în special pentru grăbirea recoltării. În anul 1873 erau în țară 470 mașini de secerat și 989 mașini de treerat funcționând cu motori cu aburi ¹.

Totuși, uneltele necesare producției agricole erau cu totul insuficiente numeric și înapoiate tehnic. La circa 600.000 gospodării țărănești existau în 1873 numai 223.496 pluguri, adică un plug la 2³/₄ gospodării! Dintre aceste pluguri, numai 37,661 erau în întregime de fier — „perfectionate“... restul fiind din lemn cu brăzdarul de fier — „locale“ ¹. Puțini țărani puteau să-și cumpere pluguri „perfectionate“ iar alții din cauza înapoierii lor, refuzau să folosească plugurile sistematice, chiar cînd li se puneau la dispoziție în mod gratuit ².

Insuficiența cantitativă și tehnica a uneltelor folosite în agricultură cerea prin compensare un număr mai mare de muncitori. Deoarece existau vaste terenuri necultivate la dispoziția moșierilor, aceștia, după ce storceau cât puteau pe țărani localnici învoiți, erau mereu în căutare de muncitori străini. Consulul Austro-Ungariei la București, Bosicio, raporta guvernului său în 1876 că atât „...proprietarii mari cât și arendașii sînt nevoiți a lucra cu muncitori streini“... ³. Și izvoare locale confirmă această constatare. Expunerea Comitetului permanent al județului Iași asupra situației pe anul 1872 explica progresul încet al agriculturii prin lipsa brațelor de lucru „... care, pentru a o acoperi, cultivatorii sînt nevoiți a și le procura de peste frontieră, din Bucovina“ ⁴. Dr. I. Felix recunoștea în 1876 că agricultura „...este lipsită de brațe...“ ⁵.

Prețul muncii de sezon era însă mare, muncitorii aduși din Transilvania, Bucovina sau Turcia neacceptînd tocmelile țărănilor localnici. Astfel arendașul Vilcu angajează lucrători străini pentru prășilă și seceră în sezon, plătind trei lei vechi prășilă și doi lei vechi prășilă de seceră ⁶, în timp ce Iancu Brașoveanu angajase prin invoieală secerarea a

¹ P. S. Aurelian, *Terra nostra*, București, 1875, p. 87.

² Arh. St. București, Min. Int. Div. Adm. dos. 4757.

³ « *Economia Rurală* » din 25 iunie 1876, p. 174 s. 99.

⁴ Monitorul Oficial din 15 noiembrie 1873.

⁵ « *Economia Rurală* » din 25 aprilie 1876, p. 77.

⁶ Arh. Stat. București. www.dacoromanica.ro folio 248, s. 99.

32 fâlci (o falcie avea 80 prăjini) pentru 32 galbeni adică pentru cel mult 640 lei vechi, adică cu 0,25 lei vechi prăjina!¹.

Din comparația prețului muncilor invoite sau tocmit, bazate pe utilizarea resturilor feudale, și a prețului muncilor angajate în sezon, întemeiate pe relații capitaliste, se vede cât de folositoare erau resturile feudale pentru moșieri și arendași și cât de dezastruoase erau pentru țărani. Un număr mare de documente dovedesc neconținutul sustragere a țăranilor „tocmiți” de la îndeplinirea impovărătoarelor „tocmeli” sau opunerea lor de a face altele noi². De aici necesitatea pentru moșieri și arendași de a utiliza cât mai mult aparatul de stat pentru „executarea” muncilor tocmit. Pentru că prevederile articolelor 13 și 14 din legea de la 1866 pentru tocmele agricole, referitoare la executarea muncilor tocmit, erau confuze și deci susceptibile de interpretări, curînd după venirea la cîrmă, în condițiile ce s-au arătat, a guvernului de moșieri conservatori condus de Lascăr Catargiu, moșierimea a cerut și obținut modificarea legii în sensul precizării ca țaranii tocmiți ce nu-și vor îndeplini angajamentele să fie duși cu forța armată la executarea muncii contractate.

Încă de la 31 ianuarie 1872, Senatul a aprobat aproape fără discuții proiectul modificator al legii de tocmele agricole din 1866, care a trecut la 9 martie în discuția Adunării Deputaților, unde a întâmpinat opoziția citorva deputați, printre care M. Kogălniceanu, șeful liberalilor moderați din Moldova, și N. Ionescu, reprezentantul fracțiunii libere și independente. Deputații guvernamentali burghezi din gruparea lui Christian Tell și a lui Cezar Bolliac n-au luat nici o atitudine.

Cu mai puțin de o lună înainte, după ce proiectul trecuse prin Senat, Cezar Bolliac a făcut o interpelare în Adunarea Deputaților, cerînd zadarnic împrumutarea insurătelor, pe moșiile statului în conformitate cu prevederile legii rurale din 1864. „Votul universal nu este, a spus el cu acel prilej, instrucțiunea publică nu e deloc; și legea împrumutării, care s-a aplicat în parte, lîncezește astfel încît să facă pe acei oameni, care s-au folosit de dînsa, să zică: lipsă de acea lege; mai bine eram mai înainte!”³.

După două zile de discuții, Adunarea Deputaților a aprobat și ea, cu o mică majoritate, modificările cerute de moșierime. Esențialul stătea în adăugirea următorului alineat articolului 13: „În caz cînd, după indemnul și execuțiunea consiliului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicie sau vor dăsi din comună, consiliul îndată va cere de la subprefectura locală a-i trimite ajutor de dorobanți, necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în contul vinovatului”⁴.

Utilizarea dorobanților pentru „...executarea locuitorilor îndărătnici...” constituia o revenire *legală* la constrîngerea extra-economică, caracteristică relațiilor feudale. Astfel, resturile feudale în agricultură se întăreau capătînd contur. Se dădea acum moșierilor posibilitatea de a-și procura forța de muncă la un preț extrem de scăzut, de cite trei pînă la zece ori mai mic decît acela al muncilor contractate în sezon. Tărînimea în masă era exceptată legal de la aplicarea prevederilor Constituției, ale codului civil și ale

¹ Arh. Stat. București Min. Int., Div. Adm. doș. 4388, folio 117.

² Idem, dos. 4758 Romanati, dos. 4764 Neamț, dos. 5029, etc.

³ Monitorul Oficial din 1 martie 1872, p. 274.

⁴ Radu Rosetti. Acte și legiuiri privitoare la chestiunea țărănească. Seria II, vol. I, Ploesti, 1907, p. 67.

codului penal, de care se foloseau burghezia și moșierimea în relațiile lor. Utilizarea legală a dorobanților pentru aducerea forțată a țăranilor la executarea muncilor tocmite cu luni și ani mai înainte, deschidea calea creșterii nedefinite a cantităților de muncă tocmite și a întrebuintării contra țăranilor a metodelor celor mai neomenoase, — bătaia, arestul pentru lucru, insulta, deposedarea de unelte de muncă, etc. Intregul teritoriu rural al țării a devenit un lagăr, în care moșierii, arendașii și slugile lor forțau pe țărani să accepte tocmeli adeseori falsificate, să muncească cea mai mare parte a anului pentru sume derizorii, să se lase bătuți și insultați. Intregul aparat de stat, nu numai dorobanții, stătea la dispoziția asupritorilor țărănimii.

Curînd după punerea în aplicare, chiar în aprilie 1872, a modificărilor cu caracter feudal ale legii de tocmeli agricole, moșierimea de toate nuanțele a organizat Creditul funciar rural, menit s-o apere de crize. Chiar în anul 1873, cînd a început a funcționa această instituție, a izbucnit criza economică ciclică a lumii capitalismului, care a lovit în mod deosebit agricultura Romîniei, ce depindea de piața occidentală. Făcînd ravagii în toată lumea capitalistă, în Romînia ea s-a prelungit pînă în anul 1877, cînd războiul de independență i-a pus capăt.

Prin executarea silită a tocmelilor și prin înființarea Creditului funciar rural, moșierimea, care domina conducerea statului, și-a asigurat o poziție pulernică în economia Romîniei dinaintea războiului de independență, de care a profitat pentru a intensifica la maximum exploatarea maselor țărănești.

Deși de la 1864 pînă la 1907 moșierii au stăruit neconștient pentru legiferarea tocmelilor agricole, ei au căutat totdeauna să facă a se crede că țăranii luau inițiativa tocmelilor, care n-ar fi altceva decît niște simple contracte, cu scopul de a nu le executa. Astfel, un deputat moșier, cu prilejul discuțiilor din parlament asupra proiectului de lege pentru modificarea unor părți ale legii de tocmeli agricole, prezenta mersul încheierii unei tocmeli în felul următor: „Iată ce se întîmplă în timpul iernii: țăranii, spunea el, sînt privați de alimentele necesare; vin la proprietar și-i cer ca să le dea produse; proprietarul le dă, însă cu condițiunea ca să-i muncească. Cînd vine timpul muncii, țăranul nu se mai ține de condițiune”¹. Dușmănosul moșier nu spunea a cui era răspunderea că țăranii rămîneau iarna „...privați de alimentele necesare” în timp ce hambarele moșierești erau pline, nici cum era calculat prețul alimentelor date și al zilei de lucru în raport cu piața în sezonul de muncă.

Țăranii nu de bună voia lor, cu intenția de a nu se ține de cuvînt, făceau tocmeli în timpul iernii pentru munci ce trebuiau îndeplinite vara. Ei erau împinși de foame, — de foamea lor, a femeilor și copiilor lor — la care-i condamnase nedreapta improprietăre din 1864, a cărei responsabilitate cădea în întregime asupra tuturor păturilor moșierești și a onora dintre păturile burgheziei. Condițiile tocmelilor erau puse de moșier și acceptate fără posibilitate de împotrivire de țăranii înfometăți, fapt care

¹ Radu Rosetti, Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Seria II, vol. I, Ploști, 1907, p. 56.

explica prețurile de cite trei, patru și chiar zece ori mai mici ale muncilor tocmite iarna decît a celor angajate vara în sezon. În privința prețurilor muncilor, arendașul Gheorghe Goiu recunoaște că vara platește „îndoit și întreit” ziua de lucru unor muncitori angajați atunci, decît celor tocmiți iarna ¹.

Totuși, în afara tocmelilor la care țăraniile au consimțit cu bună știință, sub constrîngerea economică, numeroase tocmeli au fost făcute fără voia lor, impuse prin violență cu complicitatea trădătoare a primarilor și consilierilor comunali, fiind puse în aplicare apoi prin executarea cu dorobanții, prevăzută de legea tocmelilor agricole. Astfel, sătenii din comuna Birza, județul Romanați, reclamau la 17 iunie 1875 că primarul îi silește a primi tocmela cu arendașul moșiei satului, pentru patru ani viitori, contra voinții lor ². De asemenea, sătenii din Podul Grosului, județul Mehedinți, se plîng că sînt arestați și bătuti de ajutorul subprefectului, Dumbrava, și de locotenentul Dinescu Ion, însoțit de 40 dorobanți, ca să semneze învoiala cu popa M. Colan, arendașul moșiei ³.

Numeroase sînt cazurile de tocmeli false sau parțial falsificate ticluite de moșieri, împreună cu primarii și notarii cumpărați de ei. Moșierul George Pruncu din Negrițești, județul Neamț, care avusese o tocmală de munci agricole cu un număr de locuitori din comuna Mărgineni pentru anii 1866—1871, s-a prezentat în ianuarie 1872 la primăria acestei comune cu o listă, pe care trecuse și numele unor săteni, ce nu figurau în tocmela sa din 1866, expirată în 1871, pe cuvînt că toți aceia i-ar fi datori cu munci. Subprefecții plășii și prefectul județului au sprijinit falsul moșierului Pruncu silind pe țăraniile în cauză să execute muncile înșelătorului ⁴. La 19 iulie 1875 nouă săteni din Bărbătești, județul Argeș, reclamă că au fost semnați de primar pe un contract de ierbărit pe moșia Cotmeana, fără știrea și voința lor ⁵. Arendașul Zanvadi din Brăniștari, județul Vlașca, cu complicitatea ajutorului de primar, Barbu Marin, care era de altfel și ispravnic pe moșia sa, silește pe țărani să-i lucreze pămîntul pe baza unei învoieli false ⁶. Arendașul moșiei Galicea a trecut pe învoiala sa încheiată cu 200 țărani și numele a încă 273 fără știrea și voința acestora, consiliul comunal legalizînd falsul și obligîndu-i la munci pe aceștia ⁷. Un alt arendaș, C. Scafeș, nu avea învoieli agricole în regulă „...ci numai niște rămășițe din anii trecuți, transformate prin o criminală folosire într-un act agricol...”, raportează la 10 iulie 1876 prefectul județului Mehedinți. În acea listă „...sînt trecuți oameni care nu mai erau în viață, pe cînd se pretindea că acel act este făcut” ⁸.

Unul dintre numeroasele mijloace prin care moșierii urmăreau să sloarcă mai multă muncă de la țărani era și amînarea dijmăritului porumbului de pe loturile date acestora. Un document din 20 august 1875 semnalează că mai mulți moșieri și arendași din județul Romanați amînau dijmuirea porumbului pînă cînd țăraniile învoiți le vor face arăturile de

¹ Arh. Stat. București, Min. Int. Div., Adm. dos. 4768.

² Ibidem, dos. 5029, f. 35.

³ Ibidem, dos. 5029, f. 90.

⁴ Ibidem, dos. 4387, f. 64.

⁵ Ibidem, dos. 4756, Argeș.

⁶ Ibidem, dos. 5029, f. 120.

⁷ Ibidem, dos. 5029, f. 136.

⁸ Ibidem, dos. 5029, f. 361.

toamna și le vor transporta grăul la schelă¹. Un alt tertip prin care moșierii jefuiau pe țărani, păgubind în același timp statul, dat la iveală printr-un ordin circular din 6 noiembrie 1873 al Ministerului de Finanțe către prefeți, este obiceiul din multe localități ca „...în ocaziunea încheierii învoielilor agricole, arendașii și proprietarii să ia în sarcina lor plata impozitelor...” țărănilor învoiți, fără ca să aiba și grija achitării lor către organele fiscale².

Fiind siguri că aparatul de stat le stă la dispoziție, unii moșieri treceau de-a dreptul la jefuirea fățișă a sătenilor. Astfel, țărani din Jieni, județul Romanați, se pling în august 1875 că moșierul Ștefan Jianu le pretinde dijmă și din produsele ogoarelor lor proprii, după ce i-au făcut muncile agricole pe pământul lui³.

Pentru a dispune de voința consiliului comunal, căruia legea de tocmești pentru muncile agricole îi dădea o putere așa de mare în relațiile moșierilor cu țărani, arendașii și moșierii au cumpărat pe primari, notari și consilieri dându-le loturi gratuit. În alte cazuri, ca să fie mai siguri, făceau să fie „aleși” primari sau ajutorii acestuia, proprii lor simbriași. În Topolița, județul Neamț, arendașul moșiei satului a făcut să fie „ales” ajutor de primar salariatul său, aventurierul Milord, contra căruia reclamă satenii la 22 mai 1875. Milord „îndată după întărirea sa în această funcțiune, spun țărani reclamânți, el nu a apărut decît interesele stăpînitorilor săi, confecționînd zapise de muncă fără știrea locuitorilor...”⁴.

Cînd țărani înșelați nu primesc să muncească gratuit, moșierii îi terorizează cu dorobanții. Prefectul județului Teleorman împreună cu subprefectul plășii Călmățui execută pe țărani din Darabani să muncească peste prevederile tocmelii moșia arendașului N. Dumitrescu. Dorobanții aduși bat pe țărani cu săbiile scoase din teacă și le confiscă vitele⁵. Tîrgoveții din Darabani, județul Dorchoi, neprimind să execute muncile prevăzute într-o tocmală pe care n-o recunoșteau, au fost terorizați de moșierul Gheorghe Cimara, ajutat de subprefectul plășii și de primarul tîrgului, care au și arestat 8 dintre cei 46 agricultori urmăriți, insultîndu-i, după ce i-au desbrăcat de haine, pe care le-a vîndut⁶. În județul Tutova, primarul comunei Crețești duce cu forța pe țărani să muncească, fără a fi fost datori, pe moșia Negrilești din județul Tecuci⁷. La 7 August 1873, un număr de 16 săteni din comuna Bodeștii-Precistei, județul Neamț, reclamă că subprefectul i-a bătut în public ca să nu mai aibă curaj nici a mai gîndi că au dreptul să se jeluiască. La cererea arendașului, li s-au vîndut vitele, deși acestea erau scutite de urmări prin lege⁸.

Cu cît împotrivirea țărănilor jefuiți crește, cu atît crește și teroarea moșierească împotriva lor. Primarul comunei Galicea din județul Dolj, împreună cu subprefectul plășii, au adus în comună 60 dorobanți, cu care

¹ Arh. Stat. București, Min. Int., Div. Adm. dos. 4758, Romanați, f. 5.

² Monitorul Oficial din 6 noiembrie 1873.

³ Arh. Stat. București, Min. Int., Div. Adm. dos. 4758, Romanați, f. 8.

⁴ Ibidem dos. 4764, Neamț, f. 14 și f. 28.

⁵ Ibidem, dos. 4753, Teleorman.

⁶ Ibidem, dos. 4765, Dorchoi, f. 11.

⁷ Ibidem, dos. 4768, Tutova, f. 7.

⁸ Ibidem, dos. 4388, f. www.dacoromanica.ro

bat și jefuiesc pe țărani pentru că nu vor să lucreze la arendași, cu care altfel nu au și nu vor să facă nimic tocmeală¹.

Comandantul escadronului de călărași din județul Teleorman, colonelul Balea, însoțit de locotenentul Caracostea și de 50 dorobanți, „execută” pe săteni ca să-i facă să muncească pe moșia lui Dumba, unchiul lui Caracostea². Indirjiți, la 16 mai 1875, opt țărani din comuna Atirnați, județul Teleorman, reclama că moșierul Scărlătescu „...de doua săptămîni ne execută cu opt călărași — spun ei — și consiliul întreg, să muncim, fara nici un drept slujindu-se de acte false... mieii și găini ni le-au mincat; sintem prada...”³. Din același sat, zece țărani reclania la 28 iunie 1875 ca sint „executați” să îndeplinească o invoială pe care au contestat-o la judecătoria plășii, fără ca Judele să le primească contestația. Peste o lună, aceiași țărani reclamă disperați că primarul îi „execută” mai rău ca înainte de prima reclamație spre a lucra în contul unei tocmele pe care n-o recunosc. Ei arată că sint arestați și batuți de primar și că și-au vindut vitele ca să plătească avocații și recursul la Curtea de Casație. Dacă nu li se face dreptate, amenință că și vor părăsi casele și familiile⁴.

Întimplindu-se ca unii primari rurali sau subprefecți să nu „execute” destul de repede pe țărani urmăriți de moșieri, ministrul de interne ia grabnice măsuri pentru pedepsirea lor. Astfel, la 27 februarie 1875 el ordona prefectului județului Vaslui să pedepsească cu reținerea salariului pe o jumătate de lună pe subprefectul plășii Racov și pe primarul comunei Doagele, pentru că n-ar fi voit „...a executa toamna trecută pe locuitorii acelei comune la îndeplinirea angajamentelor lor pentru munci agricole...”⁵, deși reclamația adresată ministrului nu era decît în parte întemeiată, deoarece majoritatea sătenilor fuseseră totuși „executați”⁶. Ministrul de interne ordonă destituirea primarului comunei Vlădești din județul Covurlui pentru că a dat la 17 țărani fugari de pe moșia Pașcani bilete că sint liberi a se angaja în altă parte⁷. Pe reclamația unuia dintre cei mai hrăpăreți exploataitori, arendașul moșiei Cușmir din județul Mehedinți, C. Scafeș, care reclama că țărani tocmiți nu i-au fost aduși să-i secere cele 1000 pogoane de grâu, ministrul de interne, Lascăr Catargiu, pune rezoluția ca prefectul să destituie pe subprefectul plășii și pe primarul comunei, dacă n-au îndeplinit „...datoriile prescrise de lege...”⁸.

Mulți dintre țărani, lipsiți de conducere și de știință de carte, neîncrezîndu-se în cărturarii burghezi, nici în burghezia satească în formație ce-i trăda pe față, au acceptat exploatarea moșierească murmurînd și așteptînd împrejurările favorabile pentru a se răzbuna de înșelăciunile și silniciile apăsătorilor lor. Majoritatea țărănimii n-a rămas însă cu brațele încrucișate în fața asupririi moșierești. Sute de documente dovedesc adinca frămîntare ce cuprinsese masele țărănești în ajunul războiului de independență, hotărîrea lor de a nu executa tocmelele false sau silite, opunerea lor

¹ Arh. Stat. București, Min. Int., Div. Adm., dos 5029, f. 95.

² Ibidem, dos. 4755, Teleorman, f. 55.

³ Ibidem, dos. 4755, f. 4.

⁴ Ibidem, dos. 4755, f. 20.

⁵ Ibidem, dos. 4769, Vaslui f. 2.

⁶ Ibidem, dos. 4769, f. 3.

⁷ Ibidem, dos. 4388, f. 357.

⁸ Ibidem, dos. 4761, f. 2.

violentă față de opresori, fuga peste Dunăre a sale întregi și apoi arderea conacelor boferești și răscoala. Spontan țărănimea a dus astfel o luptă grea contra unui dușman înarmat pînă în dinți, fără a putea să-l zdrobească. Prin masivitatea ei ea a împins însă mai departe transformările sociale, slabind treptat forța moșierimii.

Temele principale ale revendicărilor țărănești din această vreme sînt înlăturarea executării cu dorobanții a tocmelilor agricole, improprietărea însurăteilor și a celorlalți săteni ce trebuiau să primească pămînt în conformitate cu prevederile legii rurale pe moșiile statului, îmbunătățirea administrației comunale și județene.

Cu cît ne apropiem de anul 1876, ajunul războiului de independență, sînt tot mai numeroase cazurile de refuz de executare a tocmelilor încheiate sau pretins încheiate de moșieri cu țărani, împrejurare care determina intervenția tot mai deasă a dorobanților, de care prefectii de județe se plîng că n-au destui¹. Uneori, grupuri de săteni pornesc spre București pentru a cere dreptate². Opt săteni din Valea Stanciului, județul Dolj, omoară pe moșierul Carianopol, proprietarul moșiei vecine Grecești, ridicînd produsele fără să dea dijmă³. La 13 mai 1875 moșierul Goilav reclamă că locuitorii comunei Tureatca din județul Dorohoi „...fiind instigați, nu se supun angajamentului agricol...“⁴. Țăranii din Chirnogi, județul Ilfov, nu mai vor să facă pentru viitor învoielii⁵. Sătenii din Rast, județul Dolj, reclamă la 12 aprilie 1875 că primarul a legalizat fără voia lor o învoială cu moșierul local și-i execută cu dorobanții, amenințînd că dacă executarea nu se suspendă ei vor sparge satul și vor fugi în Turcia „unde au mai fugit încă 30 de familii“⁶. Fuga țărănilor în Turcia a luat mari proporții în vara anului 1875, cînd exploatarea moșierească s-a intensificat din cauza atotputerniciei politice a moșierimii și a ravagiilor crizei economice. În Adunarea Deputaților, opoziția moșierilor liberali și a radicalilor burghezi se folosește de ocazie ca să atace guvernul pe această temă⁷, pentru a atrage țărănimea de partea sa.

Către sfîrșitul anului 1875, mișcarea țărănească se dezvoltă, transformîndu-se pe alocuri în răscoale ce amenințau a se generaliza.

Grupările politice burgheze, dezorientate în anul 1871, de teama revoluției comuniste, în 1875 s-au coalizat, atrăgînd și cîteva grupări de moșieri liberali, împreună cu care au început o vastă acțiune de răsturnare a guvernului conservator. Unele elemente ale burgheziei democratice, Ion Ionescu de la Brad, spre pilda, duceau o vie activitate în rîndurile țărănimii, luminînd-o în lupta contra moșierimii și a grupărilor burgheze aliate acesteia. Legarea acțiunii opoziționiste a grupărilor burgheze și de moșieri liberali cu lupta revoluționară a țărănimii înspăimînta moșierimea conservatoare și pe Carol I, susținătorul ei la putere, cu atît mai mult cu cît primejdia războiului popular se anunța din Balcani.

¹ Arh. Stat. București, Min. Int., Div. Adm. dos 5029, f. 238.

² Ibidem, dos. 5007, f. 251.

³ Ibidem, dos. 4759.

⁴ Ibidem, dos. 4763 Dorohoi, f. 5.

⁵ Ibidem, dos. 4753 Ilfov, f. 25.

⁶ Ibidem, dos. 4759 Dolj, f. 32.

⁷ Monitorul Oficial din 14 iunie 1875, p. 4790 și din 13 iunie 1875, p. 2840.

Dezvoltind lupta lor, țărani răspund moșierilor și uneltelor lor prin adevărate rebeliuni¹. La Virtina-Baldovinești, județul Romanați „...locuitorii înarmați cu topoare, sape și pari...“ sînt gata să se rascoale². În mai 1876 locuitorii din localitățile Virteju și Copăceni, județul Ilfov, s-au dedat la adevărate scene de rascoală. În prima localitate a fost nevoie să se trimită contra lor însuși prefectul județului, însoțit de procuror, de comandantul escadronului de călărași, un sublocotenent și 24 călărași³. La 2 iulie 1876, prefectul județului Gorj cere concursul escadronului de călărași contra sătenilor care au bătut vătășei comunelor, ce voiau să-i scoată la prestații pentru șosele⁴. La 17 iulie, prefectul județului Vlașca raportează că țărani învoșiți pe moșia lui En. Gradișteanu nu numai că nu indeplinesc condițiile tocmelilor, dar încă i-au bătut și oamenii⁵.

Însuși Lascăr Catargiu, șeful guvernului și ministru de interne, recunoaște la 4 ianuarie 1876 că în Moldova țărani sînt nemulțumiți, motivînd însă că această situație ar fi o „...urmare a relei recolte de mai mulți ani...“, deși ușor se putea verifica un masiv export de cereale din România⁶. Frămîntarea țărănimii în toată țara era însă așa de intensă, încît Ministerul de Interne e nevoit să recunoască primejdia pentru moșierii conservatori a unei agitații a opoziției printre țărani cu prilejul alegerilor parlamentare ce se apropiau⁷. Teama de răscoală țărănească a crescut în rîndurile membrilor guvernului conservator, încît la 20 ianuarie 1876, Ministerul de Interne a cerut din nou Ministerului de Război să pună suficiente forțe armate la dispoziția prefectilor de județe pentru menținerea ordinii amenințate⁸. În urma răscoalei țărănești din mai 1876 la Copăceni din județul Ilfov, moșierii și arendașii din județele vecine cu Bucureștii au fost cuprinși de panică.

„Timpul“ organul conservatorilor ce căzuseră de la putere, la 1 iunie 1876 se arată înspăimîntat „...că siguranța nu mai există, că statul este în ajunul unei catastrofe, că într-o zi apropiată populațiile rurale înarmate se vor arunca ca niște torente asupra orașelor“ „...In iunie“... „mai mulți arendași temîndu-se de fierberea amenințătoare a populațiilor rurale“, se vaită aceiași gazetă „...și-au abandonat toate interesele și au alergat în Capitală...“⁹.

Panica moșierimii conservatoare era așa de mare încît unele guverne occidentale se arătau îngrijorate și cereau explicații agenților diplomatici romîni. La 3 iulie 1876, Kallimaki-Catargi raportează că a vorbit cu Decazes, ministrul afacerilor externe al Franței, căruia i-a dat asigurări „...că s-au luat măsurile neccsare pentru a se preîntîmpina frămîntările și dezordinele și că guvernul este peste tot stăpîn pe situație“¹⁰.

Mișcarea țărănească n-a slăbit totuși, căci „Timpul“ din 18 septembrie 1876, într-un articol intitulat „Foc și pîrjol în județul Teleorman“, se

¹ Arh. Stat. București, Min. Int. Div. Adm. dos. nr. 5007, f. 131.

² Idem, f. 219.

³ Idem, f. 134.

⁴ Idem, dos. nr. 77 f. 223.

⁵ Idem dos. 5029, f. 325.

⁶ Min. Af. Ext., dos. 16, f. 4 — 5.

⁷ Arh. Stat București, l. c. dos. 5007, f. 6.

⁸ Idem dos. 5007, f. 6. și f. 61.

⁹ «Timpul», din 18 iunie 1876.

¹⁰ Min. Af. Ext., vol. 24, f. 131.

plunge ca „...locuitorii nu mai vor să plătească datoriile proprietarilor și Statului, din banii și produsele cu care i-au împrumutat, în timp de seceta; s-au lasat cimpuri neseccate și nestrinse, nu mai vor să se ție de angajamente, refuză chiar de a-și plăti contribuțiile...“. Mai departe, aceeași reacționară voce moșierească se vaetă ca „...de o săptămîna, nu este noapte să nu se dea cite două trei focuri, atît la proprietarii, cit și la locuitorii cei mai bogați și cei mai pașnioi, mai ales care au fost primari sau perceptori în timpul trecut...“.

Dupa ce alimentaseră prin agitația din presă și din parlament, mișcarea țărăneasca în anul 1875 și în prima parte a anului 1876, grupările de burghezi și moșieri liberali, ce aveau acum puterea în mina lor, se grabesc să ia măsuri pentru a o domoli și canaliza în sensul intereselor lor de clasa.

Dacă în mai 1876, în manifestul electoral lansat în numele noului guvern alcătuit de fosta opoziție unită, se promisese țărănimii desființarea prestațiilor județene în muncă, a învoielilor agricole, a poliției rurale de dorobanți, a licenței băuturilor spirtoase și a monopolului tutunului, după efectuarea alegerilor au fost date uitării mai toate promisiunile. Pe alocuri, țărani au fost lasați să se răzbune pe foștii primari conservatori și chiar pe unii dintre moșieri și arendași. Această îngăduință servea la intimidarea masei moșierești, care trebuia să caute salvarea în sinul partidului liberal sau al grupărilor legate de el, și încă la derutarea nemulțumirii țărănimii spre framintări sterile.

Ca să pară că vine cu măsuri temeinice în ajutorul țărănimii, parlamentul liberal a votat încă din iulie 1876 un proiect de lege care dădea puțință guvernului ca, prin prefecturile de județe să vîndă loturi mici de 5, 7 și 8 pogoane pămînt din moșiile statului cu prețuri foarte convenabile, platibile în 20 de ani, țărănilor, de fapt burgheziei sătești în formație și mahalagiilor agricultori de la orașe, care trebuiau să întărească agentura electorală liberală.

O altă măsură a guvernului liberal, menită a calma și destrăma mișcarea țărăneasca, a fost promisiunea făcută formal țărănimii, printr-un ordin circular adresat la 27 octombrie 1876 prefectilor din Ministerul de Finanțe pentru împrumutarea pe moșiile statului a însurășilor și a celorlalte categorii de săteni, ce rămăseseră fără pămînt prin neaplicarea integrală a prevederilor legii rurale din 1864. Deși ar fi avut un mare răsunset în rîndurile țărănimii împrumutarea grabnică a păturilor ei cele mai sarace, totuși aceasta n-a fost dusă la capăt decît după războiul de independență, în 1878. Circulara a servit însă în mod demagogic agenților guvernului liberal, în ajunul și în timpul războiului, pentru a face pe ostașii țărani să creadă că, după obținerea victoriei, vor primi pămîntul mult dorit, care să-i scape de exploatarea moșierească.

Pregătirea și apoi purtarea războiului de independență au servit burgheziei și moșierimii liberale, ce se aflau la cîrmă, pentru a îndruma și în altă direcție atenția țărănimii, care spera că odată cu înlăturarea jugului turcesc se vor ivi și zorii înlăturării jugului moșieresc. Războiul a fost astfel prilejul unei atenuări a luptei țărănimii contra asupritorilor săi, împrejurarile de care au profitat moșierii pentru a se regrupa din punct de vedere politic.

După înlocuirea modului de producție feudal prin cel capitalist, dezvoltarea capitalismului constituia un proces istoric firesc, în care era inclusă ca un corolar continuarea acțiunii pentru desavârșirea revoluției burghezo-democratice, adică pentru înlăturarea resturilor feudale în cap cu latifundiile și pentru egalitatea politică deplină a tuturor locuitorilor țării. Într-adevăr, după 1864 capitalismul s-a dezvoltat în România, dar într-un ritm așa de lent, în special pînă la războiul de independență, deci în epoca de care ne ocupăm, încît n-a fost cu puțință să se treacă în mod deschis și organizat la lupta pentru sfărîmarea moșierimii ca clasa. Legată încă de imperiul otoman, țara nu putea să-și apere industria mare în stare născîndă contra invaziei fabricatelor streine prin tarife vamale protecționiste, pe care moșierii conservatori și liberali nici nu erau dispuși să le alcătuiască, ei preocupîndu-se în primul rînd să găsească plasamente convenabile în Occident cerealelor lor, pentru producerea carora aveau nevoie de cît mai multe brațe, pe care o mare industrie prosperă li le-ar fi putut sustrage.

Astfel industria mare, principala ramură a producției, ce determina dezvoltarea capitalismului, creștea foarte încet. O parte din marile întreprinderi industriale și cea mai mare parte a rețelei de cale ferată aparțineau capitaliștilor streini, care considerau România, ce nu-și obținuse încă independența de stat, ca o colonie, de unde cautau să scoată profituri cît mai mari cu puțință. Aliați cu moșierii și cu burghezia comercială autohtonă, capitaliștii streini erau deci interesați în menținerea resturilor feudale. Lenin a arătat¹ că linia ascendentă a burgheziei, pe plan mondial, a încetat către 1871, de aci înainte capitalismul devenind treptat reacționar. Cauza acestei schimbări de poziție stă în faptul că încă din anii 1860—1870 au apărut germeii imperialismului sub forma primelor monopoluri și a exportului de capitaluri, concomitent cu dezvoltarea luptei revoluționare a proletariatului. Cum România se afla de fapt sub dominația economică și politică a statelor capitaliste din centrul și vestul Europei, reprezentate prin Carol I de Hohenzollern — Sigmaringen, reacționarismul capitaliștilor streini contribuia puternic la frinarea luptei maselor țărănești contra moșierimii.

Lupta țărănimii contra moșierilor și a resturilor feudale și-a găsit totuși apărători în rîndurile intelectualilor democrați ai timpului. Dacă Cezar Bolliac se mulțumea numai să deplîngă în anul 1872 inexistența votului universal, nulitatea învățămîntului public și neaplicarea integrală a legii rurale², Ion Ionescu de la Brad, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui N. Bălcescu, a dus o acțiune perseverentă și hotărîtă în favoarea țărănimii, contra exploatării moșierești și pentru desființarea resturilor feudale. Deputat al țărănimii din județul Roman, în vara anului 1876 spunea răsplat în Cameră că „...toată bogăția din această țară de la miinile cele negre ale țaranului iese...”³. El socotea că după reforma din 1864 țaranii au căzut într-o exploatare mai cruntă chiar decît pînă atunci. Referindu-se la robirea muncii prin invoiele agricole, a scris la 11 februarie 1876 următoarea aspră apreciere: „...după desființarea robiei muncii prin pămînt, sătenii au căzut în robia muncii prin bani, și astăzi au ajuns a fi

¹ V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., vol. 21, p. 133.

² Monitorul Oficial din 1 martie 1872.

³ Radu Rosetti, Acte și legiuri privitoare la chestiunea țărănească. Seria II, vol. II, partea I-a, București, 1907, p. 378.

mai robiți, mai sărăciți prin bani, decît ce nu erau odinioară prin pămînt...“¹. Ion Ionescu de la Brad nu socotea însă ca țaranii ar putea să sfărîme moșierimea prin luptă revoluționară. El credea că va putea convinge grupările politice burgheze și pe moșieri liberali cu care colabora, să înlăture prin lege tocmelile agricole, să împrăprietărească pe țaranii iarți pămînt fie prin vînzarea de loturi mici cu prețuri convenabile din moșiile statului, fie prin aplicarea prevederilor lăsate în părăsire ale legiilor rurale referitoare la insuraței și clăcașii emancipați ce nu putuseră fi împrăprietăriți pe moșiile satelor unde locuiau, și să creeze instituții de credit ieftin pentru sateni. Pentru înființarea cooperativelor de credit țărănești și a creditului rural a dus o lungă campanie în presă și în parlament.

Un intelectual înaintat, doctorul I. Felix, socotea că ridicarea nivelului economic și cultural al țărănimii e singura soluție a problemei țărănești, fără să îndrăznească a propune țărănimii sau intelectualilor progresiști pornirea unei lupte politice contra moșierilor. Pornind de la constatarea unei mortalități anormale printre țărani, păgubitoare pentru economia țării, el arăta cauza acesteia în constatarea că țaranul „... este rău îmbrăcat, rău adăpostit și rău nutrit...“ că „...bordeii și casa țărănească de gard lipit cu pămînt, umedă și neaerată și alimentația proastă a țaranului fac că el nu poate rezista diferitelor influențe care produc boale și, căzut pe patul zăcerii, el nu se scoală lesne, că viața lui în termen de mijloc este mai scurtă decît a țaranului francez sau german...“². Ridicarea nivelului economic și cultural al țărănimii, pe care o propunea el ca remediu al mizeriei acesteia, nu era cu puțință fără a se lovi puternic, în mod organizat, în moșierime și în resturile feudale, adică fără a se desăvirși revoluția burghezo-democratică, lăsată la jumătatea drumului de burghezie.

Alți intelectuali democrați se mulțumeau, fără a îndrăzni să prezinte soluții politice practice, să constate cu amărăciune suferințele țărănimii. „Spre a zugrăvi întreaga mizerie a populațiunii noastre rurale, — scriu în 1878 autorii unei publicații referitoare la războiul de independență, — care avea și în aceste grele împrejurări să facă și cele mai mari jertfe, mizerie, la care bărbații noștri de stat nu s-au gîndit decît prea puțin și în treacit, este a scrie istoria de lacrimi a Romîniei...“³. Evident, în timpul cînd burghezia trecea treptat pe poziții reacționare, chiar păturile ei cele mai înaintate nu puteau conduce lupta de eliberare a maselor țărănești asuprite.

Oricît de lentă a fost dezvoltarea industriei mari pînă în 1878, totuși efectele ei au început a se face simțite pe planul luptei sociale, în special după 1871. Proletariatul industrial a început să se miste, deși era puțin numeros. În rîndurile intelectualilor tineri s-au ivit tendințe de radicalism politic. Stabilirea în Romînia în anii 1875—1876 a unui grup de revoluționari democrați, veniți din Rusia în frunte cu tînărul student în chirurgie Nicolae Zubcu Codreanu, ajută la formarea unui climat revoluționar favorabil luptei țărănimii. Cunoscînd repede mizeria satelor, Nicolae Zubcu

¹ «Telegraful» din 11 februarie 1876.

² «Economia Rurală» din 25 aprilie 1876, p. 77.

³ Dimitrie Laurian, S. Mauliu și D. Miron, Istoria resbelului din Orient sau luptele Romînilor, Rușilor, Muntenegrilor și Sîrbilor cu Turcii, alcătuită pe baza însemnărilor proprii și a reportajilor din presă, București, p. 16.

Codreanu s-a hotărît curînd să lupte nu numai pentru doborîirea țarismului în Rusia, ci și pentru sfîrîmarea lanțurilor în care erau ținuți țărani romîni. Totuși, lupta sa, în ajunul războiului de independență, deabia se adapta împrejurărilor din Romînia, așa încît ea n-a început să se organizeze decît în timpul războiului de independență și să dea roade viguroase de-abia după terminarea acestuia și după moartea sa timpurie, ducînd pe de o parte la organizarea politică a proletariatului industrial și pe de alta la dezvoltarea mișcării țărănești într-o puternică luptă revoluționară, influențată de lupta tot mai vie a clasei muncitoare de la orașe

ПОЛОЖЕНИЕ РУМЫНСКОГО КРЕСТЬЯНСТВА И БОРЬБА ЕГО НАКАНУНЕ ВОЙНЫ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Рост противоречий между производственными отношениями и производительными силами после революции 1848 г. привел к устранению в Румынии феодального и установлению капиталистического способа производства, закончившемуся в 1864 г. освобождением крестьян от феодальной зависимости. Закон поземельного устройства крестьян, отменивший барщину и наделивший крестьян землей, сохранял все же в сельском хозяйстве значительные остатки феодализма. Для того чтобы иметь возможность еще сильнее эксплоатировать крестьян, земельные наделы большинства которых были недостаточны, помещики, по соглашению с буржуазией, провели в 1866 г. закон о сельскохозяйственных договорах. Этот закон давал им возможность использовать сельский административный аппарат для принуждения крестьян выполнять работы по договорным обязательствам, принятым ими под угрозой голода. Так как крестьянству все же удавалось противостать давлению, оказываемому на него сельской администрацией, помещики, пользуясь паникой, наведенной на буржуазию парижской коммуной, провели в 1872 г. в законодательном порядке изменение закона о сельскохозяйственных договорах, давшее им возможность через жандармов принуждать крестьян выполнять работы по договорным обязательствам, что было равносильно замаскированному введению внеэкономического принуждения со стороны помещиков в отношении крестьян.

Использование вооруженной силы против большинства крестьянства привело к бесчисленным злоупотреблениям и обманам, помогавшим помещикам усилить эксплоатацию, в то же время они ожесточали крестьян, начавших переходить к насильственным действиям, направленным против их притеснителей. В 1875 и 1876 гг., когда накануне Войны за Независимость буржуазные политические группы вновь повели наступление на консервативное помещичье правительство, возглавлявшееся Ласкаром Катаржиу, борьба крестьянства обострилась, угрожая дойти до всеобщего восстания.

Кароль I, обеспокоенный создавшимся положением, призвал к управлению находившуюся в оппозиции буржуазно-помещичью коалицию либералов, противояправительственная кампания которых способствовала развитию крестьянского движения. Вскоре после прихода к власти, либеральная коалиция приняла в спешном порядке меры к

умиротворению крестьянства путем демагогических обещаний и наделения землей некоторых крестьян, не получивших при своем освобождении земельных наделов. Эти меры привели к ослаблению крестьянского движения во время Войны за Независимость.

SUR LA SITUATION ET LA LUTTE DE LA PAYSANNERIE ROUMAINE À LA VEILLE DE LA GUERRE DE L'INDÉPENDANCE

(RÉSUMÉ)

L'accentuation de la contradiction entre les rapports et les forces de production, par suite de la révolution de 1848, a fait cesser en Roumanie le mode de production féodal et a instauré le mode de production capitaliste. Ce processus touche à sa fin en 1864, par l'émancipation des paysans du joug féodal. Cependant la loi agraire, qui avait aboli la corvée et octroyé des terres aux paysans, maintenait en agriculture de nombreux vestiges féodaux. Afin de pouvoir exploiter davantage la majorité des paysans, auxquels ne suffisait pas la terre octroyée, les grands propriétaires fonciers élaborent, avec le concours de la bourgeoisie, la loi des accords agricoles, promulguée en 1866. Cette loi leur permettait de recourir aux organes de l'administration communale pour contraindre les paysans à respecter les engagements que, talonnée par la faim, ils avaient conclus. Vu que la paysannerie réussit encore à s'opposer aux pressions exercées par l'administration communale, les grands propriétaires fonciers, profitant de la panique provoquée dans les rangs de la bourgeoisie par la Commune de Paris, font voter, au cours de l'année 1872, une modification à la loi des accords agricoles. Cette modification apportée à la loi leur permettait de contraindre les paysans, à l'aide des gendarmes, à exécuter les engagements de travail qu'ils avaient contractés. C'est là un fait qui signifiait la réintroduction déguisée de la contrainte extra-économique dans les relations entre les grands propriétaires fonciers et leurs engagés.

L'emploi de la force armée contre la majorité des paysans provoque de nombreux abus et fraudes, par lesquels les grands propriétaires fonciers aggravent l'exploitation et poussent les paysans à bout. Ces derniers s'adonnent à des manifestations violentes contre leurs oppresseurs. C'est surtout durant les années 1875 et 1876, à la veille de la Guerre de l'Indépendance, lorsque les groupements politiques bourgeois reprennent l'attaque dirigée contre le gouvernement conservateur des grands propriétaires fonciers, gouvernement présidé par Lascar Catargiu, que la lutte des paysans prend de l'ampleur, menaçant de tourner à la révolte générale.

Alarmé, Carol I-er confie le gouvernement à une coalition composée de bourgeois et de grands propriétaires fonciers libéraux qui constituaient jusqu'alors le parti de l'opposition et dont la campagne contre le gouvernement conservateur encourageait le mouvement paysan. Peu de temps après s'être emparée du pouvoir, la coalition libérale s'empresse d'apaiser la lutte de la paysannerie par des procédés démagogiques, en promettant l'octroi de terres aux paysans qui, bien qu'émancipés, n'avaient pas reçu de lots, fait qui réduit l'intensité du mouvement paysan durant la Guerre de l'Indépendance.

ROLUL MEȘTEȘUGARILOR DE LA SATE
ÎN DEZVOLTAREA PRODUCȚIEI DE MĂRFURI
ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA
ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

DE

M. TURBATU

Una din problemele care n-au fost suficient studiate pînă acum de istoricii noștri este și cea a producției de mărfuri, ca parte componentă a modului de producție feudal.

În studierea și rezolvarea acestei probleme, punctul de plecare trebuie să-l constituie teza stalinistă potrivit căreia „Producția de mărfuri nu poate fi socotită ca ceva de sine stătător, independent de condițiile înconjurătoare”¹. Așadar, rolul producției de mărfuri se schimba în funcție de caracterul general al formațiunii social-economice respective. Astfel, producția de mărfuri, spune mai departe I. V. Stalin: „...a existat în orînduirea sclavagistă și a servit-o, și totuși nu a dus la capitalism. Ea a existat în feudalism și l-a servit, și totuși, deși a pregătit unele condiții pentru producția capitalistă, nu a dus la capitalism”².

Deci, problema producției de mărfuri se poate rezolva numai în urma studierii complexe a nivelului de dezvoltare a modului de producție al societății respective. De aceea, această problemă se poate rezolva numai în urma unei minuțioase examinări a întregii economii a societății studiate, la un stadiu anumit al dezvoltării ei.

Istoricii și economiștii burghezi au dat o interpretare greșită problemei producției de mărfuri în feudalism, oprindu-se numai asupra comerțului, care desigur este o problemă legată în mod nemijlocit de producția de mărfuri, dar care este totuși o problemă secundară, deoarece ea reprezintă doar unul din aspectele producției de mărfuri.

V. I. Lenin, în lucrarea „Cu privire la așa zisa problemă a piețelor” a dat o definiție completă producției de mărfuri: „Prin producția de mărfuri se înțelege acea organizare a economiei sociale în care pro-

¹ I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Editura pentru literatură politică, 1953 p. 15.

² Ibidem.

dusele se fabrică de către diferiți producători separat, fiecare din ei specializându-se în fabricarea unui produs oarecare, astfel încît pentru satisfacerea nevoilor sociale este necesară vînzarea-cumpărarea de produse (care devin, în virtutea acestui fapt, mărfuri) pe piață“¹.

Numai această definiție clasică poate să stea la baza oricărei cercetări în privința problemei dezvoltării și rolului producției de mărfuri în orice formațiune social-economică.

Pentru a se putea rezolva această temă este necesar să se înceapă cu studierea gradului de dezvoltare a producției și în primul rînd cu nivelul atins de diviziunea socială a muncii. Dezvoltarea comerțului este și ea un criteriu important al existenței producției de mărfuri, dar nu criteriul unic. Cu toate că treapta de dezvoltare a comerțului este în strînsă legătură cu producția de mărfuri, ea nu poate totuși să dezvăluie esența acesteia. Pentru a putea vorbi despre producție de mărfuri este necesar să ținem seama nu numai de gradul de dezvoltare a comerțului, ci în primul rînd de nivelul diviziunii sociale a muncii. Tot Lenin sublinia că: „Baza economiei de mărfuri este diviziunea socială a muncii. În cadrul economiei naturale, societatea era compusă dintr-o mulțime de unități economice... care cuprindea toate felurile de muncă, începînd cu extracția diferitelor feluri de materii prime și terminînd cu pregătirea lor definitivă pentru consum. În cadrul economiei de mărfuri, se creează diferite unități economice, crește numărul diferitelor ramuri ale economiei, scade numărul gospodăriilor care îndeplinesc aceeași funcție economică“².

Așadar, dezvoltarea producției de mărfuri este determinată în primul rînd de diviziunea socială a muncii și de stadiul atins de această diviziune.

În cadrul economiei naturale, domeniile feudale sînt unități de sine stătătoare din punct de vedere economic, deoarece bunurile necesare existenței sînt produse și consumate de fiecare gospodărie în parte, fără să dea naștere la un schimb de produse. Cu timpul însă, odată cu creșterea tot mai mare a forțelor de producție, se simte nevoia ca un număr din ce în ce mai mare de producători, în afară de ocupația de bază „agricultura“, să se îndeletnicească, atît cît le permitea timpul și cu prelucrarea materiilor prime. Astfel, alături de agricultori și de crescători de animale care consumau aproape tot produsul muncii lor, apare o nouă categorie socială, care produce bunuri în bună parte destinate schimbului. Aceștia devin treptat meșteșugari.

Procesul de separare a meseriilor de agricultură ca o ramură specială a producției a fost un proces foarte îndelungat. Examinînd acest proces din punct de vedere al influenței pe care a avut-o asupra dezvoltării producției de mărfuri, trebuia să deosebim — așa cum ne arată Lenin — două etape importante.

În prima etapă, meseriașul fără să renunțe la ocupația sa de bază „agricultura“ — produce numai la comanda consumatorului articolul respectiv pentru care este plătit fie în natură, fie în bani. În acest stadiu de dezvoltare a meseriilor nu se poate vorbi despre o producție de măr-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 1, Ed. P.M.R., 1950, p. 84—85,

² V. I. Lenin, Opere, vol. 2, Ed. P.M.R., 1951, p. 19—20.

furi propriu-zisă, deoarece meseriașul nu părăsește sfera de activitate din sinul gospodăriei sale, el încă nu cunoaște piața. Numai atunci cînd vine în contact cu piața, atunci cînd începe să lucreze nu numai pe comandă, ci și pentru piața, numai atunci meseriașul „...devine producător de mărfuri. Această trecere se săvîrșește treptat, la început cu titlul de experiență: se vind produse rămase întimplător în miinile meseriașului sau confecționate în timpul liber. Caracterul treptat al trecerii este accentuat încă prin faptul că la început piața pentru desfacerea produselor este extrem de îngustă, așa încît distanța dintre producător și consumator crește numai într-o măsură foarte neînsemnată; ca și înainte, produsul trece din miinile producătorului direct în miinile consumatorului, vînzarea produsului fiind uneori precedată de un schimb al acestuia pe produse agricole. Dezvoltarea ulterioară a economiei de mărfuri își găsește expresia în lărgirea comerțului, în apariția unor negustori — scupșici specialiști; drept piață pentru desfacerea produselor servește nu mica piață sătească sau iarmarocul, ci o regiune întreagă, apoi țara întreagă, iar uneori chiar și alte țări”¹.

În momentul acesta, forțele de producție se dezvoltă considerabil. Această dezvoltare se manifestă atît prin adîncirea diviziunii sociale a muncii, cit și prin ridicarea tehnicii de confecționare a produselor, iar ca o consecință a acestora se nasc și se dezvoltă o serie întreagă de noi meserii. Meseriile sînt o parte necesară și integrantă a vieții orașelor, fără de care ele n-ar exista, deoarece ele au luat naștere numai odată cu scindarea producției în cele două mari ramuri principale — agricultura și meseriile; dar meseriile sînt răspîndite într-o măsură considerabilă și la sațe, unde vin să completeze activitatea restrînsă a gospodăriei țărănești.

Paralele și numai pe baza dezvoltării producției meșteșugărești poate avea loc o dezvoltare oarecare a schimbului în interior.

În procesul dezvoltării producției de mărfuri, noi socotim că rolul determinant îl ocupă nu acel element intermediar dintre consumator și producător, adică negustorul, ci acei ce confecționează produsele destinate vînzării. Acest element de bază nu este nimeni altcineva decît meseriașul. În rîndurile care urmează ne propunem să arătăm care este rolul meseriașilor din Țara Romînească în dezvoltarea producției de mărfuri în primii cincizeci de ani ai secolului al XVII-lea.

Transformările social-economice începute în a doua jumătate a secolului al XV-lea continuă să se accentueze cu toată „piedica serioasă” pe care a constituit-o jugul otoman în întreaga dezvoltare a Țărilor romine. Datorită acestui factor, forțele de producție se dezvoltă cu destulă încetineală. Cu toate acestea se constată o dezvoltare economică, o intensificare a procesului separării orașului de saț, care în perioada dată este destul de vădită.

Creșterea însemnată a numărului populației din orașe — care se constată în acest timp, trebuia să aducă după sine o creștere inevitabilă în ceea ce privește producția de mărfuri în agricultură. În legătură cu aceasta, marii feudali caută să producă cantități mari de produse agricole destinate pieții. În acest scop, pe lingă o acțiune destul de largă

de defrişari, ei întreprind o acţiune de acaparare a pământurilor ţăranilor liberi, prin diferite mijloace: cumpărări, schimburi, silnicii, etc.

Diferenţierea şi pauperizarea ţărănimii, existenţa multiplelor obligaţiuni, care în bună parte au luat naştere ca urmare a dezvoltării producţiei de mărfuri, trebuiau de asemenea să contribuie la mărirea pieţii interne. Cu toate că ele înrăutăţeau starea maselor largi ale ţărănimii, le atrăgeau cu toate acestea în sfera raporturilor de marfă-bani şi făceau ca legaturile lor cu piaţa să fie mai strinse. Influenţa complexă a tuturor acestor factori a determinat dezvoltarea relativ rapidă a producţiei de marfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Ţara Românească.

Analiza documentelor interne publicate pentru perioada respectivă ne arată că, pe măsura dezvoltării forţelor de producţie, meseriile — fie cele de la oraşe fie cele de la sate — cresc ca număr şi se întăresc ca forţă economică şi socială. Aceasta se vede din influenţa pe care o exercită faţă de cei din jur, în folosul cărora de altfel produc.

Dacă pînă la începutul secolului al XVII-lea, mărturiile documentare referitoare la existenţa şi dezvoltarea meseriilor în Ţara Românească sînt puţine, aceasta nu înseamnă că ele n-au existat¹.

Nu ne putem închipui că a putut exista sat fără să-şi aibă fierarul, căldărarul, cizmarul ş.a.m.d., dar pentru toţi aceştia meseria respectivă nu era decît o ocupaţie secundară de completare a activităţii agricole. Ei n-au ajuns încă să fie specializaţi în așa măsură, încît să se fi desprins cu desăvîrşire de ocupaţia agricolă. În această perioadă de timp însăşi oraşele — care reprezintă o dezvoltare meşteşugărească mult mai înaintată — păstrează încă un aspect semirural².

Nu acelaşi lucru se constată începînd cu primii ani ai secolului al XVII-lea. De data aceasta documentele ne oferă un material destul de preţios pentru această problemă. Numai simpla lor menţiune documentară ne arată rolul şi importanţa lor economică în sinul populaţiei săteşti şi în deosebi numărul mare de ramuri de producţie, fapt ce oglindeşte o mai adîncită specializare.

Astfel pentru intervalul 1601—1650, găsim pentru Ţara Românească un număr de 667 mărturii documentare referitoare la meşteşugari care sînt grupaţi în 49 de ramuri de producţie. Dintre aceste ramuri de specializare unele din ele au ajuns la o importanţă dezvoltare economică, lucrul ne este dovedit prin situaţia economică şi socială a celor ce o practică, de pildă croitorii, cojocarii, lemnarii, morarii ş.a.m.d.

Numărul meşteşugarilor a crescut mai întii la oraşe, dar aceasta nu înseamnă că din întreaga viaţă economică a satelor, meşteşugarii

¹ În colecţia Documente privind istoria Romîniei, B, veacurile XIII—XVI găsim 63 de mărturii referitoare la nume de meseriaşi în secolele respective, dintre care un număr de 18 meseriaşi rurali. Acest număr se referă la 12 categorii de meserii. Cei mai mulţi dintre ei — 11 — sînt ţigani, care sînt specializaţi în următoarele ramuri de producţie: fierari (4), zlătari (4), căldărari (1), săbieri (1) şi cizmari (1). Aceştia lucrează datorită poziţiei lor sociale, fie pentru mănăstire fie pentru boierul în a cărui dependenţă se află, deci ei lucrează numai la comandă, aşadar pentru ei nu poate fi vorba de o producţie de mărfuri. Ceilalţi meseriaşi rurali sînt: croitori (1), cojocari (1) zidari (1) şi morari (4).

² L. Lehr, Dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Românească, în Studii şi Referate, vol. I, p. 679.

sint o categorie socială care stă pe loc, ci dimpotrivă, numărul lor crește în satele din Țara Românească.

Dacă în genere în evul mediu, în cadrul fiecărei familii țărănești se producea aproape tot ce trebuia: unelte, haine precum și cele trebuincioase hranei¹, fără de care nu se poate concepe existența, începînd îndeosebi cu secolul al XVII-lea, credem că în Țara Românească o parte dintre țărani încep să se desprinda cu încetul de ocupația agricolă și să se îndeletnicească din ce în ce mai mult cu producția meșteșugărească.

Din cele 667 mărturii documentare pe care le găsim pentru Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVII-lea, 253 se referă aproape în mod sigur la cei de la sate²; această cifră a marturiilor este reprezentată prin 212 nume de meșteșugari sătești, deci numărul meșteșugarilor țărani a crescut în mod considerabil față de secolele trecute.

Numărul de 212 meșteșugari este grupat în 33 ramuri de producție. Acest lucru ne arată că dezvoltarea economică a satelor nu se găsește la nivelul orașelor, deoarece și diviziunea muncii pe diferite ramuri de producție se adîncește cu mai multă încetineală și de aici o mai mică productivitate a muncii în comparație cu cea a orașelor. Orașele Țării Românești în dezvoltarea lor — de altfel ca toate celelalte — au cautat să înnăbușe dezvoltarea economică a satelor, lucru ce au reușit, într-o bună măsură în perioada dată. Trebuie să semnalăm însă un fapt curios și anume, că dacă meșteșugarii de la sate reprezintă în sec. XIII—XVI 28,5% din totalul meșteșugarilor, în perioada de care ne ocupăm, ei reprezintă 37,9%.

Analizînd situația social-economică a celor 212 meșteșugari rurali pe care îi găsim în primii 50 de ani ai secolului al XVII-lea, constatăm că 174 sint meșteșugari liberi, 21 sint rumîni, iar 17 sint robi țigani.

Poziția lor social-economică ne arată rolul pe care îl joacă în perioada dată meșteșugul desfășurat la curte fie ea domnească, boierească sau mănăstirească, în comparație cu cel care se desfășoară în mod liber.

Pe cei 21 de meșteșugari rumîni îi găsim grupați în 9 ramuri de producție³, iar pe țigani îi aflăm specializați în 8 meserii⁴ — unele dintre ele specifice numai lor ca de pildă fierăritul, potcovitul sau căldăraritul.

Ținînd seama de situația pe care o găsim în secolele anterioare — referitoare la meșteșugul populației dependente — putem spune că acesta, încă din primii ani ai secolului al XVII-lea e mai puțin dezvoltat decît meșteșugul populației libere care este în plină dezvoltare. Lucrul acesta ne face să ajungem la concluzia că acum începe să se dezvolte o producție de mărfuri, deoarece cei 174 de meșteșugari liberi consemnați în documentele din perioada celor 50 de ani cu siguranță că lucrau

¹ Fr. Engels, *Anti-Dühring* Ed. P. M. R., 1952, ediția a II-a, p. 403.

² Această cifră se referă și la cei aflați pe domeniile mănăstirilor.

³ Repartizarea acestor meșteșugari pe ramuri de producție este următoarea: morari (8), croitori (3), cizmari (2), olari (3), străchinari (1), chivărari (1), cojocari (1), rotari (1) și măcelari (1).

⁴ Pe cei 17 țigani meșteșugari îi găsim specializați după cum urmează: fierari (5), potcovari (3), căldărari (3), zidarari (3), darvari (1).

mai mult pentru piață, decît pentru comandă, cu toate că ei sînt specializați — în comparație cu cei dependenți — în inai mică măsura, deoarece ei sînt grupați în 28 de ramuri de producție.

Analizînd cele 253 mărturii documentare referitoare la dezvoltarea meșteșugurilor din satele Țării Rominești — în perioada dată — observăm ca un loc de frunte îl ocupă meșteșugurile care sînt în legătură cu nevoile zilnice ale omului, cele de îmbrăcăminte, încălțăminte și toate celelalte nevoi gospodărești. Astfel, în legătură cu îmbrăcăminte, una din primele necesități ale omului, fie el de la sat, fie de la oraș, avem cele mai multe știri. Numarul croitorilor și al cojocarilor întrece cu mult celelalte știri referitoare la această problemă, făcînd excepție de la aceasta morarii, care sînt deseori pomeniți în actele noastre.

Numărul cel mai mare de mărturii documentare care se referă la croitori este de 49 — număr ce reprezintă 38 de nume de meșteri-croitori este de 49 — număr ce reprezintă 38 de nume de meșteri-teșugari s-a resimțit și pînă acum. Faptul că e menționată într-un număr așa de mare față de secolele anterioare¹, e o dovadă că un mare număr din locuitorii satelor încep să se specializeze în această ramură de producție.

Rolul acestor meșteșugari-croitori, în dezvoltarea vieții satești ne este arătat de diferitele situații în care îi găsim în documentele vremii. Un număr de știri se referă la simpla lor mențiune ca martori la diferitele acțiuni de vînzare-cumpărare.

Faptul că găsim doi meșteri pe nume Dumitru și Paraschiva, amîndoi croitori, ca martori în actul domnesc din 10 martie 1635 București², prin care domnul țării întărește lui Sima al doilea logofăt ocină în Dătcoi, ne arată rolul de fruntași pe care îl au cei doi meșteri în viața satului unde își desfășoară cu siguranță activitatea lor meșteșugărească.

La fel ca Dumitru și Paraschiva, se mai găsesc încă alți mulți croitori ca: Andrei croitor din Văleni³, care este menționat ca martor la întărirea domnească făcută lui Nan pentru ocină pe care o cumpără în Poiana; ca Ion croitor⁴ care este și el martor la vînzarea moșiei din Dușăști de către Fuga lui Bunea vistier; ca Niculae croitor⁵, care asistă și el în calitate de martor la vînzarea unui loc de casă de către Iano lui Hranita postelnic sau ca Neagul croitor⁶, care este menționat printre martorii care asistă la cumpărarea unei ocine în Mărăcineni de către Dragomir, Motrocea și Grozea.

Exemplele s-ar putea înmulți pînă la 28, cite ne dau documentele parcurse.

¹ În colecția «Documente privind istoria Romîniei, B, veacurile XIII—XVI nu întîlnim decît un singur document în care este menționat un croitor. Este vorba de Coica croitor care vinde partea sa de vie din Titiricești la 29 octombrie 1517. Colecția citată, p. 125.

² Arh. Stat. Buc., M-rea Sf. Ioan, Buc., II/23. Orig. slav.

³ 1645 iulie 28, Buc., Doc. C. C. al P.M.R., Orig. slav.

⁴ 1646 aprilie, 26, Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., CXLIV/13. Orig. slav.

⁵ 1649 noiembrie 26, Buciumeni, Arh. St. Buc., M-rea Sf. Ioan, Buc., XX/15. Orig. rom.

⁶ Muzeul Național Militar, Buc., 20, 425. Orig. slav.

În afară de simpla lor mențiune ca martori, pe acești croitori din satele Țării Românești îi mai găsim și în alte situații, ca fiind ei însași vânzători de ocine, iar rareori chiar de cumpărători, cum este cazul lui Radul croitor¹, care cumpără ocină în Stinca de la Radomir pentru 1.200 bani.

În situația de vânzători îi găsim însă mult mai des. Astfel, documentul din 13 martie 1631 București² ne arată pe Nan croitor, care își vinde partea sa din satul Domirești; de asemenea documentul din 8 ianuarie 1645³ ne dă numele lui Mușat croitor, printre al altor megieși, care își vinde partea lui de ocină din Cindești lui Neagoie paharnic, iar documentul din 23 martie 1647⁴ ne arată pe Conda croitor, care vinde un loc lui Necola, fiul lui Stoica postelnic.

Aceste cazuri de vânzări de ocină mai frecvente decât acelea de cumpărări pe care le găsim la acești meseriași ne fac să credem că acum agricultura începe să intereseze o sferă mai restrinsă de meseriași.

Lucrul acesta este pe deplin valabil dacă ne gândim la procesul de ruinare a micii gospodării țărănești din perioada dată. Cazul croitorului Ion din Dușăști este destul de elocvent, pentru a ilustra aceasta. La 10 iunie 1639⁵, întâlnim pe acest croitor, Ion, care se înfrățește cu Stroie din Mărzănești, fiul lui Gheorghe postelnic. La această înfrățire Ion îi dă lui Stroia: „trei ape de moară și de moșia câtă va hi di trii ape, di pisti tot hotarul, se di în cimpu și di în păduri și di în apă și di în șazutul satului și di în hotaru pînă în hotaru“. Iar Stroia la rîndul lui îi dă lui Ion croitorul, așa precum ne spune documentul: „cînd m-am înfrățit cu dînsul și i-am dat aciasti moșii, el încă m-am înfrățit cu dînsul și i-amu dat aceasti moșii m-am ajutat și mi-au dat ughi 7 jumătate“. Așadar, pe Ion croitorul din Dușăști îl interesau mai mult banii decât pămîntul pe care îl avea în satul respectiv. Lucrul acesta este întărit de un alt document care numai la un interval de un an și jumătate ni-l arată pe același Ion croitorul⁶, care de data aceasta vinde o altă parte din moșia sa din același sat, Dușăști, lui Bunea al doilea vistier pentru „1.500 banii gata“.

O altă ramură de producție care este în strînsă legătură cu croitoria este cea a confecționării materiei prime — adică pinza, postavul.

Pentru perioada dată — 1601-1650 — nu avem știri directe referitoare la această ramură de producție, dar trebuie să presupunem că nu putea să existe croitoria așa de dezvoltată precum ne-o arată documentele, fără ca să existe țesători de postavuri. În bună parte această necesitate a populației era cu siguranță satisfăcută de activitatea fiecărei gospodine în parte, care singură dărăcea, torcea și țesea lînă, cînepa sau inul din care, în mare măsură, confecționa îmbrăcămintea familiei sale.

¹ 1646 mai 13. Acad. R.P.R., CCCLVII/131. Orig. slav.

² Acad. R.P.R., LXXI/154. Orig. slav.

³ Acad. R.P.R., CXCVI 92. Orig. rom.

⁴ Arh. St. Buc., Ep. Rîmnic, XXXIX 4. Orig. rom.

⁵ Arh. St Buc., Mitrop. Țării Rom., CXLIV/8. Orig. rom.

⁶ 14 decembrie 1640, Arh. St Buc., Mitrop. Țării Rom., CXLIV/10. Orig. rom.

Cu toate acestea, documentele ne pun la dispoziție știri care se referă la existența unor „dirste“ sau „pive“, care nu sînt altceva decît niște mori care băteau lîna.

Astfel documentul din 11 august 1644¹, ne arată pe Stan drăstariul, ca martor la vînzarea contractată între Vasile din Poenărei și Ion logofat din Cristinești; iar documentul din 18 noiembrie 1645² ne indică pe Vlad drăstariul, tot ca martor, care asistă la un schimb de locuri dintre Gheorghe și diaconul Stanciul.

Existența acestor meșteșuguri, deși în mai mică măsură față de croitori, ne arată că există o specializare mai îngustă în unele ramuri de producție și în același timp nivelul atins de tehnică în unele domenii de activitate, deoarece pentru buna lor funcționare, aceste dirste, trebuiau să aibă unele perfecționări necesare.

Mergînd mai departe cu analiza activității meșteșugarilor, care se ocupau cu confecționarea obiectelor de îmbrăcăminte, documentele ne dau știri despre existența unei alte ramuri de producție și anume cea a cojocarilor.

Cojocăritul ca și cizmaritul, pe care îl întîlnim de asemenea, sînt ramuri de producție, care în timpul acesta le vedem că s-au desprins una de alta, cu toate că fac parte dintr-o ramură principală de producție: pielăritul. Așadar în acest domeniu de activitate se poate vorbi despre o mai accentuată diviziune a muncii. Cu toate acestea, meșteșugarul, fie cojocar sau cizmar trebuie să-și pregătească singur materia primă — pielea, deoarece pe tăbăcari³, aproape că nu îi găsim în acest timp la sate.

Materialul documentar pe care îl avem referitor la acești meșteșugari ni-i arată în aceeași situație economică socială, ca pe toți ceilalți întîlniți pînă acum. La fel îi găsim martori la vînzări și cumpărări. De exemplu, pe Radul cojocar⁴ din Bătiești îl găsim ca martor în actul domnesc prin care i se întărește lui Stoica logofăt în ocină în Bătiești și pe Ghinea cojocar⁵, îl surprindem în aceeași situație ca de altfel și pe Ivan cojocar⁶, iar pe Stan cojocar⁷, îl găsim alături de boierii care asistă la vînzarea unui pogon de vie în Cîndești de către Vasile lui Radul pîstelnic și altora. Exemplele ar putea să continue, dar credem ca sînt suficiente pentru această acțiune a lor.

Pentru situația în care îi găsim ca vînzători, nu dăm decît trei exemple din cele nouă pe care le avem, pe acela al lui Miriță cojocar⁸, care își vinde partea lui de ocină din Dărămănești lui Necula fost mare

¹ Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., XCVIII/31. Orig. rom.

² Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXXII/12. Orig. rom.

³ Cunoaștem un singur caz, de care însă nu sîntem siguri că este vorba, de un tăbăcar de la sat. Este vorba de Micul care apare ca martor în actul din 10 ianuarie 1630 (7138), București. Arh. St. Buc., Episcopia Buzău X/8. Orig. slav.

⁴ 23 ianuarie 1629 (7137), București, Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom. XCIII/11. Orig. slav.

⁵ 12 mai 1629 (7137), București, Acad. R.P.R., CVIII/21. Orig. slav.

⁶ 15 februarie 1634 (7142), București, Arh. St. Buc., Depunerile Cocorăscu, 23. Orig. slav.

⁷ 15 decembrie 1635 (7144), Acad. R.P.R., CXCVI/72. Orig. rom.

⁸ 16 iulie (7133), București, Acad. R.P.R. XLII/19. Orig. slav.

vistier, pe al lui Radul cojocar¹ — același Radul cu martorul menționat mai sus — care la rindul lui își vinde partea sa din Bătiești lui Stoica logofăt și pe al lui Mocșa cojocarul², care își vinde partea lui din Sălătruc lui Condila postelnic.

Dacă unii dintre ei vind, alții cumpără. Astfel, la 29 decembrie 1641³, Stoica paharnicul scrie un zapis „ca să fie de mare credința la mina jupinului Andrei cojocarul, cum să se știe că i-am vindut 100 de stințani de ocină den Gorganele den cîmpu și de apa den padure, veri cît să va alege de hotar pînă în hotar. Și i-am vindut de a mea bunăvoie pre banii gata aspri 2000“. Iar în documentul din (1644—1645) (7153)⁴, găsim pe Radul cojocar din Măcrești care la rindul lui cumpără ocină în Dudești cu 4 ughi,

Diviziunea muncii continua. Lucrul acesta ne este arătat de faptul că din ramura de bază, pielăritul, se mai desprind și alte ramuri de producție decît cele arătate mai sus. Acestea sînt șelăritul și curelăritul. Astfel, documentul din 1642—1650⁵, ne dă numele unui Petru șelar, care asista la o vînzare în calitate de martor, altul din 20 aprilie 1638 București⁶, ne arată pe Ivan șelar, ca vînzătorul părții sale de ocina din Stănești, lui Dumitru Dudescu fost vornic, iar documentul din 1641 (7149), <ianuarie 1—august 31,> Tirgoviște⁷, ne arată pe Vladul șelar care „s-a vecinat de bunăvoie pentru 800 aspri gata“ pe care i-a primit de la Necula cupariu și fratele său Chișar.

În ceea ce privește existența curelarilor sîntem în posesia a două mărturii: una din 6 octombrie 1629 București, în care avem o mențiune despre un Radul curelariu⁸, iar alta din 15 iulie 1643⁹ care ne dă numele lui Necula curelar în calitate de martor.

Studiind mai departe problema pe care ne-am propus-o, vedem că în această perioadă nu numai că se desprind noi ramuri de activitate meșteșugărească dintr-o ramură de bază principală, dar în același timp în sinul aceleiași ramuri, care nu cu mult înainte s-a desprins, iau naștere noi specialități; ramuri care cu vremea se dezvoltă independent unele de altele.

Domeniul de activitate meșteșugărească care ne ilustrează această specializare din ce în ce mai îngustă este cizmaritul. Dacă la început cizmarul lucra singur atît ghetă, cizme, ciubote, pislari, opinci, etc., nu același cizmar le confecționează pe toate în perioada anilor 1601—1650. Nu trebuie să tindem totuși spre concluzia că specializarea ajunsese la un stadiu așa de înalt încît cizmarul nu făcea nimic altceva decît cizme sau că ciubotarii nu confecționau decît ciubote ș.a.m.d., dar pentru că terminologia vremii îi numește pe unul ciubotar, pe altul, pislar sau

¹ 20 iunie 1636 (7144), București, Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom. XCIII/13. Orig. slav.

² 25 mai 1648, Acad. R.P.R. CX/133. Copie rom.

³ Arh. St. Buc., Condița nr. 732, actul 70. Orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R. CXVI/131. Orig. rom.

⁵ Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., nr. 132, f. 105. Copie rom.

⁶ Muzeul de arheologie și istorie, Buc., 35.846. Orig. slav.

⁷ Acad. R.P.R., Peciți, 186. Orig. slav.

⁸ Acad. R.P.R., CCCXCIX/27. Orig. rom.

⁹ Arh. St. Buc. M-rea Radu Vodă, XXXIX/17. Orig. rom.

cizmar credem că începuse o diviziune în cadrul cizmăritului. Astfel în acest timp întâlnim în satele noastre menționați atât cizmari¹, cit și ciubotari², pîslari³ și opincari⁴ care ca situație economică sînt asemănători tuturor celorlalți meșteșugari, îi găsim în aceleași calități: martori, vînzători sau cumpărători.

O altă ramură de activitate alături de cea a îmbrăcăminte, care a avut o dezvoltare tot așa de mare ca și prima, este cea în legătură cu alimentația. Unul dintre meșteșugurile cele mai interesante din acest domeniu (a cărui evoluție tehnică a jucat un rol foarte însemnat în dezvoltarea economică, a întregii Europe medievale) a fost *morăritul*.

Materialul pe care îl avem, ne pune la dispoziție știri importante cu privire la acest meșteșug, din existența cărui putem să afirmăm cu certitudine că morăritul era destul de răspîndit în satele noastre. Actele vremii ne dau aceleași situații a meșteșugarilor morari ca și a celorlalți: martori, vînzători etc. Astfel în actul domnesc din 26 august 1634⁵ prin care domnul țării, Matei Basarab, întărește lui Stanciul și lui Costea ocină în Șuici, găsim printre martori pe „Voico meșter“; deasemenea tot într-un act domnesc din 15 februarie 1637⁶ găsim pe Stanciul meșter din Calofirești, care asistă, la cumpărarea moșiei din Turdești de către Mihu postelnic; la fel ca cei doi meșteri amintiți mai sus avem încă 32 de martori — morari.

Nu numai în calitate de martori îi găsim pe morarii satelor din Țara Românească, ci și în calitate de vînzători, așa precum ne arată documentele din 18 februarie 1642⁷, care ne dă numele lui Mihnea meșter din Găojani — „care își vinde o parte de ocină din Cozleciu lui Iordache vornic“, sau documentul din 25 august 1622⁸, care îl arată pe Stoica Buciumaș care își vinde partea sa din Pulași, lui Thanasie paharnic din Stănești.

Documentele pe care le avem referitoare la acest meșteșug ne dau și altfel de știri pentru această ramură de producție. Astfel avem

¹ Astfel doc. din 13 decembrie 1626, București, ne dă numele lui «Neagul cizmar, fiul lui Lal din sat din Dămilați care vinde 5 pogoane și jumătate de vie lui Dobre pentru 15.000 aspri gata. Acad. R. P. R., CXLI/73. Orig. slav.

În documentul din <1650> martie 21. Acad. R.P.R. CXXVIII/205. Orig. rom., găsim printre cei care se pun chezaș și pe Stoica cizmarul, iar în documentul din 1617 (7125), Tîrgoviște prin care Alexandru Iliăș iartă de rumnie pe moșnenii satului Vîlsănești — printre martori găsim și pe Nan cizmar (Documente privind istoria României B., XVII, p. 88).

² Documentul din 12 august 1634 (7140), București, menționează pe Șerban ciubotar din Bărăști, care este martor în actul domnesc de întărire dat papei Nînita pentru ocină în satul Găujani. Acad. R.P.R., CCXCIX/16. Orig. slav. De asemenea mai avem încă cinci cazuri tot ca martori.

³ Pentru pîslari avem o singură mențiune. Este vorba de Ion pîslariu, care vindel lui Bunea vistier partea lui din Popești de Sus la 7 iulie 1646 (7154), Tîrgoviște. Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni, nr. 690, f. 202-4. Copie rom.

⁴ «Costescul opincar» este singura mențiune pe care o avem pentru această ramură de producție. El vinde partea sa din Stănești lui Dumitru Dudescul fost vornic la 20 aprilie 1638 (7146), București, Muzeul de arheologie și istorie, Buc., nr. 35.846., Orig. slav.

⁵ Acad. R.P.R., LXXXVII 60. Orig. slav.

⁶ Acad. R.P.R., DCXXX 188. Trad. rom.

⁷ Acad. R.P.R., Cred. Funciar Rural, condică 24 f. I v Copie rom.

⁸ Arh. St. Buc., M rea Horezu XVI 5. Orig. rom.

mărturii în care morarii sînt scutiți de domnie de toate obligațiile lor fiscale, datorită meseriei pe care o cunosc. La 20 decembrie 1625¹, Alexandru Coconul, dă un act în care se spune că scutește pe „meșterii ce lucrează la morile părintelui patriarhului de la Segarcea... de bir și de gâlteată și de finul și de dijmă de stupi și de gorștină de oi și de porci și de miare și de oie seacă și de cal și de toate mincaturile care sînt preste an în țeara domniei mele, pentru că i-am iertat domnia mea să fie meșteri la morile părintelui”. După patru ani Alexandru Iliasi la 7 septembrie 1629² întărește din nou această scutire, care fusese făcută încă de tatăl lui Coconul, Radul.

Unul din cele mai importante meșteșuguri sătești ca necesitate, care se dezvoltă datorită creșterii productivității muncii, este fierăritul. Cu meșteșugul acesta în satele noastre s-au îndeletnicit în deosebi oamenii aflați în stare de cea mai grea dependență servilă, anume țiganii. De fapt, știrile pe care le avem la dispoziție nu ne dau nici un caz de om liber care să fie „faur” între 1601—1650.

Meseria fierăritului era foarte complexă ca muncă, pentru că lui îi revenea în sarcină să confecționeze pentru trebuințele gospodăriei țărănești unele din uneltele și obiectele necesare uzului casnic zilnic. Astfel fierarul este cel care face fierul de plug, toporul, lacăte, lanțuri, cuie, belciuge, scoabe, potcoave, sule, etc.

Situația acestui meseriaș, care depinde de boier sau de mănăstire, diferă prin aceasta de restul meșteșugarilor pe care i-am întâlnit pînă acum. Documentele ne dau multe cazuri de vânzări sau danii care se fac în legătură cu aceștia.

Astfel în documentul din 5 august 1634³ ni se arată că Radul al doilea vistier se află stăpînitor printre altele și „al unui sălaș de țigani anume Dumitru țigan covaci, adică fierar cu țiganca lui Dochina și cu fiii lui Radul și cu o fică anume... și cu toții fii lor ciți voi face, pentru că acești țigani mai sus ziși au fost ai jupăniței Măricăi călugărița de la părinții ei. Iar după aceea cînd a fost acum, în zilele domniei mele „pănița Măriica călugărița ea a căzut în nevoie însă a cumpărat Radul vistier pe acești gavoni mai sus ziși de la Mariica călugărița, pentru 60 ughî bani gata”.

La fel ca Dumitru de mai sus se mai găsește Stoica faurul, care este întărit de Radul Mihnea la 30 aprilie 1623⁴, lui Sima logofăt, lucru pe care îl face mai tirziu și Alexandru Coconul⁵, de asemenea găsim pe Călin țigan care este dăruit de către Cristian din Zăreni m-rii Dintrulemn la 20 aprilie 1635⁶ pentru ca „să lucreze mănăstirii la fier”.

Gradul de specializare al țiganilor în meseria respectivă credem că poate fi ilustrat în urma unui act pe care îl avem de la Gavriil Movilă⁷. În documentul citat, domnul țării dă voie soborului m-rii Coziei

¹ Arh. St. Buc., M-rea Zlătari, II/10. Orig. rom.

² Arh. St. Buc., M-rea Zlătari II/11. Orig. rom.

³ Arh. St. Buc., A. N. CXI/28. Orig. slav.

⁴ Arh. St. Buc., M-rea Sf. Ioan din Buc. II/6. Orig. slav.

⁵ 28 iunie 1624 (7132), Tirgoviște, Arh. St. Buc., M-rea Sf. Ioan Buc. II/11. Orig. slav.

⁶ Arh. St. Buc., M-rea Dintrulemn, XLIV 2. Orig. rom.

⁷ 1620 ianuarie iulie, www.dacoromanica.ro tei, B, sec. XVII, vol. II, p. 456.

să-și apere țiganiile meșteri, fie fierari, fie rudari etc. de către cămărașii de la Ocna cea Mare, deoarece „cămărașii — spune documentul — să aiba treabă numai cu ciți țigani vor fi în Ocna, iar cu alții să n-aibă treaba, ci cui vor lucra să le plătească cu banii“.

În procesul diviziunii sociale a muncii intră și această meserie din care cu timpul se despart din ramura principală altele noi, cum sînt caldararitul, potcovăritul, și mai tîrziu chiar săbieritul¹.

În privința caldararitului sîntem în posesia a trei mărturii, dintre care una se referă la un om liber, anume Șerban căldărar din Cîndești, care este martor la o vînzare între Nedelco și Gheorghe², iar ceilalți meșteri caldarari sînt țigani, aparținînd unul Mariei, fiica lui Stoica postelnic, iar altul lui Stanciul mare paharnic, pe care mai tîrziu soția acestuia, Calra, îi dăruiește m-rei Brincoveni.

Cu meșesugul potcovăritului se îndeletniceau tot țiganiile în deosebi, acest meșesug fiind legat nemijlocit de cel al fierăritului. Aceasta însă nu exclude existența nici a unor altfel de potcovari ca Simul³ sau Stan potcovar⁴, pe ambii îi găsim ca vînzători de ocină, pe unul în Haidai, iar pe altul în Măstănești.

În domeniul activității meșesugului fierăritului mai mult ca în oricare altul, meseria se moștenește din tata în fiu. Pentru a ilustra aceasta avem documentul din 31 ianuarie 1635⁵ care ne arată pe Stoica potcovar, tatăl lui Ivan potcovar, ambii țigani ai lui Dumitru mare vistier.

Țiganiile în afară de faptul că știau să confecționeze obiectele de largă întrebuințare în gospodăria țărănească, erau și mari meșteri în prelucrarea metalelor prețioase, ca aurul, argintul, deoarece așa cum ne spune Paul de Alep, vorbind de țiganiile lui Preda vornic, „cei mai mulți dintre țiganiile săi sînt artiști, fiind foarte meșteri în lucrarea metalelor prețioase“⁶.

Pe acești zlătari — țigani — îi găsim menționați în documentele Țării Românești parcurse. Astfel, domnul țării întărește la 1 decembrie 1605 lui Lupul vistier „2 sălaşe de țigani zlătari“⁷ același lucru i se întimplă lui Papa, al doilea vistier în 1609⁸ și lui Mihai paharnic în 1643⁹.

Meșteri zlătari mai găsim însă și din rîndul oamenilor liberi; astfel documentul din 3 decembrie 1625 București¹⁰ ne dă numele lui Tudor zlătar printre martorii care asistă la cumpărarea satului Tăistreni de către Buzinca mare vistier, de asemenea și cel din 1642—1652¹¹ ne dă printre martori numele unui zlătar anume Dragomir.

¹ Pentru această ramură de activitate avem o singură mențiune dată de documentul din 1 aprilie 1618 (7126), Documente privind istoria Romîniei, B, XVII, vol. III, p. 205.

² 8 septembrie 1649 (7158), Acad. R.P.R., CXCV/103. Orig. rom.

³ 6 mai 1640 (7148), Tîrgoviște, Muzeul militar, Buc., nr. 21. 779. Orig. slav.

⁴ 7 octombrie 1645 (7145), Arh. St. Buc., M-rea Slobozia lui Enache XI/30. Orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R. XLIII/6. Orig. rom.

⁶ Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia în Țările Romîne (1653—1658). Emilia Cioranu, Buc. 1900, p. 198.

⁷ DIRB XVII, vol. I, p. 202. Copie rom.

⁸ 8 iulie 1609 Tîrgoviște. Documente privind istoria Romîniei, B, XVII, vol. I, p. 398.

⁹ 10 mai 1643 (7151). Arh. St. Buc., Condiica M-rii Strehaiia, nr. 714. f. 902-903 v.

¹⁰ Arh. St. Buc., M-rea Căldărușani XXX/4. Orig. slav.

¹¹ Arh. St. Buc., Condiica M-rii Strehaiia, nr. 714. f. 902-903 v.

Acești meșteri lucrează în măsură redusă pentru piață, deoarece metalele prețioase rămân pînă tirziu de tot apanajul stării avute.

O altă ramură principală de producție care are o mare dezvoltare în activitatea satelor noastre este și cea a lemnarității.

Lemnarii noștri s-au arătat a fi foarte iscusiți în tot ce produceau, începînd cu simpla furcă de tors, cu bidele de lemn și terminînd cu construirea caselor pe care tot ei le înfrumusețează. Aceasta ramura de activitate meșteșugărească a fost favorizată în bună parte în dezvoltarea ei de abundența materiei prime, care n-a constituit niciodată o problemă, găsindu-se din belșug oriunde la noi.

Din sinul acestei ramuri de producție principală de activitate meșteșugărească — de altfel ca în toate celelalte — observăm că cu timpul se desprind unele ramuri mai înguste. Acum lemnarul satului cu toate că în bună parte produce singur toate obiectele necesare nevoilor gospodărești, începe să se specializeze într-una din ele. Astfel, documentele timpului ne vorbesc despre fusari¹, legănari², dogari³, rotari⁴ și chiar de „meșteri de case”⁵.

Gradul de specializare al acestor meșteri în ramura respectivă ne este ilustrat de cazul satului Luciani, care datorită măestriei meșterilor lui „dulgheri”, este scutit de toate dările de către Alexandru Coconul „pentru că sînt meșteri domnești de lucrează tot lucru ce trebuiește la scaunul domniei mele”⁶.

Același sat, Luciani, primește în 28 februarie 1630⁷ întărirea lui Leon Tomșa pentru ca să fie „numai de lucru și de treaba curții domniei mele, să lucreze ce vor trebui la scaun în București, tot lucru de lemn, căci sînt meșteri domnești și sînt scoși și de la catastih de în visterie, de nu sînt în număr cu țeara la dăjdi”⁸.

Nivelul atins de această specializare a ramurilor lemnarității ne este dovedit și de documentul din 28 aprilie 1634⁹, care ne da cazul satului Gureani care fiind dator 50 ughi lui Stoica vistier, i-a lucrat 50.000 șindrile, „cînd a făcut Stoica vistier sfînta m-rea Strîmba” și astfel satul Gureani, s-au plătit di tot de Stoica vistier și sînt tot omni megiași”.

Alături de „meșteri de case” din lemn mai găsim și pe pietrari¹⁰, zidari¹¹ care sînt menționați în mai mică măsură în satele noastre unde de altfel găsim menționați și zugravii¹².

¹ 14 septembrie 1627 (7136), Arh. St. Buc. M-rea Dintrunlemn IV /6. Orig. rom.

² 6 iulie 1638 (7146), Țirgoviște Acad. R.P.R. LVIII/20. Orig. slav.

³ <1639 august 31—1640 septembrie 1> (7148), Acad. R.P.R. DXXXIX/18. Copie rom.

⁴ 10 martie 1649 (7157), Arh. St. Buc., M-rea Cîmpulung XXI/3. Orig. rom.

⁵ 1 iulie 1625 (7133), Buc. Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., XXXVII/4. Orig. rom.

⁶ Ibidem.

⁷ Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom. XXXVII/5. Orig. rom.

⁸ Un act aproape asemănător îl dă Leon Tomșa în 27 februarie 1630 (7138) pentru dărvării M-rei Mislea pe care îi scutește de asemeni de toate dările pentru că „să fie numai de lucru și de poslușania svintei mănăstiri”. Arh. St. Buc. M-rea Mislea IV/4. Orig. rom.

⁹ Arh. St. Buc., M-rea Tismana XCIII/27. Trad. rom.

¹⁰ 7 iunie 1649 (7157), Acad. R.P.R. CCCX/34. Orig. rom., 10 aprilie 1638 (7140), Buc. Acad. R.P.R. CXXXIV /64. Orig. slav.

¹¹ 6 mai 1623 (7130), Arh. St. Buc. Acad. R.P.R. M-rea Valea XII/1. Orig. rom.

¹² 12 ianuarie 1650 (7160), Arh. St. Buc. Acad. R.P.R. M-rea Valea XIII/7. Orig. rom.

Cu toate că aceste ramuri de activitate meșteșugărească sînt încă la primii lor pași de dezvoltare, documentul din 28 mai 1650¹, ne arată printre martori pe Lupul vătaf de zidari, iar cel din 1641² pe Pătru vatah zidarul de Corbușori, care își vinde partea sa din același sat, Corbușori.

Deci găsim la aceștia un început de organizare, lucru pe care la ceilalți nu l-am întilnit în perioada respectivă.

Olăritul de asemenea trebuie să fi ocupat o dezvoltare intensă în viața satelor noastre, cu toate că documentele nu ne dau decît cîteva mențiuni, șase la număr³.

În acest număr de meșteșuguri — găsim în afară de cinci olari un document care ne vorbește de un străchinari⁴, care desigur că lucra la fel ca și toți ceilalți.

Dezvoltarea forțelor de producție într-o măsură apreciabilă a dus și în satele noastre la apariția unor noi meșteșuguri, care în mare parte sînt specifice vieții orașelor.

Astfel, între anii 1601—1650 în afară de cei analizați mai sus, găsim mențiuni pentru : barbieri⁵, chivărari⁶, măcelari⁷, răchieri⁸ și cimpoitori⁹, tot în perioada dată găsim mențiuni de meșteșuguri în satele care sînt cu totul specifice pînă tîrziu vieții orașelor ca : mătăsari¹⁰, săpunari¹¹ și sticlari¹².

Cu acești din urmă meșteșugari nu ne vom ocupa mai pe larg în acest articol, deoarece mărturiile documentare referitoare la existența acestor meșteșuguri pînă la 1650 sînt destul de puține și în afară de aceasta, meseriile respective ni se par cu totul specifice vieții urbane și mai puțin dezvoltării economice de la sate ; lucrul acesta rămîne să ne fie confirmat sau infirmat de materialul documentar din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Din existența ramurilor de producție — unele mai dezvoltate, altele mai puțin dezvoltate — în satele noastre putem observa că meseriașul țaran, datorită creșterii productivității muncii, este din ce în ce mai mult atras în relațiile de marfă-bani. Credem că mențiunile documentare

¹ Arh. St. Buc. Ep. Buzău L/29. Orig. rom.

² 11 iunie 1641 (7149), Tîrgoviște. Acad. R.P.R. Condiția Creditului Funciar, nr. 1. p. 17-25. Copie rom.

³ 19 mai 1640 (7148), Tîrgoviște, Arh. St. Buc., M-rea Bistrița VIII/9. Orig. slav.

⁴ 1 decembrie 1630 (7139), Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom. CXXXI/2 Orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R. CLXIII/73. Orig. rom. ; Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom. LVIII/13. Orig. rom.

⁶ 5 noiembrie 1645 (7154). Arh. St. Buc., Episcopia Buzău XXVI/21. Orig. rom. ; 2 iulie 1648 (7156), Arh. St., Buc. Episcopia Buzău., XXXIX 5, Orig. rom.

⁷ 21 martie 1650. Acad. R.P.R. CXXVIII/205. Orig. rom. ; 16 noiembrie 1605 (7114), Tîrgoviște Documente privind istoria Romîniei XVII/B pag. 201. Orig. slav.

⁸ 23 aprilie 1644, Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni XVI/7. Orig. rom.

⁹ 20 ianuarie 1643 (7151), Tîrgoviște, Arh. St. Buc., Episcopia Argeș XXVI/3. Orig. slav.

¹⁰ 3 martie 1646 (7154), Arh. St. Buc., M-rea Plumbuita III/31. Orig. rom.

¹¹ 7 noiembrie 1634 (7134), Buc., Acad. R.P.R. CCXCI/12. Orig. rom. ; 19 ianuarie 1640 (7148), Arh. St. Buc., Ep. Argeș XI/2. Orig. rom.

¹² 1 iulie 1645 (7153), Arh. St. Buc., M-rea Trivalea, IV/21. Orig. rom.

de mai sus ne duc la această încheiere ce trebuie considerată ca punct de plecare, la rindul ei, pentru cercetările viitoare asupra stadiului producției de mărfuri în Țara Românească în perioada dată

РОЛЬ СЕЛЬСКИХ РЕМЕСЛЕННИКОВ В РАЗВИТИИ ТОВАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА В ВАЛАХИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей статье автор, пользуясь существующим документальным материалом, показывает степень развития в Валахии первой половины XVII века социального разделения труда, лежащего в основе развития товарного производства. В период 1601 — 1650 гг. производительные силы развиваются, что отражается как в углублении социального разделения труда, так и в усовершенствовании техники производства продуктов первой необходимости. В этот период часть сельских жителей все больше занимается, помимо земледелия, обработкой сырья, из которого вначале выделяется ограниченное число предметов, но со временем, по установлении связи с рынком, начинается выработка в большем количестве предметов, предназначенных главным образом для обмена.

В Валахии документы, относящиеся к первой половине XVII века, содержат довольно много сведений о существовании сельских ремесленников, работающих на остальных жителей сел.

В этот промежуток времени число ремесленников постепенно растет. Так, в документах, относящихся к вышеуказанному периоду, приводятся только для сел 253 документально подтвержденных указаний на существование 212 ремесленников с упоминанием их имен. Это доказывает, что число сельских ремесленников значительно возросло по сравнению с предыдущим веком, когда число их не превышало 18.

Эти 212 ремесленников специализировались в 33 отраслях производства, из которых одни были более, а другие менее развиты.

Ремесленники разделялись в рассматриваемый 50-летний период следующим образом по производственным отраслям: портные, сукновалы, скорняки, башмачники, сапожники, валяльщики войлока, мастера, выделяющие опинки, шорники, кожевники, мельники, слесаря, котельщики, кузнецы, сабельные мастера, золотых дел мастера, плотники, мастера, выделяющие веретена, кузовщики, бондари, колесники, домостроители, мостовщики, каменщики, маляры, гончары, цирульники, винокуры, мастера, выделяющие музыкальные инструменты, мастера, выделяющие каски, мясники, прядильщики шелка, мыловары, стекольщики.

Экономическое положение всех ремесленников было одинаково. Одни выступали в качестве свидетелей при сделках, другие — в качестве продавцов или покупателей.

Существование этих отраслей производства позволяет заключить, что, благодаря повышению производительности труда, крестьянин-ремесленник в селах все больше вовлекался в товарно-денежные отношения.

LE RÔLE DES ARTISANS VILLAGEOIS DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA PRODUCTION DE MARCHANDISES EN VALACHIE, AU COURS DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE

(RÉSUMÉ)

S'appuyant sur les documents existants, l'Auteur se propose de montrer le stade de développement de la division sociale du travail en Valachie, au cours de la première moitié du XVIIe siècle, fait qui se trouve à la base de l'essor de la production de marchandises. Entre 1601 et 1650, les forces de production se développent, ce qui ressort tant de la division sociale accentuée du travail que du niveau élevé de la technique de fabrication des produits nécessaires à l'existence. A ce moment, la transformation des matières premières prend, parallèlement à l'agriculture, de plus en plus d'importance parmi les occupations de certains habitants des villages. Ceux-ci ne fabriquent au début qu'un petit nombre de pièces mais, peu à peu, lorsqu'ils arrivent à se rendre compte de l'importance du marché, ils commencent à fabriquer les objets destinés pour la plupart à l'échange, sur une plus large échelle.

Pour la première moitié du XVIIe siècle, les documents de Valachie nous procurent des données assez nombreuses sur l'existence, dans le milieu rural, de certains artisans travaillant, en partie, pour les autres habitants des villages.

Durant ce laps de temps, le nombre des artisans augmente peu à peu. C'est ainsi que l'on trouve, dans les documents considérés — pour ne tenir compte que des villages — plus de 253 attestations concernant 212 noms d'artisans. Il résulte de ce chiffre que le nombre d'artisans villageois s'est considérablement accru par rapport aux chiffres antérieurs pour lesquels mention n'est faite que de 18 maîtres artisans ruraux.

Les 212 artisans mentionnés ci-dessus ont des spécialités qui se rapportent à 33 branches de la production, dont, évidemment, les un sont plus développées que les autres.

Les branches de production attestées pendant les 50 années considérées sont celles des : tailleurs, fouteurs, pelletiers, cordonniers, bottiers, feutriers, fabricants de sandales paysannes, selliers, bourreliers, menuisiers, forgerons, chaudronniers, maréchaux-ferrants, fourbisseurs, orfèvres, charpentiers, fabricants de fuseaux, fabricants tonneliers, charrons, maîtres-construteurs, tailleurs de pierres, maçons, peintres en bâtiment, potiers, barbiers, fabricants d'eau-de-vie, fabricants de cornemuses, fabricants de casques, bouchers, soyers, savonniers et verriers.

Au point de vue économique-juridique, la situation de tous ces artisans est la même : les uns sont des témoins, les autres soit des vendeurs, soit des acheteurs.

Il résulte de l'existence de toutes ces branches de production que, dans tous nos villages, l'artisan rural est de plus en plus attiré, en raison de l'augmentation de la productivité du travail, dans les relations marchandises-argent.

SLAVII PE PĂMÎNTUL PATRIEI NOASTRE ÎN VEACUL AL XII-LEA

DE

E. FRANCES

Problema rolului slavilor în viața politica a populației din regiunile răsăritene ale patriei noastre, în veacurile XI-XIII, a făcut obiectul unor aprige discuții în istoriografia burgheză din țara noastră.

Istoricii naționaliști s-au străduit să conteste orice rol politic slavilor în viața populației autohtone de pe pământul patriei noastre. Poziția acestor istorici se integrează de altfel în sistemul de denigrare adoptat de istoricii burghezi apuseni, care au susținut și continuă să susțină și astăzi incapacitatea de organizare a slavilor într-un stat, să facă din cnezatul Kievului o creație normandă, din primul stat bulgar opera unui trib fino-turc, din croați, o populație gotică slavizată sau din Samo, un franc.

În genere, istoricii români s-au mulțumit să combată, din mărturiile existente privind dominația slavă, pe acele discutabile, fara ca să se oprească și la dovezile incontestabile ale cronicilor ruse. Astfel, cronicile rusești — în special Ipatlevskaia și Voskresenskaia — atestă pentru veacul al XII-lea prezența la Dunăre, în repetate rânduri, a unui cneaz halician, Ivanko Rostislavici Berladnik, pretendent la tronul Haliciului, și care se poate menține un timp în această regiune. Istoricii români burghezi au căutat să prezinte acest episod, ca acțiunea unui simplu aventurier, bagatelizînd-o. Ei s-au oprit numai, și deosebit de atent, asupra falsului act publicat de Hasdeu; în legătură cu aceasta pretinsă diplomă birlădeană avem o literatură bogată. Dacă totuși falsul pare astăzi pe deplin dovedit, aceasta nu poate duce decît la o singură concluzie și anume că în anul 1134, Ivanko Rostislavici nu a dat o astfel de diplomă neguțătorilor din Mesemvria, fără ca prezența sa la Dunăre să poată fi contestată.

De altfel mențiunile cronicilor ruse despre existența la Dunare a lui Ivanko sînt indiscutabile. Ivanko nu poate fi considerat un simplu aventurier, conducătorul unei bande de mercenari, fiindcă atunci nu ar fi reușit să se stabilească în trei rânduri la Dunăre (anume în anii 1145, 1158—1159 și 1161), să poată controla circulația vaselor și numele său să intre în toponimia acestui ținut. Ivanko fusese deposedat de tronul

Haliciului la moartea tatălui său de către unchiul său, Vladimirko. În compensație, Ivanko primise un domeniu cu centrul la Zvenigorod. Aici îl amintește cronica Ipatievskaja în anul 1144. Totuși, când are prilejul, el se răscoală și se proclamă cneaz al Haliciului, dar este învins și izgonit de Vladimirko. După înfrângere, cronica rusă semnalează prima sa așezare la Dunare, de scurtă durată; fiind lipsit de forțe suficiente ca să reziste, el se refugiază la Kiev. Până în anul 1160, între Kiev și Halici au loc necurmate lupte, explicate în parte de cronica rusă și prin refuzul cnezilor Kievului, Vsevolod și Iziaslav Davidovici de a extrăda pe fugar. Mai mult, ultimul îl ajută să reocupe ținutul de la Dunăre. Importanța acordată de cnezii Haliciului prinderii fugarului, ospitalitatea și sprijinul ce i se acordă acestuia de marele cneaz al Kievului, care avea revendicări teritoriale împotriva Haliciului, dovedesc că Ivanko era un personaj important, pe care se putea conta în diferite manevre politice; probabil că el avea legături cu elementele feudale, opoziționiste din Halici. Chiar cronica Ipatievskaja menționează că un mare număr de halicieni chemaseră la ei pe cneazul fugar și că Iziaslav al Kievului sconta pe aceste legături în războiul pe care îl pregătea în 1158 împotriva Haliciului.

Așadar, stabilirea în mai multe rânduri a lui Ivanko la Dunăre nu poate fi un fapt întâmplător, ci trebuie să admitem că în lupta sa împotriva cneazului din Halici, el avea aici un sprijin în elementele opoziționiste, care urmăreau mai întâi înlăturarea lui Vladimirko și apoi a fiului său, Iaroslav. În legătură cu aceasta se poate observa că, în campaniile din anii 1142 și 1153 ale cneazului din Kiev împotriva Haliciului, direcția atacului a fost dinspre sud și că luptele au avut loc pe valea Siretului. Cnezii Kievului au avut în vedere că probabil în regiunile sudice existau elemente feudale vrăjmașe lui Vladimirko și Iaroslav, care susțineau pe Ivanko și pe care se puteau bizui.

Istoricii români burghezi, pentru a respinge ideea unei stăpîniri a cnezatului Haliciului pînă la Dunăre, argumentau că „în Moldova stăpîneau pecenegii și după ei cumanii, astfel că țara aceasta apare în analele vremurilor de atunci sub numele de «Cumania Neagră». De aceea este greu de admis o supremație galițiană asupra cumaniilor”¹.

În realitate avem suficiente informații cu privire la condițiile în care își exercitau popoarele nomade stăpînirea asupra unor ținuturi atît de întinse. Tătarii, care erau mai puternici și incomparabil mai bine organizați decît cumanii, nu s-au încumetat nici un moment să suprima viața politică a teritoriului rus. Cu atît mai mult cumanii probabil că au exercitat un control politic sporadic, limitat la ridicarea unor contribuțiuni de la autohtoni, dacâ ținem seamă că ei erau mai slab organizați politicește decît tătarii și că în decursul veacului al XII-lea nu aveau așezări stabile în regiunile Dunării.

Frontierele teritoriilor controlate de ei erau extrem de mobile, în funcție de succesele sau înfrîngerile momentane, în special în luptele cu cnezii ruși. Într-o perioadă în care războaie neconținute făceau ca regiunile periferice ale fiecărui stat să sufere atîtea schimbări, nu poate exista o dovadă sigură pentru o stăpînire cumană în veacul al XII-lea

¹ I. Nistor, Problema www.dacoromanica.ro 1934, p. 44.

asupra Moldovei. Faptul că în acest veac ei fac incursiuni în Peninsula Balcanică, nu modifică cu nimic situația; hoardele lor străbăteau deseori și teritorii străine. În Rusia, cumanii nu treceau, oare dintr-un cnezat în altul? Singurele dovezi aduse de istoricii români burghezi sînt numai cîteva mărturii întîmplătoare din veacul următor, cînd situația se schimbase.

Informația deosebit de prețioasă, pe care ne-o dă un document contemporan despre statornicirea județului lui Iaroslav pînă la Dunare, „Cîntecul despre oastea lui Igor”¹, este respinsă de asemenea de istoricii burghezi români. Ei adoptă „teoria” slavistului occidental Mazon, după care marea creație epică a poporului rus, din veacul al XVI-lea, ar fi o producție literară de dată recentă.

„De altminteri, scrie istoricul burghez N. Iorga, e vremea cînd marea politică a lui Manuil, de la Genova și pînă în fundul Răsăritului, caută legături și cu depărtații ruși din Halici, a căror firească scoborire spre sud, spre Dunăre, cîntată de epopeia rusească... dar cîntarea lui Igor are o pecetie de romantism din întîia jumătate a secolului al XIX-lea”².

Astfel aproape toți istoricii români burghezi resping ideea dominației Haliciului la Dunăre. N. Iorga conchide în termeni categorici: „O supunere a primilor moldoveni de către cine știe ce ruși coboriți pe Nistru sau pe Prut, nu se poate admite”³.

Încă Marx, în notele cronologice, vorbind despre formarea statului moldovean, arată că acesta era o parte a cnezatului Haliciului⁴. Cercetările sovietice, făcute în special pentru istoria Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, au adus o contribuție prețioasă la lămurirea acestei probleme, pe baza materialului documentar din vechile cronicile ruse.

Cum însă, istoricii burghezi români, pentru a combate mărturiile cronicilor ruse, apelează la izvoarele bizantine, susținînd că acestea cuprind informații care ar confirma teoriile lor naționaliste⁵, credem că supunerea lor unui examen critic nu este lipsită de interes.

Trebuie subliniat că stăpînirea cnezatelor ruse pînă la Dunăre nu poate duce la concluzia inexistenței unei populații romînești în aceste ținuturi și nimeni pînă astăzi nu s-a gîndit să susțină acest lucru.

Istoricii bizantini, care s-au ocupat de veacul al XII-lea și de începutul celui următor, sînt Kinnamos, Nicetas Choniates și George Acropolites.

O primă informație interesantă ne este dată de Kinnamos în legătură cu expediția întreprinsă de împăratul Manuil Comnenul împotriva cumaa-

¹ Cîntec despre oastea lui Igor, Ed. Cartea Rusă, București, 1953, vers. 505—514.

² N. Iorga, Istoria Romînilor, vol. III, Buc., 1937, p. 75.

³ N. Iorga, Op. cit., p. 81.

⁴ Arhiva Marx-Engels, Ed. rusă, vol. VIII (1946) p. 150.

⁵ D. Onciul, Originile Principatelor Romîne, în Opere, vol. I, 1946, p. 285; N. Bănescu, La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube, în « Bulletin de la Section historique », XIII, 1927, p. 20—21; I. Nistor, op. cit., p. 55.

nilor în anul 1148¹. Cumanii pătruseseră în Peninsula Balcanică, ocupaseră o cetate la Dunăre și prădaseră în voie teritoriul bizantin, apoi încarcați de prada, s-au retras peste Dunăre. Manuil hotărăște să întreprindă o expediție în urmărirea lor. Trupele bizantine pregătite în acest scop și conduse de împărat ajung pînă la malurile fluviului. Populația de la Dunăre a întâmpinat cu multa ostilitate pe împărat. Un locuitor din orașul pradat de cumani și care se numea Demnitzikos, s-a plîns împăratului că autoritățile bizantine nu au luat nici o măsură pentru a apăra teritoriul bizantin de năvălitori. O parte din armata bizantina trece Dunărea în urmărirea cumanilor și în drumul său dă peste două riuri navigabile, care au fost trecute cu luntre legate de cozile cailor, aduse de pe țărmul Dunării; apoi armata trece printr-un loc întins și ajunge la muntele Τεγούρομμον. Acest munte, scrie Kinnamos, ajunge pînă la granițele Tauroscîției. În continuare, istoricul bizantin povestește cum a fost descoperită tabăra dușmanilor și lupta, care a avut loc.

Dintre istoricii romini burghezi, care s-au ocupat cu această relatare unii, ca de exemplu Xenopol², o fixează undeva la nord, în Galiția, denaturînd textul, fiindcă era o imposibilitate ca trupele grecești să parcurgă într-o jumătate de zi atîta drum. Alții, o consideră fără absolut nici un temei, o pură fantezie a lui Kinnamos, plîsmuită în scopuri apologetice³. Numai N. Bănescu⁴ pare să se apropie mai mult de realitate. Totuși N. Bănescu identifică cetatea Demnitzikos cu Zimnicea de astăzi pentru a dovedi că malul stîng al Dunării se află sub autoritatea bizantină și ca să excludă astfel posibilitatea unei stăpîniri a cnejilor ruși în aceste părți. Dar Kinnamos arată, fără nici o posibilitate de dubiu, că „hoardele sciților, după ce au trecut Dunărea,... au cucerit un oraș însemnat, care se afla pe malurile Dunării“, iar ceva mai jos, pomenind de Demnitzikos, precizează: „căci așa se numea cetatea cucerită de sciți, precum s-a spus“. Mai mult, toată discuția cu barcagiul din Demnitzikos are loc pe malul drept al Dunării, mai înainte ca Manuil să treacă fluviul

Cele două cursuri de apă navigabile, aflate la o distanță atît de mică unul de altul și de Dunăre, încît pot fi trecute în cursul aceleiași jumătăți de zi, sînt fără îndoială Vedea și Teleormanul, iar muntele de care pomeneste Kinnamos reprezintă un șir de movile împădurite, a căror înălțime nu depășește 90 metri, aflate la răsărit de apa Teleormanului.

Însă precizarea deosebit de importantă a lui Kinnamos, că acest munte „ține pînă la granițele Tauroscîției“ este omisă cu grijă de istoricii romini burghezi, sau în cazul cel mai bun, e reprodusă în treacăt și fără a i se da vre-o importanță⁵.

Astfel, din aceste indicații ale istoricului bizantin apare clar că, la mijlocul veacului al XII-lea, Tauroscîția se întindea pe aproape o jumătate din cîmpia Munteniei. Mai rămîne să precizăm ce înțelegea Kinnamos prin Tauroscîția. Această denumire este folosită de istoricul bizantin

¹ Kinnamos III, Bonn, p. 93.

² Al. Xenopol, Istoria Romînilor, ed. III, vol. III, p. 191.

³ Dr. I. Ferent, Cumanii și episcopia lor. Blaj, f.d., p. 41

⁴ N. Bănescu, op. cit. p. 20—21.

⁵ N. Bănescu, loc. cit.; I. Nistor, Emanciparea politică a Daco-Romanilor din Transdanuvia, în Analele în Acad. www.dacoromanica.ro p. 528.

în repetate rânduri pentru a desemna diferite cnezate rusești. Astfel, într-un loc, autorul bizantin numește Taurosciția, marele cneaz al Kievului (iar orașul Kiev — Kīama)¹, fie cneazatul Haliciului², fie și alte cnezate rusești³. Este adevărat că Kinnamos folosește în două rânduri în opera sa și termenul Γάλ τξα, însă când îl utilizează pentru prima oară, explică că este vorba de o regiune a Taurosciției.

Asadar, în jurul anului 1148 se pot stabili frontierele sud-vestice ale Taurosciției, adică ale unui cneazat rus, care nu putea fi altul, în aceste părți, decît Haliciul și care se întindea pe o parte a teritoriului Țării Românești.

A doua informație dată de Kinnamos se referă la campania întreprinsă de bizantini împotriva ungarilor în anul 1166. Pentru a da ungușilor, cu care Bizanțul se războia de mai mulți ani, o lovitură puternică și prîi surprindere, Manuil hotărăște să atace Ungaria, nu prin părțile obișnuite, adică în regiunea dintre Sava și Morava sau în apropiere de vărsarea Tisei în Dunăre, ci mult mai spre răsărit, dinspre estul cîmpiei Munteniei sau, cum se exprimă Kinnamos, din partea Pontului Euxin.

Înainte de a întreprinde o astfel de acțiune îndrăzneață, Bizanțul ia o serie de măsuri care învederează poziția Haliciului la Dunare. Pentru a stabili relații amicale cu vecinii din stînga Dunării, Manuil primește diferiți refugiați ruși dintre cnejii aliați ai Haliciului, izgoniți de adversarii lor, și le acordă domenii la Dunăre. Acestea sînt primele încercări ale Bizanțului de a recîștiga încrederea Haliciului, fiindcă în acea vreme raporiurile nu erau din cele mai bune.

Astfel, în anul 1165, un cneaz rus, Vladislav — arată Kinnamos⁴ — primește domenii în vecinătatea Dunării, aceleași care mai înainte fuseseră dăruite lui Vasilko, fiul lui Iuri Dolgoruki, izgonit din Suzdal de fratele său, cneazul Andrei Bogolubski, iar cronică rusă mai adaugă că Vasilko a primit patru orașe la Dunăre.

N. Bănescu, pentru demonstrarea tezei sale că regiunile din stînga Dunării aparțineau în acea vreme Bizanțului, susține fără nici un temei, că domeniile dăruite lui Vasilko se aflau în stînga Dunării: „Împăratul era atît de bine stăpînul acestor ținuturi, că el a dat un teritoriu situat lîngă Dunăre cnejilor ruși Vasilko (fiul lui Iurge) și Vladislav”⁵. În realitate, Kinnamos precizează numai că acest ținut era „lîngă Dunăre” (παρά τόν Ἰστρον). Se poate oare concepe că aceste donații făcute de împărații bizantini unor fugari, erau acte de pură marinimie, cînd procedeele diplomatice ale Bizanțului sînt îndeobște cunoscute?

Unul din panegiristii lui Manuil, Eustathie din Tessalonic, reține ca una din trăsăturile caracteristice ale acestui împărat, următoarea: „Cine a putut cu o artă atît de neasemuită să învrăjbească dușmanii, unii împotriva altora, pentru ca să ne pregătească o pace netulburată

¹ Kinnamos, V, p. 236 r. 3—4.

² Op. cit., VI, p. 250

³ Op. cit., V, p. 236, r. 19.

⁴ Kinnamos, V, p. 236

⁵ N. Bănescu, La domination byzantine sur le Bas Danube, în Bulletin de la section historique, XIII, 1927 .21. www.dacoromanica.ro

și să ne redea liniștea dorită? El s-a folosit de o metodă războinică, care consta în a câștiga cele mai mari victorii cu minimum de varsare de sange a supușilor săi, dar instigând pe dușmani unul împotriva altuia și stimulând răzmerițe în mijlocul popoarelor de același neam, ca să mărească prin aceasta, propria noastră forță și să slăbească pe cea dușmană¹.

Înțelegerea acestei acțiuni a lui Manuil trebuie legată de unele evenimente ce se petreceau în răsăritul Europei în jurul anului 1160.

În raportul de forțe în lupta dintre Bizanț și Ungaria, intervenise o importantă schimbare. Cneazul Haliciului, Iaroslav Osmomisl, părăsise alianța cu Bizanțul și se apropiase de Ungaria. Pentru pecetluirea acestei alianțe, se plănuiise căsătoria regelui maghiar cu fiica lui Iaroslav. Cîțiva ani mai tirziu, Iaroslav adăpostește pe Andronic Comnenul, pretendentul bizantin, fugit din închisorile Constantinopolului.

În același timp, în Rusia, războiul se purta între două coalitii feudale: una avea în frunte pe fostul cneaz al Kievului, Iziaslav Davidovici, protectorul lui Ivanko Rostislavici Berladnik și deci adversarul lui Vladimirko și apoi al urmașului său, Iaroslav Osmomisl; cealaltă coalitie era condusă de noul cneaz al Kievului, Rostislav Mstislavici. Principalul aliat al lui Iziaslav era Andrei din Suzdal, acela care își izgonise frații (pe Vasilko și încă alți doi frați). Aceștia își găsiseră un refugiu în Bizanț, unde primiseră domenii la frontierele dunărene ale imperiului. Prin această măsură, Bizanțul căuta evident să restabilească raporturile de bună vecinătate cu Haliciul, fiindcă Vasilko nu putea fi decît un aliat al cneazului Haliciului în lupta sa alături de Rostislav împotriva adversarilor Iziaslav și Andrei din Suzdal. Între imperiu și Halici se interpune un cneaz rus aliat. Vasilko trebuia să colaboreze cu cneazul Haliciului împotriva unei eventuale noi încercări a lui Ivanko Berladnik de a se stabili la Dunăre, ajutat de Iziaslav și, cum am arătat, probabil susținut de aceleași elemente locale ca și în trecut. Temerea lui Iaroslav și prevederile Bizanțului s-au dovedit justificate, fiindcă în anul 1161 Ivanko apare pentru foarte scurt timp din nou la Dunăre; el este, însă, atras de bizantini, care căutau prietenia Haliciului, și ucis în același an, la Thesalonic. Un nou principe rus este numit guvernator al aceluiași ținuturi în 1165, cînd se punea mai mult ca pînă atunci problema restabilirii bunelor raporturi cu Haliciul în vederea iminentei campanii bizantine împotriva ungarilor prin ținuturile noastre.

Așadar, constituirea unor domenii în folosul unor principii ruși la Dunăre trebuie pusă în legătură cu existența unei vecinătăți slave de partea cealaltă a fluviului, care trebuie cîștigată cu orice preț.

În vederea proiectatei invazii a Ungariei, pentru cîștigarea alianței lui Iaroslav, Manuil a trimis în vara anului 1165 o solie la cneazul Kievului, Rostislav, aliatul Haliciului, și la un alt cneaz, care apare la Kinnamos sub numele de Primislav — nume pînă astăzi neidentificat printre cnejii ruși de atunci. Solia, dată fiind importanța ce i se acorda, era condusă chiar de un membru al familiei imperiale, Manuil. Împăratul Manuil cere sprijinul celor doi cnej ruși, pentru ca să-l convingă

¹ Eustathii metropolitanus Thesalonicensis orationes, Ed. Tafel, Frankfurt am M., 1832, p. 199.

pe Iaroslav să rupă alianța cu ungurii și să se apropie de Bizanț. Solia și-ar fi atins scopul, și Kinnamos relatează următoarele: „deosebit de mulțumiți ca împăratul le trimisese un reprezentant atât de renumit, ei (Rostislav și Primislav) au promis să facă tot ceea ce va voi împăratul“¹.

Probabil că după intervențiile celor doi cneji ruși la Iaroslav, Bizanțul a trimis la Halici o altă solie, condusă de doi mitropoliți², cu o scrisoare reproducută în întregime de Kinnamos³, în care împăratul îl dojenea pe Iaroslav pentru călcarea tratatului încheiat mai înainte și-i atrăgea atenția asupra primejdiei, care o amenința pe fiica sa, dacă s-ar căsători cu Ștefan „om grosolan, ușuratic și fanatic“. Kinnamos arată că scrisoarea imperială a produs o puternică impresie asupra lui Iaroslav, care „cu o anumită naivitate barbară l-a crezut“. Din textul scrisorii rezultă că aceasta nu ar fi fost prima solie la Iaroslav; probabil că una anterioară, rămasă fără rezultat, determinase pe Manuil să apeleze și la ceilalți doi cneji ruși. Toate acestea învederează stăruința pe care o punea Bizanțul și importanța ce acorda în acel timp alianței cu Haliciul. În orice caz, în urma acestei ultime solii din anul 1165, s-a ajuns la o împăcare între Halici și Bizanț, Andronic a fost predat Bizanțului și, probabil în urma acordului, în loc să fie aruncat din nou în închisorile bizantine, a primit guvernarea provinciei Cilicia din Asia Mică.

De ce se punea atita preț în acel moment pe cîștigarea alianței Haliciului? Campania din anul următor, împotriva Ungariei, pornită din partea Mării Negre prin cîmpia dunăreană, explică pe deplin eforturile diplomației bizantine. Pentru o astfel de expediție prin locuri necunoscute și îndepărtate de centrele bizantine, era absolut necesară cîștigarea statului vecin, de locul unde urmau să aibă loc operațiunile, adică a cnezatului Haliciului⁴. Numai după ce a avut asigurată alianța haliciană, Bizanțul a putut întreprinde în anul următor, campania proiectată împotriva ungarilor.

De altfel, și așa problema haliciană se găsea în centrul preocupărilor politice ale Bizanțului în toată perioada conflictului cu Ungaria. Un fapt dovedește acest lucru; în perioada luptelor dintre unguri și bizantini pentru stăpînirea țărmlui răsăritean al Mării Adriatice, Ungaria, care reușise să ocupe Croația, îi sprijinea pe sirbi în lupta pentru scuturarea jugului bizantin. Aceste răscoale puneau în primejdie principalele căi de comunicație între Bizanț și Europa apuseană prin Adriatica, în special drumul spre Dyrrachium și stăpînirea acestui port, deopotrivă de amenințat și de normanzii din sudul Italiei. De aceea, în veacul al XII-lea, Comnenii nu au precupețit nici un efort pentru a le înăbuși cît mai repede. Totuși, cînd în anul 1149, sirbii susținuți de unguri se răscoală din nou și în același timp ungurii atacă și Haliciul, Kinnamos arată că furia lui Manuil

¹ Kinnamos, V, p. 235

² Cronica din Moscova, în « Polnoe sobranie russkikh letopisei », XXV, p. 64.

³ Kinnamos, V, p. 235

⁴ Despre această importantă solie, vezi K. I. Grot, Iz istorii Ugrî i slaveanstva v XII veke, Varșovia 1889; S.P. Jestakov, Vizantiiskii posol na Rusi Manuil Komnin. Sbornik statei v cest D. A. Kopsakva, Kazan, 1913; V. Moșin, Russkie na Afone i russko — Vizantiiskie otnosenia b XI—XII vv, în « Byzantinoslavica », XI (1950), Praga p. 32—60 și G. Vernadski, Relations byzantino-russes au XII siècle, în « Byzantion », Bruxelles, IV (1927-8), p. 269—276.

împotriva ungarilor era deosebit de mare, nu atât fiindcă ungarilor ajutasera din nou pe sirbi să se răscoală, ci fiindcă atacaseră Haliciul. Neglijând primejdia sirba, care părea mai directă și mai apropiată, Manuil intervine în ajutorul Haliciului¹. Manuil nu ar fi acordat o atât de mare importanță apărării Haliciului, dacă nu ar fi fost vorba de un vecin al Bizanțului și dacă cucerirea de către unguri a teritoriilor haliciene nu deschidea pentru bizantini primejdia apărării unui nou front. De aceea, atacul ungar împotriva Haliciului a provocat atita îngrijorare și a însemnat pentru Bizanț o primejdie mai mare decât atacurile sîrbilor uniți cu ungarii în chiar centrul Peninsulei Balcanice.

Kinamos ne dă informații prețioase în legătură cu campania Bizanțului împotriva Ungariei din 1166, începută după încheierea alianței cu Haliciul². În timp ce o armată bizantină a trecut Dunărea pe drumul obișnuit și a atacat Ungaria, alte trupe, printre care și numeroși vlahi, se îndreaptă din regiunea învecinată cu Marea Neagră împotriva Ungariei. Mai departe, autorul bizantin adaugă: „Iar el (este vorba de conducătorul acestei armate, Leon Vatatzes) vrînd să le dea și o a doua lovitură, a trimis asupra lor din nou o armată și a poruncit să năvălească asupra hunilor de sus, de undeva de unde locuiesc cei din apropierea Tauroscitiilor“³. Popa-Lisseanu, redînd în traducere acest pasaj⁴, afirmă: „să atace pe ungarii care locuiesc în Tauroscitia“, ceea ce face fără sens întreaga frază. În realitate, Kinamos folosește verbul προσοικεω și aceasta înseamnă „a locui aproape de...“.

Pentru determinarea drumului urmat de trupele bizantine împotriva ungarilor, izvorul nu da nici un fel de amănunte. Totuși, este greu de admis părerea lui N. Iorga, după care trecerea trupelor bizantine în Transilvania ar fi avut loc prin pasurile de odinioară ale pecenegilor, la Palanca⁵. I. Nistor, urmînd pe N. Iorga, vine cu amănunte suplimentare, ca armata ar fi pornit „de la Dunărea de jos pe valea Siretului pînă la Poiana, vechea Periboridava, iar de acolo pe Trotuș în sus pînă la Oituz (Brețc), vechea Augusta, pentru a pătrunde în secuime“⁶. Credem însă ca trecerea s-a făcut undeva mult mai la sud, pe poteci de munte puțin umblate, de un corp expediționar redus ca număr, care avea ca sarcină nu susținerea unei bătălii cu ungarii, ci simple acțiuni de jaf pentru a crea confuzie în lagărul advers. De aceea, scotînd numai pe elementul surprindere, au folosit drumuri lăturalnice, probabil din munții Buzăului. De altfel, odată realizat acest obiectiv, trupele bizantine încărcate de pradă, s-au și retras.

Această părere se întemeiază pe precizările lui Kinamos, că expediția s-a făcut „dintr-o parte din care nimeni pînă atunci niciodată nu mai invadase Ungaria“.

În sfîrșit, este greu de admis, fiind destul de bine cunoscută tactica bizantină din atîtea lucrări care recomandă precauțiune, că această coloană

¹ Kinamos, III, p. 115—116.

² Kinamos, VI, p. 260.

³ Ibidem.

⁴ G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii greci și bizantini*, II, p. 159

⁵ N. Iorga, *Istoria Romînilor*, III, 1937, p. 80.

⁶ I. Nistor, *Bizantinii în lupta pentru recucerirea Daciei și Transdanuției*, în *Analele Academiei Romîne*, III, XXB, p. 721.

să se fi aventurat prea mult înspre nord, pierzind legătura cu centrele de aprovizionare și cu lagărele fortificate, pe drumuri de munte necunoscute și greu accesibile, unde orice surpriză era posibilă.

Kinnamos mai arată că trupele bizantine au atacat pe ungurii din regiuni învecinate Taurosciției. Așa cum s-a arătat mai sus, Bizanțul încheiase cu Haliciul, un an mai înainte, o alianță, în urma tratatelor purtate fie direct, fie prin intermediul altor ceneji ruși, tocmai în vederea acestei campanii. Amănuntul transmis de Kinnamos cu privire la vecinătatea Taurosciției vine în sprijinul celor susținute mai sus, că bizantinii nu ar fi îndrăznit să treacă munții Carpați, fără să se fi asigurat de sprijinul Haliciului, puternicul vecin al Ungariei în aceste părți.

Istoricul bizantin Nicetas Choniates ne dă un alt amănunt prețios în legătură cu existența unei stăpîniri a Haliciului pînă în vecinătatea granițelor bizantine, adică pînă la Dunăre.

Nicetas povestește fuga în 1164 a lui Andronic Comnenul din închisoarea unde era deținut de Manuil pentru diferite neultiri. Andronic a căutat să se salveze pe teritoriul Haliciului¹, în acea vreme ostil Bizanțului. De altfel se pare că Andronic era și înrudit cu cneazul Haliciului, Iaroslav. În timpul fugii, Andronic, așa cum se știe, a fost prins de vlahi, care voiau să-l predea împăratului; el însă a reușit să scape din miinile lor printr-un șiretlic. Informația pe care ne-o dă Nicetas în legătura cu această fugă este deosebit de interesantă pentru rezolvarea problemei analizate, deși acest pasaj a fost pînă astăzi mult debătut, însă legat mai mult de prezența vlahilor în stînga Dunării. Istoricii romini burghezi², față de precizarea lui Nicetas că „tocmai ajunsese la hotarele Haliciului“, fixează locul prinderii lui Andronic de vlahi prin regiunea Moldovei nordice. Acest punct de vedere este menținut chiar și în lucrări recent aparute³. Istoricul bizantin mai arată însă că Andronic a fost prins de vlahi tocmai cînd scăpase „de mina urmărilor săi“. Dar unde, în altă parte, putea spera Andronic că a scăpat de urmăriții săi dacă nu la granițele imperiului bizantin, adică la Dunăre? Se poate admite că puterile trinitise pentru a-l prinde și-au continuat urmărirea, străbătînd sute de kilometri în ținuturi străine, necunoscute, fără drumuri, pline de păduri unde fugarul bizantin se putea ascunde cu ușurință. De aceea acest pasaj din istoria lui Nicetas dovedește, ca și cele anterioare, că granițele cnezatului de Halici erau în apropierea Dunării.

În sfîrșit, într-un discurs rostit de Nicetas în 1190, publicat în extras de Th. Uspenski, acesta, ocupîndu-se de începuturile răscoalei Asaneștilor din 1186, arată că ei au fost ajutați de sciți și bordoni „o ramura a Taurosciților“⁴.

¹ Nicetas, ed. Bonn, p. 171

² D. Onciul, Din trecutul Bucovinei, extras din «Convorbiri Literare», XLIX, nr. 6—7, p. 4.; C. C. Giurescu, Istoria Romînilor, vol. I, 1938, p. 331.

³ Al. Grecu, Despre începuturile relațiilor romîno-ruse, în «Studii», an II, 1949, nr. 3, p. 99.

⁴ Nicetas, Codicele venețian, fol. 104 apud Th. Uspenski, Obrazovanie 2-go Bolgarskogo țarstva, Odesa, 1879, an IV, p. 35.

Informația, oricât de lapidară ar fi, redă totuși limpede o stare de lucruri și anume că în regiunile de la Dunăre, alături de cumani și autohtoni, care apar sub numele generic de sciți, se găseau și elemente tauroscitice, adică ruși.

Prezența rușilor la Dunăre apare și într-un alt izvor, care credem ca se referă tot la aceste regiuni, anume în relatarea geografului arab Edrisi. Geograful arab arată că în țara Badjnak trăiesc popoare de neam turc, care se găsesc în lupta continuă cu rușii și cu alți vecini din țara romeie și care au aceleași obiceiuri ca și rușii¹. Aici se face aluzie, pe lângă ruși și cumani, desigur și la bulgari „vecinii din țara romeie, care au aceleași obiceiuri ca și rușii“.

Pentru a încheia seria informațiilor bizantine în legătură cu existența unei stăpîniri a cnezatelor rusești pe pămîntul patriei noastre, s-ar putea adăuga informația dată de istoricul George Acropolites². Acesta povestește că după uciderea lui Ioniță în Bulgaria, fiul lui Asan a fugit în regiunile „rossilor“, unde a rămas destulă vreme și atras de partea sa pe unii dintre fruntașii „rossilor“. Ei l-au ajutat să revină în Bulgaria și după un asediu de șapte ani împotriva Tirnovei unde se retrăsese uzurpatorul Borilă, Ioan Asan a ocupat-o, iar uzurpatorul a fost orbit. Astfel și această informație de la începutul secolului al XIII-lea arată că bulgarii din Tirnova se învecinau cu rușii. Fugarii bulgari au putut să se salveze pe pămîntul Rusiei în 1207, să aștepte momentul prielnic și ajutați de trupe rusești să revină în patrie. În aceste condiții, Ion Asan II a ajuns țarul bulgarilor în 1218.

În genere însă, după 1204, cînd Constantinopolul este cucerit de latini și imperiul bizantin reușește, în condiții excepțional de grele, să se reconstituie în Asia Mică, nordul Peninsulei Balcanice dispăre un timp din sfera preocupărilor istoricilor bizantini.

Înceind aceste considerații pe marginea materialului din izvoarele bizantine, mai înainte de a încerca schițarea istoriei politice a Moldovei și a părții răsăritene a Țării Românești în veacul al XII-lea, putem adăuga unele observații cu caracter general menite să dovedească legăturile extrem de strînse care au existat între cnezatele rusești și Bizanț în acest veac și să ne punem întrebarea ce a determinat această apropiere mai strînsă decît în alte veacuri.

În genere, atenția istoricilor care s-au ocupat de raporturile ruso-bizantine a fost îndreptată mai ales asupra evenimentelor din veacul al X-lea. În această perioadă, legătura Bizanțului cu marele cnezat al Kievului se făcea prin Marea Neagră. Începînd din veacul al XI-lea, legăturile ruso-bizantine devin un timp extrem de sporadice, deși încă de la începutul veacului, Bizanțul înaintase mult spre nord, stabilindu-și frontiera pe linia Dunării prin cucerirea Bulgariei. Slăbirea legăturilor dintre Kiev și Bizanț se explică prin stabilirea unor popoare niigratorii în regiunea de stepă din nordul Mării Negre. Pecenegii și apoi cumanii au interceptat comuni-

¹ Géographie d'Edrisi, Recueil de voyages et de mémoires, VI, Paris 1840, p. 437.

² G. Acropolites, ed. Heugelin, p. 117.

cațiile Rusiei cu Bizanțul. Totuși, la începutul veacului al XII-lea, raporturile ruso-bizantine redevin deosebit de strînse. După cum am văzut, ele sînt mult mai strînse decît în veacul al X-lea, numai că sînt mai puțin cercetate pînă în prezent.

Restabilirea unor relații strînse între Rusia și Bizanț în veacul al XII-lea nu poate fi explicată prin schimbări politice produse în regiunile sudice ale actualei Uniuni Sovietice. Dimpotrivă, cumanii continua să stăpînească și în acest veac ținuturile, care permiteau accesul la Marea Neagră, în special drumul marilor cursuri de apă și pradau convoaiele ce încercau să mai mențină legătura între Kiev și Bizanț.

Cronica rusă reproduce cuvintele pline de îngrijorare ale cneazului Mstislav, care a întreprins două mari campanii împotriva cumanilor. Acesta atrăgea atenția cnejilor ruși că nu mai este nici o siguranță pentru corăbiile comerciale care navighează pe Nipru, fiindcă barbarii au pus mina pe drumul spre Grecia¹.

Cronica Ipatievskaia povestește despre expediția din anul 1169, întreprinsă de cneazul Kievului, Rostislav, împotriva cumanilor. El a trimis trupe conduse de boierul Vladislav Leah, pentru a asigura securitatea drumului neguțătorilor ruși împotriva cumanilor². Drumul de-a lungul Niprului era păzit de Rostislav și de unsprezece cneji ruși, care așteptau pînă ce corăbiile comerciale treceau pe cursul fluviului în sus³.

Războaiele cnejilor ruși cu cumanii țineau ani în șir; una din aceste acțiuni a ținut din anul 1177 pînă în 1185.

În aceste condiții este imposibil să mai putem admite raporturi normale pe vechiul drum maritim, care unea Rusia cu Bizanțul. Totuși legăturile ruso-bizantine, așa cum am arătat, s-au întărit în acest veac. Bizanțul devine locul de refugiu a numeroși cneji ruși izgoniți din țară în urma necurmatelor războaie feudale. Acolo își regăsesc refugiu în 1129, cnejii din Polotk, ceva mai tîrziu fiii lui Iuri Dolgoruki sau acel Vladislav de care pomenește și Kinnamos. Haliciul apare ca un factor de primă importanță în politica externă a Bizanțului, nu numai în cursul luptelor cu ungurii, ci și ceva mai tîrziu. Astfel, Nicetas Choniates povestește că, în 1201, cînd cumanii aliați cu Caloian au pătruns în Tracia și se îndreptau spre Constantinopol și desigur ar fi ajuns la porțile capitalei „dacă poporul prea creștin rus nu s-ar fi arătat dispus să vie în ajutorul statului romeilor în frunte cu căpeteniile lui, parte din propria lor voință, parte cedînd rugămintilor arhiepiscopului lor — nemulțumiți fiindcă un popor creștin suferă rău din partea barbarilor prin luarea în captivitate de mai multe ori pe an și prin vinderea lor, popoarelor păgine.

Din această cauză, Roman, cneazul Haliciului, pregătindu-se în grabă, a strîns o bună și mare armată, a pornit împotriva cumanilor și, năvalînd cu multă ușurință în țara lor, a pustiit-o și a prădat-o. Aceasta a repetat-o de mai multe ori cu bunăvoință, spre slava și mărirea credinței cu ade-vărat creștine“⁴.

¹ Cronica Ipatievskaia, în « Polnoe sobranie russkikh letopisei », II, p. 98.

² Cronica Ipatievskaia, p. 96.

³ V. Moșin, Russkie na Afone i russko-vizantiiskie otnoșeniia I XI—XII' v.v., în « Byzantinoslavica », XI/1, 1950, p. 53.

⁴ Nicetas Choniates, 604, 609.

Relațiile dintre Bizanț și Halici erau întreținute prin ambasadori care se schimbau regulat între cele două țări. Cu un an mai înainte de evenimentele povestite mai sus, arhiepiscopul Anton din Novgorod întâlnise la Constantinopol, trimișii Haliciului¹. Aceste legături între Bizanț și Halici erau atât de strânse, încît în anul 1142 vedem cum Conrad al III-lea solicita intervenția împăratului bizantin pe lângă cnez pentru a împiedica pradarea supușilor sai de către ruși (prin ruși trebuie să înțelegem locuitorii din Halici). Influența împăratului bizantin Ioan Comnenul este atât de mare în Halici, încît acesta răspunde chiar prin trimișii suveranului german ca-i va satisface cererea, cercetînd ce se petrece în Rusia (*de causa quae facta sunt in Rossia*)². Manual numește chiar pe Vladimirko, cnezul Haliciului, vasalul său ὑπόσπονδος³.

Neguțătorii greci colindau în secolul al XII-lea orașele rusești, iar neguțătorii ruși, întregul Orient. Călătorul spaniol Benjamin din Tudela i-a întlnit la Constantinopol⁴, chiar și în Alexandria⁵, iar în Tessalonic neguțătorii ruși sînt pomeniți și în opera anonimă Timarion⁶ și de Eustathie din Tessalonic⁷, care arată că neguștorii ruși aduceau pește sărat, icre și ceară. În Rusia prezența neguștorilor greci este semnalată pînă la Vladimir Zaleski și Novgorod⁸. Totuși drumul neguștorilor ruși nu mai putea fi vechea cale comercială pe Nipru și apoi pe Marea Neagră. Această cale, așa cum s-a arătat, devenise aproape impracticabilă; ca să poată fi folosită, trebuiau organizate adevărate expediții militare împotriva cumanilor. Locul său fusese luat probabil de drumul prin Moldova, apărat cu îndirjire de cnejii ruși împotriva necurmatelor atacuri cumane.

Cronicile rusești vorbesc despre circulația vaselor haliciene pe Dunăre cu ocazia prădării lor de Ivanko Rostislavici Berladnik în 1159⁹.

Dar legăturile Bizanțului nu se limitează numai la Halici, ci și la Kiev și Suzdal. Iuri Dolgoruki este un aliat permanent al Bizanțului¹⁰.

Legăturile permanente dintre curtea bizantină și cnezatele rusești apar și în numeroasele legături de familie care se stabilesc în acest veac. Din numărul de douăsprezece căsătorii între membrii caselor domnitoare ruse și bizantine pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea, șapte au avut loc numai în veacul al XII-lea¹¹.

Veacul al XII-lea cunoaște un atât de mare aflux de călugări ruși la Athos, încît mănăstirea rusă Xylurgu înființată probabil un veac mai înainte, nu-i mai poate adăposti și călugării ruși mai primesc în 1169

¹ T. Uspenski, op. cit., p. 209—210.

² Fr. Dölger, Corpus der griechischen Urkunden-Regesten 1/2-nr. 1322—Otto, episc. Frisingensis—Gesta Frederici I imperatoris—1912/I, 24, ss 20,364/25.

³ Kinnamos, III, p. 115.

⁴ Benjamin de Tudela-Itinerary, trad. și edit. de A. Asher, Londra, 1840, I, p. 51.

⁵ Op. cit., p. 157.

⁶ Timarion, ed. Hase. Notices et extraits, 1813, IX/2, p. 173.

⁷ Eustathios—Opusec p. 231, apud Th. Tafel, De Thessalonica ejusque agro, 1839, p. 230.

⁸ V. Mosin, op. cit. p. 54.

⁹ Letopisețul Ipatievskaiia, în « Polnoe sobranie russkikh letopisei » II, p. 83 și Letopisețul Voskresenskaia, în « Polnoe sobranie russkikh letopisei » VIII, p. 68.

¹⁰ F. Chalandon, Jean II Comuène et Manuel I Comnène, 1912, Paris, p. 414—15.

¹¹ N. Baumgarten, Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes, Roma, 1927, p. 69.

incă o mănăstire mult mai mare, sf. Pantelimon¹. Inventarele, care s-au păstrat din acea vreme, mereu îmbogățite, așa cum dovedesc suplimentele, surprind prin abundența în vase de argint, covoare și țesături produse ale atelierele artistice din vechile orașe rusești². Mănăstirea posedă în acel veac și o adevărată bibliotecă de cărți religioase în limba rusă. Toate acestea sînt mărturii indiscutabile asupra comunicațiilor deosebit de active care existau în secolul al XII-lea între Bizanț și Rusia, deși accesul la Marea Neagră pe vechiul drum fusese aproape întrerupt. Concluzia acestor constatări nu poate fi decît că între Rusia și Bizanț apăruse o cale mai directă și mai sigură și aceasta nu putea fi decît prin Moldova, mai ușor de apărat împotriva cumanilor, popor de stepă, care acționa mai greu în regiuni acoperite cu păduri, brăzdate de afluenți și de dealuri, așa cum se prezintă configurația geografică a Moldovei.

Completînd datele izvoarelor bizantine ale vechilor cronici ruse, se poate ajunge la o reconstituire a istoriei politice a Moldovei și a regiunii dunărene limitrofe în veacul al XII-lea.

Odată cu stabilirea mai întii a pecenegilor și apoi a cumanilor în regiunile de stepă ale actualei Uniuni Sovietice, așa cum am văzut, vechile drumuri care legau Rusia de Bizanț, devin din ce în ce mai puțin accesibile. La mijlocul secolului al X-lea trecerea convoaielor comerciale în regiunea pragurilor Niprului trebuia asigurată împotriva atacurilor pecenegilor³. În mare măsură decăderea Kievului în acest veac și în cel următor se explică prin întreruperea vechilor căi de comunicație comercială înspre sud, mai înainte controlate de Kiev. Kievul caută să-și asigure un nou drum înspre Bizanț, pe valea Prutului și a Siretului, pe Dunăre și apoi pe mare sau drumul terestru prin R.P. Bulgaria de astăzi. Chiar Sviatoslav văzuse în fața atacurilor pecenegilor necesitatea asigurării acestui drum și importanța lui este atît de sugestiv exprimată în „Povestea anilor trecuți”: „aș vrea să stau la Dunăre, în Pereiaslaveț, acolo este centrul țării mele”⁴. Necesitatea deschiderii unui nou drum pentru Rusia, în fața primejdiei cumane, apare în mărturia cneazului Vasilko, reprodusă, de cronică sub anul 6605/1097: „În urmă voiam să cuceresc țara bulgarilor de la Dunăre și să-i așez la mine”⁵.

Importanța drumului moldovean nu se poate rezuma numai la interesul pe care îl prezenta negoțul cu pește sărat din bălțile Dunării, cum s-a susținut de Al. Grecu⁶.

Urmînd politica schițată de înaintașii săi, Vladimir Monomahul, după ce obține o serie de victorii împotriva cumanilor, organizează în 1116 o expediție pînă în regiunea Dunării, pentru ocuparea drumului înspre sud. În fruntea trupelor ruse se afla ginerele lui Vladimir, un oarecare Leon, fiul unui împărat bizantin. Karamzin îl confunda cu un pseudo Leon

¹ A. Soloviev, Histoire du monastère russe au Mont Athos, în « Byzantion », VIII, 1933, p. 217.

² V. Moșin, op. cit., p. 34—38.

³ Constantin Porphyrogenitus. De administrando imperio — ed. G. Moravcsik Budapesta 1949 p. 60.

⁴ Povest vremennih let, 1950, I, p. 48.

⁵ Ibidem, p. 176.

⁶ Al. Grecu, op. cit., p. 93.

Diogene¹, care într-adevăr atacase imperiul bizantin în fruntea unor bande cumane în anul 1095, fiind menționat atât de istorica bizantină Anna Comnena², cât și de „Povestea anilor trecuți“ (sub numele de Devgenevici)³. Trupele conduse de Leon ocupă și unele orașe din dreapta Dunării printre care și Dristra, capitala ducatului Paristrion. Această campanie militară trebuie să fi fost mult ușurată de faptul că pînă la Dunare se gaseau cetățile ulicilor și tverților, care probabil au susținut acțiunile lui Vladimir Monomahul în fața amenințării sporite a cumanilor. Diplomația bizantină, folosind procedeele obișnuite, pentru a scăpa de primejdie, a asasinat cu ajutorul a doi „saracini“ pe comandantul trupelor ruse, acel Leon. Probabil că bizantinii au reușit să reocupe Dristra, fiindcă cronica pomenește de încercările rușilor conduși de Viaceslav și Toma Ratiborič de a-l reocupa. Totuși alte orașe la Dunăre rămîn în stăpînire a Kievului. Cronica arată că în același an „marele cneaz Vladimir a trimis pe Ivan Voitisiți și acesta așează posadnici la Dunăre“⁴. Așa cum observă Kulakovski⁵ și recent M. Levcenko⁶, din folosirea termenului „a așezat posadnici la Dunăre“ rezultă că nu a trebuit să intervină o operațiune militară, cu alte cuvinte orașele de pe Dunăre erau menținute sub autoritatea cneazului Kievului.

După moartea lui Vladimir Monomahul, au urmat la Kiev îndelungate lupte feudale între urmașii săi. De aceste frămîntări a profitat Vladimirko, cneazul Haliciului, ca să pună mina pe drumul moldovenesc înspre Dunăre și pe cetățile de la Dunăre, stăpînite mai înainte de marele cneaz al Kievului. Dezvoltarea orașelor haliciene în această vreme⁷ a determinat pe cnejii Haliciului să ocupe acest drum, care stabilea legătura cu Bizanțul.

Probabil că din această cauză au izbucnit mai tîrziu conflicte între cneazul Haliciului și Mstislav al Kievului, care susținea pe un adversar al lui Vladimirko în Halici, în speranța că astfel va putea recîștiga drumul spre Bizanț. Vladimirko, ca să se apere împotriva unuia din urmașii lui Mstislav, anume Vsevolod, se aliază cu ungurii. Vsevolod pătrunsese în Halici dinspre sud și lupta între ei se dă chiar pe malurile Siretului. Printre cauzele atacului din această parte, trebuie să admitem și importanța acordată acestei regiuni pentru noul drum comercial.

Importanța drumului moldovenesc pentru Kiev face ca marii cneji să nu abandoneze nici un moment lupta împotriva Haliciului. Ivanko Rostislavici Berladnik este în realitate o uneala în mîinile marelui cneaz Iziaslav Davidovici și lupta sa la Dunăre este în permanență susținută de marele cneaz⁸, tocmai prin importanța pozițiilor deținute de cneazul halician. Dar în același timp, primejdia cumana continuă să sporească și să amenințe tot mai puternic chiar și drumul înspre Dunăre. Igrîjorarea

¹ Karamzin, Histoire de l'empire de Russie, II, p. 194, traducere de St. Thomas și Jauffret, Paris, 1819.

² Anna Comnena, Alexiada, vol. II, cartea X, p. 190, ed. Leib.

³ Op. cit., p. 148.

⁴ Op. cit., I, p. 201.

⁵ I. Kulakovski, Gde nahodilas Vighinskaia Eparhiia Konstantinopolskogo patriarhata, în Vizantiiski, vremennik, IV, 1798, 3—4, p. 331.

⁶ M. V. Levcenko, Ţennii istocinik po voprosu russko—vizantiiskih otnoşenii v X, veka, în « Vizantiiski vremennik, IV, 1951, p. 69.

⁷ Istoriia Moldavii, I, 1951, p. 67.

⁸ Ocerki Istorii S.S.S.R., IX, XIII, p. 268.

populației apare atît de clar exprimată în letopisețul lui Nicon: „toți cnejii doresc și vor marele cnezat al Kievului și nici unul nu este în pace cu altul și de aceea toate cnezile se pustiesc și pe Dunăre și pe Astri stăpînesc și se așează neamuri străine”.¹

Amenințarea cumană asupra acestui singur drum înspre sud duce la o apropiere a celor două cnezate, pînă atunci în luptă, Kievul și Haliciul cooperează într-o campanie în anul 1159 împotriva berladnicilor și cumaniilor. Cnejii ruși au reușit să înfrîngă pe cumani lîngă Dițina (Vicina)² și probabil că această campanie a consolidat stăpînirea haliciană la Dunăre. Din relatările fugii lui Andronic în 1165, rezultă că Bizanțul se învecina pe atunci cu Haliciul. Expediția din anul următor a lui Manuil împotriva ungarilor confirmă această stare de lucruri.

După anul 1185 probabil că autoritatea Haliciului începe să se clatine la Dunăre. Noua situație trebuie pusă în legătură cu reluarea luptelor între cnejii ruși și cumani. În anul 1185 o coaliție a cnejilor ruși, condusă de Igor din Novgorod, suferă o grea înfrîngere din partea cumanilor, evenimente povestite în marele poem rus „Cîntecul despre oastea lui Igor”. În urma acestei victorii, ofensiva cumană este reluată pe întreg frontul rus³. Populația slavă, care se găsea în sudul Moldovei, mai înainte aflată sub autoritatea Haliciului, acei bordoni pomeniți de Nicetas Choniates, au fost nevoiți să coopereze cu cumanii. Prin bordoni nu putem înțelege Haliciul, fiindcă Nicetas, cînd se referă la această țară, folosește termenul Γάλιτζα mai mult, Nicetas precizează că aceasta era o toparhie vecină Rosiei⁴. Cînd însă vorbește de populația Haliciului, același Nicetas folosește termenul de taurosciți. Atunci cînd pomeneste de ajutorul dat de sciți (cumani) împreună cu bordonii, Ταυροσκυθῶν ἄποσπάδες Nicetas se refera probabil la o populație care mai înainte fusese supusă autorității Haliciului, dar care în fața succeselor cumane și a imposibilității Haliciului de a o ajuta, a trebuit să se apropie de acești cumani.

Haliciul nu a putut interveni pentru a recuceri sudul Moldovei nici în anii următori.

În anul 1187 moare cnezul Haliciului, Iaroslav, și pînă în 1200 cnezatul este frămîntat de lupte între diferiți pretendenți susținuți de puteri străine. Fără nici o îndoială că în această perioadă de succese cumane și de slabire a puterii Haliciului, regiunile periferice ale acestui cnezat au ajuns sub autoritatea cumanilor.

În anul 1200 iau sfîrșit luptele între diferiții concurenți în Halici, prin trecerea acestui cnezat sub autoritatea lui Roman din Volhinia. Roman a căutat să recucerească teritoriile pierdute în anii de anarhie. De aceea se reface vechea alianță între Halici și Bizanț împotriva dușmanilor comuni: cumanii și bulgarii. Astfel se explică prezența unui ambasador al lui Roman la Constantinopol chiar în anul 1200, semnalată de arhiepiscopul Anton de Novgorod. În urma acestei alianțe, Roman atacă în anul următor pe cumani în părțile noastre și se ajunge la o degajare a graniței bizantine.

¹ Letopisețul lui Nicon, în « Polnoe sobranie russkikh letopisei » IX, p. 204.

² Letopisețul Voskresenskaia în « Polnoe sobranie russkikh letopisei » VII, p. 71.

³ Karamzin, op. cit., p. 79—80.

⁴ Nicetas, p. 168.

În ce măsură, după aceste campanii împotriva cumanilor care se continua și în anul 1202, Haliciul a reușit să reocupe o parte din teritoriul Moldovei, este greu de spus. În orice caz, formațiuni politice ruse au continuat să existe la nord de Dunăre și acestea s-au amestecat în evenimentele politice din Bulgaria.

Faptul că formațiunile politice, care au ajutat pe Ioan Asan II au avut o continuitate în timp, necontestată, de zece ani, ne face să credem că ele s-au bucurat și de sprijinul întregii populații autohtone, dar probabil au trebuit să recunoască autoritatea unui vecin puternic. A fost aceasta Haliciul sau cumani, este greu de răspuns.

ANALIZA MUNCII ȘTIINȚIFICE PE 1954
LA INSTITUTUL DE ISTORIE AL ACADEMIEI R.P.R.-CLUJ

DE

ST. PASCU, S. BENKÖ și I. I. RUSSU

În ziua de 12 martie a. c., Institutul de istorie al Academiei R.P.R.-Cluj a organizat o ședința pentru analiza muncii științifice din anul 1954.

Din rapoartele celor trei sectoare de istorie veche, medie, moderna și contemporana, a rezultat că: sectorul de istorie veche a realizat planul de cercetări de la săpăturile arheologice ale șantiierelor Gradiștea Muncelului, Blidarul, Morești și Cașolț-Arpaș. Cercetările la șantiierul de la Cașolț-Arpaș au fost efectuate în plus, peste planul de lucru al sectorului. Rezultatele cercetărilor de la șantierele arheologice vor contribui la lamurirea unor probleme fundamentale ale istoriei noastre vechi, cum ar fi cultura materială și spirituală a dacilor și cultura din perioada începuturilor îndepărtate ale feudalismului în Transilvania. O realizare însemnată a sectorului de istorie veche este și aceea a organizării unei săli de studii la Muzeul arheologic și continuarea muncii de înlocuire a fișierului topografic al materialelor arheologice.

Sectorul de istorie veche a prezentat la sesiunea științifică a filialei Academiei R.P.R.-Cluj din decembrie 1954, două comunicări: „Începuturile statului dac” și „Despre Brodnici” și a întocmit o lucrare care a fost publicată în Editura Academiei R. P. R. (C. Daicoviciu, „Cetatea dacică de la Piatra Roșie”).

De asemenea, acest sector a trimis spre tipărire și alte trei lucrări.

Sectorul de istorie medie a participat la sesiunea științifică cu trei lucrări: „Știri noi cu privire la răscoala populară din 1514”, „Politica fiscală a papalității în Transilvania în secolul al XIV-lea” și „Aspecte din exploatarea și lupta minerilor de la Baia Sprie în prima jumătate a secolului al XVIII-lea”. Cu prilejul comemorării a 450 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, sectorul de istorie medie a întocmit o serie de studii privitoare la legăturile economice, politice și culturale dintre Moldova și Transilvania din timpul marelui domn moldovean.

Pentru îmbogățirea documentației de istorie medie, St. Pascu a publicat în acest an „Meșesugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea”, iar S. Jakó: „Istoricul manufacturilor de potașă din Valea Ungurului și Calin”.

Pentru strângerea și sistematizarea materialelor documentare, sectorul de istorie medie și-a continuat activitatea la colecția de „Documente privind istoria României”, „Indicele Hurmuzachi” și „Culegerea de inscripții și însemnări istorice”.

Ca rezultat al unei bune munci de interpretare, membrii sectorului de istorie modernă și contemporană au prezentat anul trecut pentru tipar trei lucrări: „Situația economică și social-politică a Transilvaniei la începutul secolului al XX-lea”, „Influența revoluției burghezo-democratice ruse (1905—1907) asupra mișcării muncitorești din Transilvania” și „Tradițiile de luptă comune a popoarelor din patria noastră”. La sesiunea științifică, sectorul de istorie modernă și contemporană a prezentat de asemenea, cinci comunicări: „Bem și relațiile lui cu românii”, „Mișcarea antihabsburgică a lui Makk-Gal din 1850—1854”, „Mișcări țărănești în munții apuseni între anii 1845—1855”, „Lupta țăranilor români și maghiari din 1904 de la Aleșd” și „Traducerea în fapte a rezoluției congresului al V-lea al P.C.R. în problema națională”.

Deosebit de aceasta, cele trei colective au făcut să apară în volumele I și II ale publicației „Studii și referate privind istoria României” din 1954, un număr de 17 studii privind istoria veche, medie, modernă și contemporană a patriei noastre.

Din enumerarea lucrărilor efectuate de cele trei sectoare, reiese că Institutul de istorie din Cluj a cunoscut în anul 1954 față de 1953 o reală îmbunătățire a muncii de cercetare și interpretare științifică. Planurile de muncă ale fiecărui sector n-au înscris în anul 1954 decât probleme pentru a căror rezolvare erau asigurate toate condițiile în ce privește existența unor forțe reale de muncă și aplicarea criteriului de capacitate profesională și pregătire ideologică.

Ca urmare a dezbaterilor largi din ședințele de comunicări unde lupta de opinii a avut rezultate pozitive, nivelul științific al lucrărilor elaborate de membrii Institutului de istorie din Cluj a fost în mod considerabil ridicat. O deosebită grijă a fost acordată pregătirii profesionale, ideologice și politice a tinerelor cadre din Institut. Pe lângă îndrumarea și ajutorarea acestora de către cercetătorii cu mai multă experiență, au fost organizate cursuri speciale de numismatică antică, epigrafie și limbă greacă, și lecții despre instituțiile juridice din Transilvania feudală.

În anul 1954, Institutul de istorie din Cluj a făcut un serios pas înainte prin legătura ce a stabilit-o cu cadrele de specialiști din învățământul mediu și prin colaborarea cu alte instituții de cultură înrudite.

Faptul că la Institutul de istorie din Cluj au fost obținute în anul 1954 o serie de rezultate pozitive, nu exclude existența unor lipsuri atât ale direcției cât și ale conducerii sectoarelor. Astfel, direcția nu s-a preocupat îndeajuns de colaborarea științifică dintre sectoare, nu s-a îngrijit totdeauna de asigurarea fondurilor necesare pentru cercetarea arhivelor din provincie, nu s-a străduit să asigure un schimb de publicații cu celelalte țări de democrație populară și nu a făcut demersurile necesare pentru a crea posibilitatea valorificării bogățiilor arhivistice de la Budapesta, unde se găsește cea mai mare parte a materialului privitor la istoria Transilvaniei.

Cele trei sectoare nu au planificat totdeauna în mod just activitatea cercetărilor și a cercetătorilor, lăsând alegerea temelor la aprecierea membrilor, fapt care a dus uneori la studierea unor probleme de importanță minoră. În ceea ce privește munca fiecărui cercetător al Institutului, unii au fost încărcăți cu sarcini multiple și grele, iar alții lăsați fără o muncă concretă în colectivul din care fac parte. De asemenea, n-a fost urmărită în mod suficient activitatea unor subcolective, încât acestea lucrau uneori la întâmplare și în „asalt”. O lipsă deosebit de gravă a fost aceea că s-au neglijat cercetările în legătură cu perioada de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mai ales de după eliberarea țării noastre de sub jugul fascist.

În munca de cadre au fost sesizate lipsuri mai ales în ce privește tineretul. Astfel, nu s-a urmarit cu toată grija creșterea și pregătirea profesională a tinerelor

cadre și acestea nu au fost în mod consecvent ajutate în munca lor. Așa se explică faptul că Institutul de istorie din Cluj nu are nici un tinar înscris la aspiratură.

Totuși ținând seama de rezultatele însemnate obținute de Institutul de istorie din Cluj în anul 1954, socotim ca prin îndepărtarea lipsurilor semnalate, se va ajunge în anul 1955 la o reală îmbunătățire a muncii științifice atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ.

DIN ȚĂRILE DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ

MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ HUSITĂ ȘI IMPORTANȚA EI INTERNAȚIONALĂ

DE

DR FRANTIȘEC KAVKA
DOCENT LA UNIVERSITATEA DIN PRAGA

Husitismul în istoriografia cehă

Husitismul a fost în istoria cehă o problemă de care a trebuit să se ocupe nu numai fiecare generație, ci și orice istoric. Literatura privitoare la husitism este vastă. După parerile și pozițiile adoptate față de husitism se poate urmări atitudinea de clasă a istoricografilor mai bine decît în oricare alta problemă.

În secolul al XVIII-lea, cînd în țările cehe orînduirea feudală era zguduită din temelii de revoluțiile iobagilor și macinată în interior de creșterea relațiilor capitaliste, a fost zguduită și întreaga concepție clericalo-feudală față de husitism, impusă întregului popor de către Habsburgii biruitori, care o rezumau la combaterea unei mari „crezii”. Tînăra burghezie cehă polemizează încă tînid cu această noțiune. Silindu-se să folosească tradițiile husite pentru întărirea programului național, ea interpretează husitismul ca o luptă patriotică, antigermană, vrednică de cea mai mare glorie, dar nicidecum ca o luptă religioasă.

František Palacký, care a rămas pînă acum cel mai mare istoric ceh, a fost primul care în opera sa „Istoria poporului ceh”, una din cele mai monumentale cărți ale literaturii cehe, a fundamentat științific atitudinea tînerei burghezii cehe față de husitism. Această generație se pregătea pentru propria ei revoluție din anul 1848, amintindu-și bucuroasă de marea revoluție cehă din trecut.

Sub influența dialecticii lui Hegel și a concepției romantice despre lume, Palacký a văzut în istoria cehă luptă a două polarități, pe care nu o înțelegea numai ca o luptă seculară între cehi și nemți, ci ca o luptă a democratismului slav împotriva despotismului german și catolic. Palacký a văzut în husitism apogeul acestei lupte, care a căpătat o însemnătate mondială, deoarece aci s-a dus pentru prima oară în istoria Europei o luptă împotriva reacțiunii internaționale, pentru apărarea principiilor de libertate și democrație. Husitismul apare deci în concepția lui Palacký ca o luptă între democratism și feudalism. El a formulat această concepție în ajunul revoluției din 1848, apropiindu-se prin aceasta cel mai mult dintre

toți istoricii burghezi de esența mișcării revoluționare husite, considerată ca o măreață luptă socială și nu numai ca o luptă religioasă sau națională. Tabloul husitismului redat atât de minunat de Palacký a patruns cu toată strălucirea și gloria sa în memoria poporului ceh. Acest tablou mareț al husitismului trăiește în operele geniale ale celor mai mari artiști cehi, ale compozitorului Bedrich Smetana, ale pictorului Mikuláš Aleš și ale scriitorului Alois Jirásek, care s-au inspirat din lectura operei lui Palacký.

Muncitorimea cehă a făcut cunoștință mai îndepărate cu husitismul pe baricadele revoluției din anul 1848. Despre eroii husiți Žižka și Prokop Holy au fost compuse cîntece; în numele lor s-a dus lupta cu reacțiunea. Democrații radicali cehi foloseau scrierile despre husitism ca un adevărat material de agitație. Democrați radicali ca Arnold, Sabina, reprezentanți ai micii burghezii și ai intelectualității progresiste, au proclamat revoluția din 1848 ca o continuare a revoluției husite, ca o revanșă a bataliei fatale de la Lipan, unde armatele revoluționare au fost înfrînte în anul 1434. Înțelegerea husitismului ca o mare revoluție socială a fost înscrisă și pe steagul revoluționar al proletariatului ceh. În manifestul congresului ținut de social-democrații cehi în anul 1878 se face apel la mesajul lasat de revoluția husită.

Îndată după victoria sa, burghezia, care a înlocuit vechea exploatare feudală cu cea capitalistă, nu a putut și nici nu a vrut să mai recunoască husitismul ca o adevărată revoluție. De aceea, și-a îndepărtat cu totul atenția de la ea și s-a străduit să folosească tradiția husita ca o deviză a luptei sale naționale împotriva burgheziei germane, întorcîndu-se prin aceasta de la punctul de vedere al lui Palacký, precum și al luptei sale anticlericale împotriva Romei. Din clipa în care proletariatul ceh a trecut de partea husitismului în anul 1878, a și început să se falsifice acest mesaj mareț al istoriei cehă. De această falsificare s-a îngrijit istoriografia cehă. Printul care a încercat să corijeze pe Palacký a fost V. V. Tomek (1818—1905) purtătorul de cuvînt al grupurilor burgheze reacționare. În lucrările sale „Din istoria orașului Praga“ (1878) și în monografia „Žižka Ján“ (1879), Tomek critică aspru tot ce este revoluționar în husitism, ca fiind opera unor elemente iresponsabile, opera unor „vagabonzi“. Din husitism recunoaște numai lupta națională de apărare, considerîndu-l pe Žižka ca pe un patriot blind, cumpătat și iubitor de ordine.

În perioada ascensiunii capitalismului, burghezia falsificase deci husitismul. După anul 1918, Partidul Comunist Cehoslovac a trecut cu entuziasm de partea mesajului husitismului, fapt care reiese și din numeroasele manifeste ale lui Klement Gottwald. În epoca crizei generale a capitalismului, istoricii burghezi au trecut direct la lichidarea husitismului, ne mai considerîndu-l ca o epocă glorioasă din istoria cehă. Straduiindu-se să șteargă din trecut tot ceea ce era revoluționar, acești istorici luptau împotriva rădăcinilor și tradițiilor istorice ale luptei proletariatului din vremea lor. Purtătorul de cuvînt al acestei istoriografii a devenit Josef Pekař (1870—1937), care în monografia sa de patru volume „Žižka și epoca sa“ (1927—1933) a caracterizat husitismul ca opera unor agitatori criminali, care importau idei straine și a căror acțiune a avut doar „întimplător“ succes. După Pekař husitismul a însemnat în istoria cehă o greșeală tragică. El nu a sovăit să declare trista batalie de la Lipan ca „o zi fericită a istoriei cehă“.

Este adevărat că aceasta concepție reacționară, dezvoltată de urmașii și elevii lui Pekař, în general nu a fost acceptată în istoriografia cehă, devenind oficială numai în timpul cind Republica Cehoslovacă a fost ocupată de naziști (1939—1945). Impotriva acestor concluzii a luat atitudine așa-zisa aripă stângă a istoriografiei cehe, reprezentată de academicianul R. Urbanek, de F. M. Bartos, V. Novotný, K. Krofta. Aceștia porneau însă de la o concepție idealistă, fiind influențați în primul rînd de T. G. Masaryk, care interpreta husitismul ca o mișcare pur religioasă. De aceea, ei n-au putut să combată argumentele lui Pekař. Aceste argumente nu au putut fi răsturnate nici de J. Slavik prin sociologismul său vulgar, care discredita atît de mult metoda marxista pe care cartea sa o îmbrățișează aparent.

În situația aceasta a istoriografiei cehoslovace, doar un singur istoric a revenit la concepția lui Palacký despre husitism, care rămăsese părăsită și a dezvoltat-o mai departe. Acesta a fost academicianul Zdenek Nejedlý care a pornit pe această cale încă înainte primului război mondial în monumentalele sale lucrări despre muzica husită: „Începuturile cîntării husite“ (1907) și „Istoria cîntării husite din timpul războaielor husite (1913). Zdenek Nejedlý a susținut husitismul și în lucrarea „Discuții asupra sensului istoriei cehe“ (1914), precum și într-o serie de lucrări mai mici din timpul primei republici cehoslovace. În aceste lucrări el prezintă husitismul ca o adevărată revoluție socială. Astfel, opera lui Nejedlý despre husitism exprima punctul de vedere al istoriografiei noi, marxiste, care după anul 1945 și-a impus studierea husitismului ca una dintre sarcinile cele mai de cinste și de răspundere.

Lucrarea metodologică de bază a concepției noi despre husitism a fost opera lui Fr. Engels, „Războiul țărănesc german“ (1850), care a dezvoltat în mod stralucit rădăcinile ideologice ale tuturor mișcărilor revoluționare din epoca feudalismului și ale așa-zisei „erezii“.

Contribuții de seamă a adus în acest sens și articolul lui Engels „Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei“.

Observații prețioase din punct de vedere metodologic cuprinde și opera mai veche a lui K. Kautsky din epoca în care acesta încă nu devenise renegat: „Predecesorii celui mai nou socialism“, I (1895). Astăzi, în istoriografia marxistă din Cehoslovacia există o serie de lucrări, care au adus lumina în latura cea mai de seamă a mișcării revoluționare husite.

Josef M-ček, laureat al premiului de stat, a explicat, pe baza unei noi interpretări a izvoarelor, apariția puternicului centru revoluționar Tabor („Tabor în mișcarea revoluționară husită“, I, 1952). Prin lucrarea „Husiții la marea Baltică și în Polonia Mare“ (1952), el a aruncat o nouă privire asupra însemnătății internaționale a husitismului. Zd. Nejedlý a făcut primul pas spre cunoașterea vieții și operei genialului conducător militar și politic al husiților, Prokop Holý („Prokop cel Mare“, 1953). A reușit cu succes să facă o sinteză a rezultatelor cercetărilor de pînă acum despre husitism în lucrarea „Mișcarea revoluționară husită“ (1952), distinsă cu premiul de stat și tradusă în limbile rusă și ungară.

Cartea lui František Graus „Sărăcimea orașelor în epoca prehusită“ (1949), este o lucrare revelatoare în care, datorită unei analize aprofundate a arhivelor orașului www.dacoromanica.ro aducă lumină asupra

vieții saracilor din acest oraș în evul mediu, precum și asupra atitudinii lor față de revoluție. Istoricul slovac Petre Ratkoš, în studiul sau „Mișcarea revoluționară husită în Slovacia“, publicat în „Culegerea de istorie a Academiei Slovace“, 1953, nr. 1, a aratat problemele fundamentale ale influenței husitismului asupra poporului frate al slovacilor. Dintr-o serie întreagă de lucrări monografice, care tratează diferite aspecte ale problemei husite, menționam: Jan Durdík, „Aspectul militar al husitismului“, 1953; František Kavka, „Tradiția revoluționară husita“, 1953; Milan Machovec, „Invațătura lui Hus și însemnătatea ei în tradițiile poporului ceh“, 1954. Rămân încă de făcut multe studii mai ales cu privire la istoria husitismului la Praga și la însemnătatea lui din punct de vedere internațional.

Să vedem în continuare cum ni se prezintă astăzi tabloul husitismului.

Relațiile internaționale în timpul izbucnirii mișcării revoluționare husite

Una din lipsurile principale ale istoriografiei burgheze a fost aceea ca a prezentat husitismul rupt de evenimentele din Europa acelei vremi. Numai dându-ne seama de acest fapt, husitismul ne apare în toată marea lui.

În toată Europa, secolele XIV și XV constituie perioada în care orînduirea feudală este puternic zguduită. Orașele Italiei și mai ales Florența devin teatrul unor violente lupte de clasă, care ating apogeul în anul 1378 prin răscoala ciompilelor. În tot cursul secolului al XIV-lea Flandra a fost sfîșiată de lupte violente între orășenime și feudali.

Meseriașii și săracii s-au ridicat în repetate rânduri împotriva patriatului și pentru prima oară în istoria lumii armata feudala franceza a fost înfrîntă de către „cavalerii pedestri“ în lupta de la Courtrai din anul 1302. În Franța, poporul s-a răscolat prin vestitele „jacquerii“ din anul 1358. În Anglia, în anul 1381 a izbucnit o mare răscoala a țaranilor sub conducerea lui Wat Tylor. În orașele germane constatăm un lanț neîntrerupt de izbucniri revoluționare, care durează pînă la începutul secolului al XV-lea.

Nici istoriografia burgheză n-a uitat să amintească faptul că în secolul al XIV-lea în Europa au avut loc evenimente extraordinare. Procedeu fals din punct de vedere metodologic de a explica toate fenomenele prin prizma concepției medievale a împiedicat pe istoricii burghezi să rezolve această problemă. Istoricii foloseau o comparație poetică afirmînd că în vremea aceea „murea ceva“ din Europa medievală. Comparația a fost relevată de istoricul olandez J. Huizing, care în studiul sau cu privire la Franța și Țările de Jos în secolul al XIV-lea, amintea despre „toamna evului mediu“¹.

Istoriografia marxistă a început să studieze astăzi pentru prima oară secolul al XIV-lea. Cercetările istoricilor sovietici, mai cu seamă ale lui V. Stolîtki-Tereskoviici cu privire la istoria socială a orașelor din Europa apuseană sînt studii de înaintași. În ultimul timp remarcăm lucrările lui Rutenburg și Kajdanov despre Florența și Bizanț. A. Kajdanov a ajuns

¹ J. Huizing, *Herbst des Mittelalters*, Stuttgart, 1924.

la parerea ca este vorba de o zdruncinare a relațiilor feudale. Despre o zdruncinare a feudalismului în Anglia, pe care o pun în legătură cu răscoala din anul 1381, vorbesc și mai recent autorii sovietici ai manualului de „Istoria evului mediu“, vol. I. Multa atenție au dat acestei probleme și doi istorici marxști englezi: Maurice Dobb și R. H. Hilton. Ultimul dintre aceștia a încercat pentru prima oară să dea o explicație mai largă procesului prin care trecea orînduirea feudală în secolul al XIV-lea, în lucrarea „Y eut-il une crise générale de la féodalité?“ („Annales“, 1951). O contribuție prețioasă ne-au adus studiile istoricului polonez M. Malowista, „Zagadnienie kryzysu feudalizmu w XIV i XV w. w. swietle najnowszych badań“ („Kwartalnik historyczny“ 1953).

Problema zdruncinării orînduirii feudale a trezit de la început atenția istoricilor marxști cehi. Josef Maček a caracterizat chiar mișcarea revoluționară husită ca o parte integrantă din procesul zdruncinării prin care trecea orînduirea feudală în secolul al XIV-lea. Fr. Graus a încercat o critica amănunțită a întregii probleme în studiul său „Zdruncinarea orînduirii feudale în secolul al XIV-lea“ („Historicky sbornik“, I, 1953). Graus a combatut parerea conform careia cauza acestei zdruncinări ar fi fost creșterea prețurilor, fapt pus în legătură cu devalorizarea monedei. Graus a combatut și parerea acelor care explicau zdruncinarea prin influența hotărîtoare a epidemiilor de ciumă și a stagnării creșterii populației¹. Fr. Graus nu a acceptat nici ipoteza stagnării producției agricole susținută de Hilton. Graus consideră că „zdruncinarea orînduirii feudale în secolul al XIV-lea s-a datorat trecerii masive la forma rentei feudale în bani care se efectuase în secolele precedente în unele regiuni ale Europei. Indisolubil legată de această trecere a fost dezvoltarea orașelor. Prin slăbirea vechii dependențe a iobagilor direct de feudali s-au produs schimbări și în relațiile de producție. Dar ele n-au dus încă la crearea noilor relații capitaliste, fiindcă baza exploatării rămînea și mai departe tot renta feudală. Toate acestea au determinat însă zdruncinarea societății. Vechea structură feudală se descompune, dar alta nouă nu apare încă. Feudalismul este împiedicat să evolueze mai departe, se frînează chiar evoluția societății și tehnicii. Relațiile capitaliste se dezvoltaseră pînă atunci destul de izolat. Ele nu sînt încă într-atît de puternice încît să zguduie sau să amenințe mai serios stăpînirea feudală. De aceea, în secolul al XIV-lea nu se ajunge la descompunerea feudalismului, ci doar la zdruncinarea lui... Trecerea la forma rentei în bani e în general legată indisolubil de dezvoltarea orașelor. Mai întîi prin crearea unei piețe pentru produsele agricole, ...fapt care a dat posibilitatea apariției rentei în bani. Totodată însă dezvoltarea orașelor este condiționată de lumea satelor ca izvoare de materii prime și într-o oarecare măsură și de forța de muncă. Cu toate acestea însă, orașele, care erau în neînțelegere cu feudalii, trăiau în neînțelegere și cu iobagii. Acolo unde orașele împreună cu iobagii rup cu regulile economice, rup măcar în parte și cu stăpînirea nobilimii, cum s-a petrecut de exemplu mai tîrziu, în Țările de Jos și în Anglia. Prin aceasta, se încheie și trecerea la o formație socială mai înaltă, adică la capitalism... Acolo unde orașele pierd lupta cu feudalii, pierd adesea și avantajele pe care le cuceriseră de la feudali în secolele precedente. În

¹ M. Kowaleskj. Die ökonomische Entwicklung.

astfel de cazuri, se ajunge nu numai la o stagnare ci uneori și la un adevărat regres¹.

Cu prilejul discuțiilor care au avut loc în decembrie 1953 cu privire la tezele istoriei Cehoslovaciei în perioada feudalismului, s-au ridicat unele obiecții de către istoricii sovietici și de către unii istorici cehi împotriva folosirii expresiei „criza feudalismului”. Istoricii sovietici sînt de parere ca această expresie sa fie rezervată numai pentru situația cînd feudalismul a fost descompus de relațiile capitaliste. Deoarece nu s-a ajuns la un acord, problema aceasta a ramas deschisa

Condițiile interne ale apariției mișcării revoluționare husite

După cercetările de pînă acum se pare că zdruncinarea orînduirii feudale a atins formele ei cele mai ascuțite tocmai în țările cehce, unde a avut loc de asemenea una din cele mai mari izbucniri revoluționare.

Regatul ceh atinsese la jumătatea secolului al XIV-lea cea mai mare dezvoltare. Din punct de vedere teritorial, cuprindea, în afara de Cehia și Moravia, cnezatul Sileziei cu capitala Bratislava (Wrocław). Serbia Lusaciană de Sus și de Jos; pentru o anumită perioadă a cuprins Branibor și o serie de ținuturi care se întindeau în imperiul romano-german pînă la Nürnberg. La marea dezvoltare a puterii regatului ceh contribuie și faptul că Carol al IV-lea era totodată și împăratul imperiului romano-germanic. S-a introdus astfel în Cehia o neobișnuită strălucire culturală, care a imprimat un anumit aspect capitalei țării, Praga, aspect care se menține și astăzi. Minunata pictură cehă și vasta creație literară din acea vreme erau cunoscute în toată lumea. Dar toate acestea nu puteau să acopere spărturile considerabile în structura societății de atunci.

Epoca de zdruncinare a orînduirii feudale în Cehia se caracterizează nu numai printr-o ascuțire a contradicțiilor de clasă între feudali și masele exploatate, ci și prin faptul că datorită descompunerii interne a clasei stăpînitoare această luptă se ducea împotriva celui mai mare feudal, *biserica*, ajunsă de fapt într-o izolare completă. Este vorba de o zguduire care cuprinsese „atît pe exploatați cît și pe exploataori”², deci tot poporul. V. I. Lenin vorbește despre ea ca despre o condiție necesară a revoluției.

Cauzele principale care au izolat biserica de celelalte clase stăpînitoare au fost două: prima consta în faptul că în secolul al XIV-lea biserica și mai ales mănăstirile ajunseseră să dețină o treime din pămînt. La această situație a contribuit și ajutorul bogat acordat de Carol al IV-lea bisericii. În timp ce pămîntul stăpînit de nobilime se farînița și se micșora din generație în generație, domeniile bisericii creșteau, iar datorita instituției celibatului clericilor, aceste domenii rămîneau întregi.

Importanța stăpînirii pămîntului de către biserică nu consta numai în amploarea ei, ci și mai mult încă în formele de stăpînire. Biserica, mai ales mănăstirile, urmăreau cu succes o politică de concentrare a proprietăților agricole, care contrastau puternic cu domeniile farîmițate și izo-

¹ Fr. Graus, op. cit., p. 117.

² V. I. Lenin. « Stîngismul », în *Opere complete*, Ed. P.M.R., 1949, p. 76.

late ale nobilimii, mai ales ca aceasta stăpinea adesea sate situate la zeci de kilometri departare unele de altele.

Era inevitabil ca acest proces al creșterii averilor bisericesti și mai ales concentrarea acestor averi să exercite o apăsare asupra feudalilor, încosabi asupra micii nobilimi.

A doua împrejurare importantă decurgea din situația internațională a bisericii. În secolul al XIII-lea această realitate nu era considerată grea din punct de vedere economic. La conducerea bisericii cehe erau tot feudații cehi, care formau același aparat de stat al clasei stăpînitoare. Resursele financiare ale bisericii se întorceau în cele din urmă tot în punga feudalilor cehi.

Această situație s-a schimbat radical din momentul în care papalitatea și-a mutat reședința la Avignon. Pretențiile din ce în ce mai mari ale papalității de a stăpîni lumea au trebuit să fie subordonate anumitor prerogative financiare, din ce în ce mai mari, tocmai pentru faptul că era stăpînită temporar de regii francezi. Funcționarii fiscali ai papalității au trecut la centralizarea veniturilor bisericesti. Dar monarhiile din vestul Europei, fiind puternic centralizate, s-au opus pretențiilor crescînde ale papalității. Sarcinile fiscale ale papalității erau aplicate în sec. al XIV-lea în primul rînd în țările cehe, care erau vestite în întreaga Europă prin bogățiile lor în argint. Un izvor bogat de venituri a fost găsit în limitarea autonomiei teritoriale a bisericii cehe și în faptul că papalitatea și-a rezervat dreptul de a ocupa funcțiile superioare și ceva mai tirziu și pe cele inferioare din biserica cehă. Candidații erau nevoiți să plătească curiei papale sume însemnate pentru a fi confirmați. Este vorba de așa-numita *servitia comunia*, care pentru confirmarea în funcții superioare era egală cu venitul pe un an adus de bunurile bisericesti peste care era numit candidatul. Pentru confirmarea în demnitățile mai mici, plata purta numele de *annaty* și era egală doar cu jumătate din veniturile pe un an ale bunurilor bisericesti respective.

Istoricul burghez K. Krofta a aratat, pe baza studiilor făcute în arhivele Vaticanului, cît de repede au crescut în a doua jumătate a secolului al XIV-lea numărul așa-ziselor provizii, adică numărul decretelor asupra veniturilor din instituția respectivă din țările cehe (la mijlocul secolului al XIV-lea, într-un răstimp de 20 de ani, numărul lor a crescut la 250). Un alt izvor de venituri erau așa-zisele rezervații — *expektativy* — care garantau ordinea de numire a interesaților în anumite funcții bisericesti. Garanțiile se dadeau chiar pentru locuri ocupate, numirea urmînd să se facă după moartea deținătorilor. Dacă între timp venea un nou papa, nu mai ținea seama de decretule și garanțiile predecesorului sau. Au luat astfel naștere nesfîrșite procese de judecată, care deveneau la rîndul lor un izvor nesecat de venituri. Un proverb contemporan caracteriza prin următoarele cuvinte practica de judecată a curiei papale: „*Curia romana non pascit oves sine lana*”. La aceste venituri trebuie să adăugăm zeciuielile papale, indulgențele și alte dări.

Un fluviu uriaș de aur și argint a curs din țările cehe în visteria papalității. Izvoarele acestor bogății erau stăpînirile agricole. Demnitarii bisericesti noi numiți își scoteau sumele plătite de pe spinarea supușilor lor. Veniturile creșteau și veneau în posesia unui funcționar fiscal abil care mirosea

de departe a negoț cu cele sfinte, deoarece — după cum spunea Ilus — în biserică nu mai era nimic care să nu fie de vânzare.

Toate acestea au izolat treptat biserica atât de nobilime, cât și de orășenime. Biserica nu numai că a pus mâna treptat pe pământul nobilimii, ci în cele din urmă sistemul ei fiscal a făcut imposibil accesul nobililor în funcțiile bisericești. În biserică își găsisse întotdeauna adăpost al doilea născut din urmași feudalilor cehi. Din cauza sumelor care trebuiau plătite la curtea papală, biserica devenise prea scumpă mai ales pentru mica nobilime săracă. Nu trebuie să uităm că în secolul al XIV-lea se produce o diferențiere chiar în rindurile nobilimii. Consecința acestui proces de diferențiere a fost pe de o parte formarea unui grup redus de stapinitori puternici, iar pe de altă parte a mării majorități izolate și uitate a micii nobilimi. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, biserica se închide cu totul pentru nobilii cehi și posturile din instituțiile bisericești sînt ocupate de străini, îndeosebi de germani. Aceasta era un fel de rasplata pe care Carol al IV-lea o acorda germanilor pentru că în politica sa imperială era susținut de înalta ierarhie germană. În felul acesta, politica bisericii, și din acest moment și cea națională, devine obiectul urii nobilimii cehice. De aceea nu este de mirare că ideea secularizării averilor bisericești a prins teren în Cehia atât de repede.

La această atitudine față de biserică a contribuit orășenimea — fapt asupra căruia nu e nevoie să mai insistăm. Înainte vreme și orășenimea ocupa funcții în biserică, dar acum trebuia să plătească bani grei pentru aceste funcții. În plus, aparatul bisericesc scumpea permanent și taxele pentru săvîrșirea diferitelor slujbe religioase. Caracterul de exploatare al bisericii se manifestă în orașe și prin aceea că biserica apărea aici ca creditor al majorității meseriașilor, cărora le împrumuta bani, cum făcea patriciatul, sub forma așa-numitelor rente perpetue (împrumuturi care erau neamortizabile). De aceea, ideea luptei împotriva acestei biserici colosale era în rindurile orășenimii tot atât de populară ca și printre feudali. Programul de luptă împotriva bisericii cuprindea revendicarea unei „biserici mai ieftine” cum se exprimă atât de sugestiv F. Engels, caracterizînd acest program.

Un moment important în izolarea bisericii a fost discreditarea „misiunii ei divine”. La aceasta a contribuit imoralitatea preoților, rod al goanei lor după aur, care atinsese proporții și forme nemaiauzite. Acest fapt este atestat chiar în izvoarele bisericii, de pildă prin așa-zisele „vizitări”, adică prin însemnările controalelor oficiale asupra stării morale a clerului din arhidieceza din Praga. Vânzarea funcțiilor bisericești a adîncit, de asemenea, prăpastia dintre înalta ierarhie și clerul inferior, care stringea doar firimiturile de la masa bogată a bisericii.

Clerul inferior săvîrșea slujbele religioase în locul ierarhilor, care erau incapabili și înculți. De fapt aceștia nu erau aleși după merit, ci după posibilitățile de plată. Uneori clerul inferior nici nu avea sfințirea canonică necesară pentru săvîrșirea slujbelor religioase. De aceea, în mod firesc viitoarea ideologie revoluționară a crescut tocmai din mijlocul acestui cler inferior.

Această descompunere din interiorul clasei stapinitoare a făcut posibilă ascuțirea contradicțiilor dintre exploatare, reprezentată de biserică și exploatați, ascuțire care a dus la revoluție.

La sfârșitul secolului al XIV-lea, situația iobagilor s-a înrăutățit considerabil. În prezentarea acestei probleme, istoriografia burgheză și-a dovedit pur și simplu neputința ei metodologică. Pierzându-se în studiul ideologicii a neglijat izvoare cu caracter obiectiv ca: urbarii, registre de conturi, care vorbeau de la sine despre viața reală a poporului. Pe baza câtorva considerente și tratate (!) s-a construit un tablou fals asupra nivelului de trai al populației de la țară. Este ignorată de pildă adinea diferențiere a iobagilor, diferențiere care reiese evident din urbarii. Aceasta diferențiere împarte în mod categoric populația de la țară într-un pumn de țărani înstăriți, care nu o duceau tocmai rău, și o parte mult mai mare de țărani cu pământ puțin sau fără pământ, adică săraci. Urbariile care ni s-au pastrat din secolul al XIV-lea ne indică o fără-nițare permanentă a pământului iobagilor și o continuă creștere a țără-nimii sărace. Condițiile erau grele indeosebi acolo unde populația nu se bucura de toate avantajele care derivau din dreptul de emfiteuză. Astfel, de exemplu, nu exista în toate satele dreptul de rascumparare de la condamnarea autorităților jurisdicționale și de la judeca a primarului sau a orașului celui mai apropiat. Insuși purtătorul de cuvânt al micii nobilimi, Toma din Stitny, ne marturisește cit de cruntă era exploatarea din partea autorităților de judecata senioriale. Într-un domeniu din Cehia de sud veniturile din amenzi s-au ridicat în anul 1390 la o suma de aproape trei ori mai mare decit venitul provenit din renta feudală. Una dintre cele mai mari cuceriri ale dreptului de emfiteuză a fost moștenirea pământului incredințat supusului feudal. Dar acest avantaj era limitat puternic de lipsa de moștenitori de sex bărbătesc (*les biens tombés en deshérence, le droit de retour*): dacă supusul murea fără să aibă moștenitori în linie bărbătească, pierdea toată averea, care revenea feudalului. Lipsa de moștenitori de sex masculin era foarte frecventă mai ales în urma decimării populației de numeroasele epidemii de ciună. Cite văduve și fiice nu au rămas deodată fără nici un fel de posibilitate de întreținere!

Împotrivirea poporului iobag față de biserică a devenit mai puternică, deoarece toți se săturaseră de atitea taxe. Biserica cerea de la orice supus, fără excepție, zeciuială, taxe pentru serviciile religioase, care în cvl mediu erau foarte numeroase; erau apoi indulgențele, vinzarea obiectelor sfințite celor care mergeau în pelerinaje la locurile unde erau atrași de minuni etc. Poporul a plătit atita timp cit a crezut în misiunea divină a bisericii. Goana nerușinată a bisericii după bani și imoralitatea clerului au izbăvit poporul și de această iluzie. Astfel poporul își pleca urechea mai degrabă către aceia care șopteau că biserica nu este nicidecum opera lui Christos, ci a lui Satana. Îndată ce această convingere a căpatat teren, nimic nu a mai putut împiedica poporul să ia cu asalt pozițiile bisericii, devenita un exploatator tipic și un ocrotitor al tuturor rufacatorilor. Astfel s-a creat la țară o mare rezervă a revoluției.

Aceasta analiză confirmă justetea tezei lui Graus cu privire la trecerea în masă la renta în bani, cauza fundamentală a zdruncinării orinduirii feudale. Trecerea la renta în bani însemna de fapt că iobagul avea posibilitatea să-și vinda produsele și din banii strinși să plătească feudalului. Pauperizarea poporului de la țara prin exploatarea bisericii a răpit acestei categorii posibilitatea să-și mai îndeplinească această obligație față de feudal; numai cu prețul unei crunte stradanii o parte din țărani

reuşeau să plătească renta cuvenită. Acest fapt a provocat rezistența și din partea feudaților, care și vedeau astfel veniturile reduse de un concurent mai puternic. Totodată însă scade și puterea de desfăcere a produselor iobagului. În secolul al XIII-lea, dezvoltarea orașelor și, odată cu aceasta, dezvoltarea piețelor orașenești, creșterea de fapt condițiile necesare ca țărănul să-și poată vinde produsele, dar posibilitatea de desfăcere era în același timp amenințată de pauperizarea în curs a celor care cumparau produsele agricole, adică a populației orașelor — orașenimea.

Aceasta ne duce la constatarea celei de a doua rezerve a mișcării revoluționare huseite — orașele cehe. În cursul secolului al XIV-lea s-au ascuțit contradicțiile dintre diferitele grupuri ale populației orașului (patriciat, meseriași și saracimea din orașe). Contradicțiile dintre aceste grupuri s-au ascuțit așa de mult încât o conviețuire între ele nu mai era cu putință în viitor. Ambele surse ale puterii patriciatului proveneau din exploatarea meseriașilor și a săracilor sub forma de rente perpetue și comerț.

Patriciatul era, alături de biserică, creditorul urit al meseriașilor. Acest creditor a trezit ură prin speculațiile sale comerciale, mai ales cu cerealele, pe care le specula, cumpărându-le încă înainte de stringerea recoltei, de pe timp, depozitându-le apoi în hambare și așteptând până ce foamea urca mult prețurile. Patriciatul profita pe cel putea de faptul că avea în mâinile sale instituțiile orașului. În cursul secolului al XIV-lea, meseriașii au încercat în câteva rânduri să surpe puterea patriciatului, dar în zadar, pentru că de partea lui era Carol al IV-lea, care-l susținea cu toată taria. În anul 1378 a avut loc răscoala din Brno, în anul 1391 cea din Juhlava. În timpul domniei lui Václav al IV-lea, mișcarea breslelor luase proporții atât de mari, încât autoritățile nu au îndrăznit să i se împotrivescă. Patriciatul forma pătura cea mai puțin numeroasă, dar cea mai puternică din populația orașului; ura împotriva lui a crescut și ca urmare a deosebirii dintre neamuri, deoarece era format aproape în întregime din germani.

Lupta s-a ascuțit pe măsură ce se înrăutățea situația meseriașilor. În această problemă arhivele orașelor, mai cu seama cărțile orașelor oferă un bogat material de cercetare. Istoricul burghez B. Mendl, analizând cărțile orașului Praga, a arătat că n-a existat nici o casa care să nu fi fost supusă la plata rentei perpetue, ba chiar la mai multe rente. Fr. Graus, în lucrarea sa „Sărăcimea orașelor în epoca prehusită“, a descris realitatea în problema sărăcirii meseriașilor. Printr-o analiză originală, Graus a arătat datoriile meseriașilor pentru gajurile mobiliare. Printre aceste gajuri apar nu numai obiecte de necesitate curentă, dintre care numărul gajurilor pierdute crește mereu, ci chiar unelte și obiecte prelucrate. În lucrarea sa, Graus a arătat care era viața saracimii — cea mai mare grupare din populația orașului, pe care istoricii burghezi o ignorau și se îndoiau că ar fi cu putință să fie menționată în documente. Lucrarea lui Graus este revelatoare, deoarece folosind metode statistice perfecte, a arătat în întreaga ei lumină viața de mizerie a acestei mase a populației orașelor. Despre acest fapt stau mărturie sumele platite zilnicilor flămânzi. Creșterea prețurilor la alimente ca și scăderea valorii banilor marunți, i-a atins întâi tot pe cei saraci, fiindcă plata zilnică a lucrătorilor se făcea tot în bani marunți.

Atît saracimii orașelor, cit și meseriașilor nu le rămînea decît o singură ieșire din această situație de nesuportat: drumul revoluției. Or, biserica fiind exploatatorul cel mai violent, presiunea revoluționară s-a îndreptat în primul rînd împotriva bisericii. Din cauza acestor contradicții între clase, precum și în interiorul claselor, era inevitabilă creșterea unui larg front revoluționar împotriva bisericii. De partea bisericii a trecut doar o parte din nobilime și din patriciat, iar împotriva ei restul populației: împotriva bisericii s-a ridicat acea parte a nobilimii care urmărea un scop precis și anume acela de a pune mina pe averea bisericii. Această grupare de stăpînitori parăsea frontul îndată ce-și realiza scopul. Scopul revoluției în sine le era străin. Împotriva bisericii a pornit de asemenea mica nobilime, care nu urmărea numai preluarea averilor bisericesti, ci și o schimbare radicală în sinul orînduirii feudale, prin care această nobilime sa-și asigure o putere politică mai mare. Acest scop nu putea să fie atins fără înfrîngerea bisericii și a nobilimii aliate cu biserica, eventual și prin înfrîngerea patriciatului, care constituia pentru mica nobilime un creditor tot atît de crunt ca și pentru meseriași. Mica nobilime era strîns legată de orășenime cu care forma un tot politic, denumit de Engels „opозиția orășenimii“. Burghezii nu erau mulțumiți cu orînduirea feudală pentru că nu aveau drepturi politice mai mari. Ei însă nu mergeau pe calea unei opoziții tranșante față de feudali, pentru că erau încă foarte strîns legați de feudalism. Relațiile capitaliste existau numai în forme inițiale neînsemnate. De aceea orășenimea vroia să înlătore din feudalism doar relele cele mai acute, adică în primul rînd biserica. Aceasta a determinat politica șovăelnică și schimbătoare a orășenilor, politică determinată și de faptul că deși aveau interese comune cu mica nobilime, totuși între orășeni și această nobilime existau încă o serie întregă de contradicții. Biruința orășenilor putea să fie asigurată numai cu sprijinul poporului. Orășenii însă au evitat această unire cu poporul și au fost mai bucuroși să se alătore nobilimii. Trista soartă a acestei alianțe se vede mai ales din evenimentele care au urmat după mișcarea husită.

Dimpotrivă, atitudinea țărănimii și a sărăcimii orașelor împotriva feudalilor a fost ostentativă. Masele poporului au atacat de fapt mai întii biserica și apoi pe toți acei care se uniseră cu ea, dar scopul final pe care urmăreau să-l atingă după căderea bisericii era nimicirea oricărei orînduirii exploatoare în general. Tulburările din interiorul clasei stăpînitoare au făcut posibil ca tocmai de aci să izbucnească primele flăcări ale revoltei. Masele populare la rîndul lor au fost acele care au dat și au susținut primul atac instigînd și pe ceilalți la luptă. În această luptă însă numai primul scop era comun tuturor claselor participante. Karl Marx a caracterizat în mod remarcabil această lege a revoluției: „Este soarta tuturor revoluțiilor ca unirea tuturor claselor să nu poată fi de lungă durată. Această unire este însă întotdeauna baza necesară oricărei revoluții, pînă la un anumit punct. Îndată ce a fost obținută victoria asupra dușmanului comun, biruitorii încep să se împartă în diferite tabere și să încruciseze armele. Tocmai evoluția accelerată a contradicțiilor de clasa facea din revoluții, în formele complicate ale societății mai vechi, o putere mare care mina progresul social și politic mai departe; tocmai apariția neașteptată și rapidă a unor partide noi, care se alternează la putere, dau posibilitatea poporului să străbată, în timpul acestor zguduiri

violente, înaintînd în cinci ani, o bucată de drum mai mare decît cea pe care ar fi putut-o străbate în condiții normale, în timp de mai multe secole“¹

Ideologia mișcării revoluționare husite

Adîncile contradicții de clasă precum și cele din sinul claselor caracteristice societății cehe la sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea nu erau considerate de contemporani ca atare, ci ca niște contradicții religioase. Aceasta era consecința faptului că în lume domina concepția bisericească. În opera sa „Războiul țărănesc german“ F. Engels a dezvăluit această realitate, ajungînd la o concluzie metodologică importantă și anume: că orice atac împotriva feudalismului trebuia să ia forma ideologică a unui atac împotriva învățaturii bisericii, adică să ia un caracter de erezie. Engels a arătat de asemenea că nu orice erezie este un atac împotriva feudalismului. La baza criticii bisericii și deci și a societății stătea Scriptura. Pe baza Scripturii biserica contemporană era comparată cu biserica primitivă apostolică. În Scriptura, își găseau izvorul provocările la luptă îndreptate împotriva stăpînitorilor acestei lumi. Aceste provocări se găseau în acele părți în care sînt descrise luptele poporului evreu împotriva asupritorilor săi adică în proroci sau în Cartea Apocalipsului, în care este vorba de sfîrșitul lumii. Din aceasta cauză, un rol important în crearea ideologiei revoluționare au jucat acei oameni, care prin profesia lor stăpîneau Scriptura în așa măsura, încît să fie capabili să facă din ea o armă împotriva învățaturii oficiale a bisericii. Aceștia erau preoții. Ideologii revoluționari proveneau mai ales din clerul inferior și din rîndurile predicatorilor care rătăceau prin lume și propovăduiau în mijlocul poporului. Predica a devenit cel mai puternic instrument în răspîndirea ideologiei revoluționare. Ideologia revoluționară s-a adăpat din două izvoare: primul era critica bisericii, care pornea din rîndurile preoților, culminînd cu Magistrul Jan Hus, al doilea izvor era erezia populară, cu care e în legătură Jan Hus însuși.

Pentru Hus este caracteristică legătura sa cu poporul. Hus trăiește într-o unitate organică cu poporul, de la care își ia îndemnul. Hus nu se ocupă cu critica unor anumite rele din biserică, ci se străduiește să descopere cauza fundamentală a relelor. Hus critică cu asprime caracterul exploatator al bisericii și ajunge la concluzia că pricina oricărui rău este averea. „Ciîinii se mîncă între ei pentru un os. Ia-le osul și încăierarea dintre ei încetează“. Hus a devenit purtătorul de cuvînt al opoziției orășenești prin revendicarea sa privitoare la secularizarea averilor bisericesti. Aceasta nu înseamnă însă că Hus nu s-ar fi bucurat de sprijin și din partea maselor largi populare, care vedeau în el pe apărătorul lor împotriva samavolniciei nu numai a clerului superior, ci și a nobilimii. Legătura strînsă a lui Hus cu poporul și-a găsit expresia în activitatea sa literară, dusă în ultima perioadă a vieții sale, exclusiv în limba cehă, ca limbă a poporului. Hus a devenit astfel creatorul limbii literare cehe, căreia i-a pus la bază dialectele cehe centrale. Hus a creat și ortografia cehă, înlăturînd ortografia zeugmă (adică redarea unei litere prin alte

¹ Marx-Engels, Revolution und Kontrarevolution, 1949, p. 54.

doua, cum este pîna astăzi în limba polonă), introducînd semnele diacritice deasupra literelor, semne care la Hus constau în puncte, iar în secolul al XVI-lea au fost schimbate în virgulițe. Prin aceasta, ortografia cehă din epoca husită s-a menținut pîna astăzi.

Hus a introdus în biserica obiceiul de a se cînta în limba cehă. Tocmai prin aceste cîntece a reușit Hus să exercite influență asupra maselor populare, cu care făcea nenumerate pelerinaje. Biserica își dădea de fapt bine seama despre acest lucru. Cînd Hus a fost condamnat la sinodul din Constanța, nici nu i s-a aratat după cum el ceruse, în ce consta de fapt vina sa; de aceea biserica a șovăit în executarea lui Hus. Astăzi vedem limpede ca biserica n-a considerat ca vină capitală a lui Hus abaterile de concepție de la învățătura bisericii, ci faptul ca el făcuse din critica bisericii problema celor mai largi mase. Cei mai de seama cardinali ai sinodului nu au șovăit să viziteze personal pe Hus de cîteva ori la închisoare, unde prin diferite promisiuni se straduiau să-l cîmvingă să-și retracteze învățătura, fapt care ar fi fost pe placul bisericii. Hus însă a persistat în convingerile sale și a silit biserica să-l execute, ca ea însăși să arate poporului ca nu poate exista o cale de înțelegere și că la violența trebuie să se răspunda cu violență. Se poate spune că moartea lui Hus a spulberat iluziile acelor care nădăjduseră pînă atunci într-o reformă pe cale pașnică. Moartea lui Hus, care a avut loc la 6 iunie 1415, a fost cea mai revoluționară faptă a lui Hus. Prin ea, opera lui de reformator a capatat un sens net revoluționar.

Opera lui Hus încheie perioada de pregătire a ideologiei revoluționare. Ideologia revoluționară nu a fost însă numai opera reformatorilor, ci ea s-a adăpat și a găsit un teren favorabil în *ideologia revoluționară a poporului*, caracterizată prin erezia populară. Această erezie a poporului nu avea o structură dogmatică precisă și nici nu era organizată. Ea era considerată ca fiind de origină valdensă, ceea ce era însă doar un expedient al inchișitorilor din evul mediu, cu care se lăsuau înșelați istoricii burghezi, cînd compuneau arborele ei genealogic. Principala ei caracteristică era revendicarea unei biserici sărace, așa cum fusese la început; nu admitea teza ca clerul este mijlocul dintre om și Dumnezeu, susținea deci ideea preoției universale; cerea înlăturarea tuturor inovațiilor adică a rînduielilor introduse în biserică fara să aibă o atestare în Scriptură. Astfel era purgatoriul, spovedania, numeroase taine, cultul sfinților, indulgențele etc.

De aceea, arderea pe rug a lui Hus în anul 1415 nu a însemnat lichidarea ideologiei revoluționare, ci dimpotrivă, ea a determinat o dezvoltare ulterioară și mai mare, în direcția cea mai radicală. Încă în timpul procesului lui Hus, din îndemnul prietenului său, magistrul Jakoubek din Stribr, s-a răspîndit simbolul evident al luptei împotriva bisericii, și anume împărțania în cele două moduri — nu numai cu pîine, ci și cu vin din potir (utraquiști). Jakoubek și magistrii universitari nu au stat în fruntea etapei următoare a dezvoltării ideologiei revoluționare, în care se manifesta rolul de hegemon al maselor populare. Locurile de frunte erau ocupate de cei care exprimau interesele saracimii. Dintre aceștia ni s-au păstrat știri numai despre cei mai însemnați. Unul din ei a fost Mikuláš din Dráždán, care a continuat să critice cu asprime papalitatea folosind o nouă formă de agitație: a organizat la Praga manifestații la care oamenii

purtau tablouri, oglindind în picturi plastice viața deșanțată a bisericii contemporane în comparație cu idealul adevăratei vieți evanghelice. Mikuláš din Dráždán era de origine germană. Cazul lui este o dovadă importantă a faptului că husitismul nu a luptat principial împotriva germanilor, fiindu-i bine cunoscut dictonul „nu toți germanii sînt la fel”. Mikuláš din Dráždán cerea lichidarea averii bisericești, susținea ideea preoției universale, se ridica de asemenea împotriva patriciatului, lupta împotriva speculei și a rentelor. Concepția sa fiind hiliasta, tratatele sale sînt pline de vedenii despre sfîrșitul lumii care „ar fi aproape”. Dar nici el însuși n-a așteptat inaugurarea luptei celei drepte. Opera sa a fost continuată de Jan Želivský, care a devenit conducătorul atacului revoluționar al sărăcimii din Praga. Atacurile sale împotriva regelui (în predicile sale îl numea pe Václav al IV-lea, care domnea pe atunci în Cehia, „regisorul ceh”, diminutivul „Králik” de la „Král” — rege, avînd în ceha și sensul cuvîntului francez *le lapin*), împotriva patriciatului, a autorităților orașului (pe burgmeister îl numește în predici „tilharul comunei”), și chiar a meseriașilor, au făcut din Jan Želivský purtătorul de cuvînt al celor săraci. Želivský a popularizat principiul biblic: „cine nu muncește, să nu mănînce”, luîndu-l ca o deviză a revoluției. Și predicile lui Želivský sînt pline de vedenii hiliaste.

În felul acesta a luat naștere o ideologie care nu oglindea pasiv contradicțiile de clasă, ci indica și drumul de luptă; de aceea această ideologie a devenit un bun al maselor și a constituit o mare și reală forță

Mersul mișcării revoluționare husite

J. Maček a fost cel dintîi care în lucrările sale, pornind de la învățatura marxistă despre revoluții și folosind indeosebi ideea forței motrice și a hegemoniei în revoluție, a încercat să dea o periodizare științifică a husitismului. J. Maček distinge în mersul mișcării husite trei perioade:

1. Perioada dintre anii 1419—1421, în care hegemonia a avut-o sărăcimea
2. Perioada dintre anii 1421—1434, în care hegemonia a fost deținută de opoziția orășenească.
3. Perioada dintre anii 1434—1437, în care mișcarea revoluționară a fost lichidată.

I. PERIOADA DINTRE ANII 1419-1421

Regele Václav al IV-lea a încercat să zăgazuiască mișcarea revoluționară, dispunînd să fie închiși cei care răspindeau ideologia husită, să fie alungați din bisericile din Praga preoții care împartășeau cu vin din potir, și să se pună noi consilieri din rîndurile reacțiunii feudale. Aceste acțiuni au constituit ultimele picături care au umplut paharul răbdării maselor. Sub conducerea lui Želivský, masele populare au cerut consilierilor reacționari să elibereze pe husiții arestați. Consilierii au refuzat. În ziua de 30 iunie 1419 sărăcimea din Praga intaritată, i-a aruncat pe ferestrele primăriei și i-a maltratată; era limpede că în cel mai mare oraș din regatul ceh, unul din cele mai însemnate orașe ale Europei (Praga era pe atunci mai mare decît Londra și decît Parisul, populația orașului ridicîndu-se la circa 20.000 de locuitori) izbucnise revo-

luția. În plina creștere revoluționară, regele Václav al IV-lea, zdruncinat de evenimente, moare de apoplexie. Moartea sa a fost considerată ca un simbol al prabușirii vechii orînduirii și al înlăturării ultimelor piedici din calea revoluției.

Cam în aceeași epocă în care se desfășurau aceste evenimente în Praga, pornise revoluția și în țară. În cursul anului 1419 se ajunge la o adevărată mobilizare a maselor populare sub forma unor pelerinaje la diferite puncte situate pe înălțimi, unde poporul asculta netulburat predicile preoților revoluționari despre apropierea sfîrșitului lumii, despre venirea împărăției de o mie de ani a lui Christos (de unde aceasta ideologie a luat numele de hiliasm), unde vor fi înlaturate toate relele, unde îngerul răzburării își va da sentința, unde „nu vor fi boieri, nici regi, exploatarea săracilor va înceta și oamenii vor fi între ei frați“. Printre locurile de pelerinaj, care se găseau în diferite puncte ale Cehiei de est și de sud, cel mai celebru a devenit muntele Tabor. În Cehia de vest și de nord, poporul se strîngea în puncte fixate dinainte, despre care predicatorii spuneau că sînt singurele care vor fi ferite de calamități la apropiatul sfîrșit al lumii pe care-l așteptau. În aceste puncte sărăcimea a pus temporar mîna pe putere, ca și la Praga. Rolul principal al mișcării revoluționare *era ca acum să se unească elementele revoluționare din diferite puncte într-un singur curent și să le pună în legătură cu revoluția din Praga.* Acest fapt a fost realizat în noiembrie 1419.

Feudalii și orășenimea instărită își dădeau seama că situația s-a înrăutățit. După moartea regelui (august 1419), sărăcimea din Praga a luat cu asalt mănăstirile și bisericile.

Patriciatul german împreună cu ierarhia germană fugeau în masă din oraș. Groaza de revoluție i-a unit pe orășeni cu nobilimea „husită“, formînd astfel prima uniune contrarevoluționară, menită să împiedice raspîndirea revoluției. Această uniune a încheiat un armistițiu cu pretendentul la tron, împăratul Sigismund, rege al Ungariei din 1387, fratele regelui Václav al IV-lea, care murise fără să aibă urmași. Uniunea a formulat o serie de revendicări în schimbul cărora se angaja să-l recunoască ca rege. Sigismund trebuia să-și dea asentimentul pentru secularizarea averilor bisericesti, trebuia să aprobe și împărțășania cu vin din potir, trebuia să dispună ca memoria lui Hus să nu fie pîngărită. Orășenimea și-a asigurat cererea ca patricienii refugiați să nu mai aibă voie să se întorcă în Praga.

Această primă trădare a orășenimii și a nobilimii a avut ca imediată consecință faptul că centrul mișcării revoluționare nu a mai rămas la Praga ci s-a mutat în afară, stabilindu-se în scurt timp la Tabor, centru nou înființat, construit pentru sărăcimea satelor în 1420. Aci erau transpuse în fapt cuvintele predicatorilor cu privire la orînduirea împărăției lui Dumnezeu pe pămînt, adică o orînduire fără clase, despre care ni s-au păstrat amănunte în așa-zisele articole taborite. Poporul, orășenii și mica nobilime se scurgeau din toate părțile la Tabor și aci își depuneau averea într-o cadă mare din piață. Astfel era orînduită folosirea în comun a bunurilor necesare. Puterea Taborului a crescut mai ales cînd au ajuns aci detașamentele conduse de nobilul sărac Jan Žižka din Trocnov. În cursul primăverii anului 1420 o serie întreagă de orașe din Cehia de sud au încheiat alianță cu cei din Tabor, creîndu-se astfel o uniune puternică.

Evenimentele internaționale de mai tirziu au spulberat speranțele uniunii nobililor și ale orășenimii ca prin alegerea lui Sigismund își vor asigura în scurt timp pacea; dimpotriva, în martie 1420 papa Martin al V-lea a proclamat o cruciadă împotriva cehilor. În fruntea cruciadei era însuși Sigismund, care din orgoliu a refuzat orice fel de tratative, văzându-se în curind învingător. Armatele de mercenari, strinse din toate părțile Europei se îndreptau spre Praga. Orășenii din Praga sub presiunea sărăcimii conduse de Zelivský au opus rezistență cruciaților și au intrat în legătură cu Taborul. Prin toată Cehia zburau manifeste cerind ajutor. Hotărîrea luptei a adus-o sosirea la Praga a oștilor din Tabor sub conducerea lui Jan Žižka. Ostile husite au invins armatele cruciaților în glorioasa luptă de la Vitkova din 14 iunie 1420. Forțele revoluționare concentrate la Praga s-au înțeles definitiv *asupra unui program revoluționar comun care a primit numele de cele patru articole din Praga.*

Acest program cerca o adincă democratizare a societății prin doborîrea bisericii din situația ei privilegiată. Aceasta se efectua prin aplicarea articolului care prevedea propovăduirea liberă a cuvîntului lui Dumnezeu, împărtașania sub ambele forme (utraquiștii) și pedepsirea pacatelor de moarte; democratizarea societății se mai obținea și prin desființarea puterii economice a bisericii, ceea ce se realiza prin secularizarea averilor bisericesti.

Pentru orășenime și pentru nobilimea husită acest program era maximal, fiind întotdeauna gata să mai reducă din el. Pentru populația saracă și cea de la țară, acest program era minimal, era un simplu pas spre schimbările viitoare, care la Tabor se și înfăptuiseră.

Hegemonia sărăcimii nu s-a menținut prea mult nici la Tabor. Sărăcimea nu constituia singură o clasă. Era mai degrabă un conglomerat de diferite elemente: alături de oameni fara nici un fel de mijloace de producție (lucrătorii cu ziua, insoțitorii altora) erau aci și mici meseriași. Dezvoltarea Taborului ca oraș ducea la o permanentă descompunere a sărăcimii, dintre care unii deveneau orășeni.

A fost o tragedie a sărăcimii faptul că ea a trebuit să asigure victoria acelor care istoricește trebuiau să fie mai întii la rînd. În privința aceasta sînt valabile cuvintele lui Engels, care arătînd mecanismul revoluțiilor burgheze ne spune: „pentru că burghezia să poată culege chiar numai roadele deja coapte ale victoriei, revoluția a trebuit să fie împinsa cu mult dincolo de acest țel“¹.

Căderea sărăcimii de la putere și oprimarea ei de către opoziția burgheză, care se formase la Tabor a avut loc în primăvara anului 1421, fiind însoțită de oprimarea reprezentanților ideologiei radicale a sărăcimii, adică a așa-numiților „pikarți“ și „adamiți“.

II. PERIOADA HEGEMONIEI OPOZIȚIEI ORĂȘENEȘTI (1421-1434) ȘI CĂDEREA MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE HUSITE (1434-1437)

Programul opoziției orășenești care atingea toate bazele feudalismului a fost de asemenea un program revoluționar.

Opoziția orășenească din timpul mișcării revoluționare husite nu era în general, atît de coaptă încît să culeaga roadele pregătite pentru ea.

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, www.dacoromanica.ro 1852, p. 94.

Numai acolo unde fusese împinsa încontinuu spre stînga de sărăcime, care constituia forța motrice a revoluției — cum s-a întîmplat la Tabor unde sărăcimea forma armata permanentă revoluționară — această orașeniine izbucnise să lupte fără compromisuri pentru cele patru articole.

În primii ani ai acestei perioade e cunoscut în calitate de conducător Jan Žižka din Trocnov, care a luptat fără compromisuri pentru programul revoluționar. Žižka este acela care a format armata permanentă revoluționară, în care și-a găsit adăpost sărăcimea, iar prin alianța cu Praga husită a lui Zeliivský a ajuns să stăpîneasca toată Cehia. Rolul conducător pe care l-a avut Praga și-a găsit expresia în parlamentul de la Cáslav, din anul 1421, unde pentru prima oară în istoria cehă, orașeniimea a stat alături de nobilime ca un partener egal pentru a discuta problemele țării. În guvernul țării nou creat au intrat cinci reprezentanți ai nobilimii, șapte din partea proprietarilor agricoli și opt orașeni. Noul guvern trebuia să organizeze administrarea țării după Sigismund care pierduse tronul. Opoziția orașenească biruitoare a înfrînt o nouă cruciadă în marea bătălie de la Havlickov Brod, care s-a dat la hotarul dintre anii 1421 — 1422, sub conducerea lui Jan Žižka, pe atunci orb.

Această victorie însă a fost slăbită de cursul pe care l-au luat lucrurile în interior. Orașeni — care se îmbogățiseră — suportau cu mare neplăcere dictatura militară a celor saraci, pe care Zeliivský o impusese în rîndurile husiților din Praga. Împotriva lui Zeliivský a fost organizat un complot și în martie 1422 Zeliivský a fost omorît. Acest fapt a zdruncinat poziția puternică a sărăcimii, lipsind-o de una dintre cele mai mari figuri ale mișcării revoluționare husite. Orașeniimea din Praga a început să ducă în ascuns tratative cu reacțiunea și să creeze condițiile necesare pentru o uniune cu nobilii, adică o uniune în care să intre și nobilimea husită, desprinsa complet de cauza revoluției. Žižka s-a opus categoric acestor acțiuni. Cînd orașeniimea husită din Praga a încercat în cele din urmă să atace pe Žižka pe cale armată, s-a dezlănțuit o luptă între taberele husite. În această luptă husiții din Praga au fost singeros înfrinți și armatele lui Žižka au asediat Praga în 1424. Burghezia, de frica sărăcimii din armata husită din Praga, care era bucuroasă să deschidă porțile orașului și să-l lase pe Žižka să intre în cetate, a capitulat și astfel răscoala internă nu a mai avut loc. Nu mult după aceasta, Žižka a murit. Žižka dusese o politică genială în cele mai importante clipe, știind să unească abil toate forțele țării împotriva agresorilor străini. A fost un reprezentant devotat al programului revoluționar al opoziției orașenești și un luptător genial. N-a fost niciodată înfrînt și cu armata sa de o componentă aparte a știut să ajunga la importante rezultate tactice și strategice și să creeze astfel pentru prima dată în istoria lumii o armată de tip nou, *armata revoluționară*.

Curînd după Žižka, în fruntea aripii de stînga a opoziției orașenești, condusa de Tabor, (orașeni din Praga formaseră împreună cu nobilimea aripa dreaptă) a ajuns un comandant tot atît de talentat, Prokop Holy, denumit cel Mare, care avea indiscutabil un orizont militar și politic mai larg decît Žižka. Sub conducerea lui Prokop Holy, forțele armate unite din Tabor și Praga au sărbătorit glorioasele victorii asupra infaștelor expediții ale cruciaților, obținute în bătălia de la Usta pe Elba, din anul

1426 și în cea de la Tachov din anul 1427, unde a fost înfrântă cruciada condusă de cardinalul englez Andrei de Winchester, în care biserica își punea toate speranțele.

Lupta împotriva bisericii și a lui Sigismund intrase într-un stadiu în care se ajunsese la un oarecare echilibru de forțe. În această situație, Prokop a avut ideea genială de a obține o rascumpărare de furturi prin ofensiva puternică pe care armatele revoluționare sa o întreprindă împotriva țărilor vecine. Prezentarea lor trebuia să revoluționeze masele populare din aceste țări și să susțină încercările lor de a rasturna vechea orînduire. Toată Europa trebuia să se aprindă de focul revoluției, astfel încât biserica să capituleze. Acțiunile militare erau însoțite de o puternică campanie de manifeste în care se explica programul husit și care erau trimise în toate colțurile Europei, fiind scrise în limbile popoarelor respective. Deși aceste acțiuni aveau un ecou considerabil, ele nu puteau provoca revoluția în țările vecine, pentru că aici zdruncinarea orînduirii feudale nu atinsese taria necesară. Așa, de pildă, la apropierea armatelor husite, sărăcimea din orașul german Bamberg, a profitat de panica care a cuprins patriciatul și a pus mâna pe putere, încheind apoi cu husiții un armistițiu. În alte părți, de teama sărăcimii, patriciatul a capitulat fără luptă. Așa s-a întâmplat în Nürnberg. De partea husiților treceau nu numai iobagii germani, care se întorceau cu husiții în Cehia, ci chiar o parte din armatele trimise împotriva husiților. Răsunetul de care s-a bucurat husitismul mai ales în imperiul romano-german a neliniștit biserica, după cum atestă discursurile rostite de cardinalul Cesarini la sinodul de la Basel.

Biserica și Sigismund au mizat pe ultima carte: trimiterea unei noi cruciade, care să-i doboare pe husiți.

Dar și această ultimă încercare s-a terminat cu rușinoasa înfrângere a cruciaților la Domažlic, în anul 1431. Aci armatele straine s-au imprăștiat, fugind înfricoșate, numai la vuetul carelor de luptă ce se apropiau în sunetele cîntecului husit de luptă „Cine sint luptătorii lui Dumnezeu”. Consiliul (sinodul), care nu mai voia să riște eventualitatea unei noi expediții husite peste granițele cehe, s-a văzut nevoit să susțină tratativele de armistițiu, mai ales că în Passau și Magdeburg burghezia începuse să atace ierarhia. Biserica a trebuit să accepte la baza discuțiilor programul revoluționar husit exprimat în cele patru articole, precum și ca tratativele să fie duse pe baza principiului de egalitate a părților, ceea ce constituia un lucru nemaiăuzit în istoria bisericii: prin aceasta s-a făcut o breșă puternică în autoritatea internațională a bisericii. La sfîrșitul anului 1432, a plecat din Cehia la Basel o numeroasă delegație de husiți condusa de Prokop cel Mare.

Tratativele s-au târăganat un an și jumătate. Biserica sconta ca în cursul tratativilor, care vor ramine la un punct mort, va reuși să profite de creșterea contradicțiilor din sinul mișcării husite. Era evident ca elementele revoluționare rămăneau izolate. În rândurile orașenimii se crease un numeros patriciat, și aceasta chiar la Tabor. Acest patriciat dorea să intensifice relațiile comerciale care stagneră, deoarece papalitatea instituisese blocada peste țările cehe încă din anul 1420. Se întarise patura meseriașilor bogați, care cereau condiții favorabile pentru dezvoltarea meseriilor. Nobilimea husită încă de mult pîndea o posibilă oportunitate să pună capăt revoluției. Același www.idacoromanica.ro parte dintre proprietarii

îmbogațiți. De partea revoluției rămăsese numai sărăcimea concentrată în armatele revoluționare. Reacțiunea a profitat de această situație, și în general de faptul că se simțea o oboseală din cauza îndelungașilor ani de război. În sprijinul reacțiunii au mai venit și epidemiile de ciumă din anii 1432 și 1433, urmări ale neglijării agriculturii și recoltei slabe.

În timp ce delegația husită oficială, sub presiunea armatelor revoluționare, staruia să se recunoască cele patru articole, ceea ce biserica refuzase, sinodul oferea în secret reprezentanților reacțiunii husite o posibilitate de compromis. În anul 1433, a sosit în Cehia o delegație a sinodului, condusa de Jan Palomar și a căzut la înțelegere fără știrea lui Prokop Holy — cu reprezentanții nobilimii husite, care au declarat că sînt gata să se mulțumească numai cu satisfacerea revendicării în problema împărțaniei, dacă li se va promite că biserica va aproba toate schimbările la care s-a ajuns în cursul revoluției în privința averilor. Dar biserica nu putea în nici un caz să accepte aceasta. În clipa hotărîtoare a intervenit Sigismund, care în schimbul promisiunii că va fi ales regele Cehiei a fost bucuros să garanteze *statu quo*.

S-a încheiat astfel un compromis, care mai tîrziu, în anul 1436, a fost formulat în așa-numitele compactate, constînd în acordul dintre husiții utraquiști și sinodul bisericii catolice. Concesiile în problema averilor au fost făcute de Sigismund doar verbal. În urma acestui fapt, reacțiunea s-a încumetat să pornească un atac fățiș împotriva armatelor revoluționare acuzîndu-le că fac rău țării, că tulbura pacea și cerînd în cele din urma desființarea lor. Reacțiunea a creat o uniune de apărare denumită „uniunea nobililor“, care în schimbul banilor primiți de la Sigismund și de la sinod a format o armată. Batalia cu husiții s-a dat în aprilie 1434 la Lipan, unde a avut loc o hotărîtoare măsurare de forțe. Armata revoluționară, părăsită de nobilimea husită și de orășenime, avînd de luptat împotriva unei forțe mai mari, împotriva trădării și a vicleniei, a fost învinsă. Insuși Prokop cel Mare a căzut în luptă.

Perioada anilor 1434—1437 a însemnat lichidarea treptată a rezistenței opusă de rămășițele armatei revoluționare, (în care se afirmă Jan Rohác din Dubé și Hradec Králový), fără nicio speranță de izbîndă.

Însemnătatea mișcării revoluționare husite

Ilusitismul a avut pentru istoria cehă o mare însemnătate. El a scos la suprafață o nouă grupare socială — orășenimea — care s-a îmbogațit pe seama averii patriciatului german și a pămîntului bisericii. Începînd din această perioadă, orășenimea a stat totdeauna alături de nobilime în parlamentul țării. Această victorie, care a fost cîștigată prin trădarea maselor populare și prin unirea cu nobilimea, s-a dovedit fatală pentru orășenime în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Contribuția însemnată pe care orășenimea a adus-o în viața politică și culturală a țării, contribuție fără egal în Europa centrală, și răsăriteană din vremea aceea, s-a datorat în totul husitismului. Prin luarea pămîntului bisericesc s-a produs o zdruncinare temporară a micii nobilimi. Pe de altă parte, cîștiga și nobilimea, care a profitat de concentrarea unor mari întinderi de pămînt în mîinile sale ca să-și întarească puterea politică. În ceea ce privește situația iobagilor, s-a îmbunătățit intrucitva

prin faptul că fusese înlăturată exploatarea bisericii, care nu mai stăpânea atâtea domenii. Noua biserică utraquistă, care se formase prin recunoașterea împărtășaniei din potir, nu mai putea să impună formele exploatarea bisericești, chiar dacă ideologic reprezenta aceeași biserică pe care înainte de husitism o sprijiniseră feudații.

Lupta dusă de husitism a însemnat cea mai puternică luptă de clasă a poporului ceh. Ea a fost de asemenea și o luptă de eliberare națională, deoarece cruciadele au avut un incontestabil caracter de incalcare și distrugere. În vremea husitismului s-a ajuns la uriașe concentrări de mase populare, cum nu s-au mai cunoscut pînă în secolul al XIX-lea în perioada mișcărilor greviste ale proletariatului. Această uriașă luptă patriotică a trebuit să ducă în mod necesar la o conștiință comună a poporului. Husitismul înseamnă o treaptă importantă în dezvoltarea poporului ceh prin aceea că a făurit o cale sigură comunității de limbă și cultura.

Este necesar să adăugăm că, de fapt, ideologia mișcării husite n-a cunoscut ura față de alte popoare. Tocmai din felul cum a înțeles husitismul drepturile poporului se vede clar poziția de clasă a acestei mișcări. În perioada cînd Praga era amenințată de moarte de către cruciați, Zeliivský a deschis în anul 1420 o biserică cu un predicator german. Germanii săraci fugeau în ascuns la Tabor. În timpul persecuției husitilor în Germania, sărăcimea germană trecea la husiți. Pe de altă parte, în ordinele de campanie ale husiților se menționează că este interzis să se jefuiască și să se dea foc caselor celor săraci.

Însemnătatea husitismului pentru cultura cehă este epocală. Chiar revendicarea propovăduirii libere a cuvîntului lui Dumnezeu în liturgia cehă, a avut o mare însemnătate pentru cultură, îndemnînd nu numai la citirea, ci și la adîncirea Scripturii. Dacă în Cehia s-a înfăptuit într-adevăr doleanța ca cel mai simplu om să știe să citească și să scrie, se poate spune că la aceasta a ajutat și marea moștenire a husitismului, care s-a menținut de-a lungul veacurilor. Pînă și adversarii husitismului au constatat întotdeauna cu admirație acest fapt. Se știe că adversarul de moarte al husiților, cardinalul Eneas Silvio Piccolomini, care a ajuns mai tîrziu papă și a fost autorul unei cronici latine cu privire la istoria cehă din anul 1458, ținînd seamă că lumea întreagă se interesa de victoria husiților cehi, a trebuit să recunoască tocmai faptul că ei iubesc cultura. Aceasta era după părerea lui Silvio Piccolomini singura virtute a husiților. Se știe că limba cehă a ajuns la o mare dezvoltare în secolele XV și XVI. Cehia era cunoscută de oamenii de cultură renumiți în toată Europa centrală. O nesciință a acestui fapt a fost că limba cehă era recomandată în manualele de limbă polonă pentru educația copiilor de nobili.

Literatura husită constituie de asemenea apogeul creației literare vechi cehă. În literatura din vremea aceea din Europa centrală și apuseană nu se mai cunoaște o altă încercare de a scrie în limba națională cîmpar tratate teologice complexe. În Germania, astfel de tratate sînt cunoscute abia în secolul al XVI-lea.

Husitismul a însemnat o adevărată epocă și în muzica, arta care este cea mai apropiată cehilor. Bogația cîntecelor religioase cehă e foarte imensă, stăpinînd pînă în secolul al XVI-lea melodică Retorica germană. Datorită husitismului au luat naștere cîntecele revoluționare de masă, primele în literatura muzicală cehă.

Este limpede că o mișcare atît de puternică, la care a participat întregul popor, nu putea fi uitată. În realitate, în cele cinci secole care s-au scurs pînă astăzi, *tradiția revoluționară husită* s-a manifestat permanent în momentele cele mai importante ale istoriei naționale cehe, întărind masele poporului în lupta împotriva dușmanului de alt neam și de clasă.

Prin importanța sa, însă, husitismul depășește cu mult cadrul istoric cehe. Fr. Graus, în studiul citat, a definit *husitismul un punct crucial în zdruncinarea orînduirii feudale din întreaga Europă*. Aceasta se vede limpede, dacă comparăm husitismul cu mișcările revoluționare precedente. Husitismul se deosebește prin ideologia sa limpede și bine formulată (deși, se înțelege, de natură religioasă). Tocmai în husitism se poate verifica concret învațatura clasicilor marxism-leninismului privitoare la faptul că o ideologie devine o putere reală, atunci cînd cuprinde masele. De aceea, husitismul a reușit să fie totodată și cea mai consecventă luptă împotriva feudalismului din întreaga Europă: în timp ce nicăeri mișcările revoluționare nu erau îndreptate împotriva regelui, în care vedeau greșit un apărător al iobagilor, ca de pildă în revoluția lui Wat Tylor („Ideologia țaristă” — cum se exprimă istoricii sovietici), husitismul este îndreptat nu numai împotriva feudalilor clerici și laici, ci și împotriva regelui. Mișcarea husită se deosebește de asemenea și prin *caracterul său popular*, luptînd totodată împotriva oprîmării străine și a expedițiilor cruciate conduse din străinătate. Mișcarea husită este pătrunsă de un patriotism fierbinte (în manifestele husite se întilnește adesea expresia: „linguam nostram magnificabimus”). Spre deosebire de celelalte mișcări, la care participa doar o parte din populație, mișcarea husită a cuprins tot poporul, deoarece în ea s-a concentrat, cel puțin în prima perioadă, un front de luptă larg — de la nobilime pînă la sărăcime, inclusiv burghezia — împotriva ideologilor orînduirii feudale și a celui mai mare exploatator, care era biserica catolică. Chiar dacă acest front s-a descompus cu timpul, chiar dacă poporul a fost rînd pe rînd trădat de nobilime și de burghezie, și după o luptă eroică a fost nevoit să cedeze, husitismul reprezintă totuși o nouă formă a mișcării revoluționare, de luptă comună împotriva feudalismului și a oprîmării străine. În acest sens, husitismul are un predecesor numai în bogomilii din Bulgaria.

Un caracter propriu mișcării husite este și *programul comun al orașelor și al lumii de la țară*; lipsa acestui program a constituit slăbiciunea tuturor mișcărilor precedente.

Caracterul popular, forța și victoria mișcării populare husite au contribuit ca husitismul să se mențină în Cehia peste 15 ani și să reziste tuturor atacurilor nu numai interne, ci și acelor ale reacțiunii de peste hotare. Să ne gândim că mișcarea care a precedat husitismul fusese lichidată în curs de cîteva săptămîni!

Tocmai de aceea, husitismul a realizat *succese* însemnate: astfel, a înfrînt prestigiul internațional al bisericii, care a fost silită să-și revizuiască atitudinea. Aceasta s-a văzut de pildă încă în timpul tratativelor din 1439, de la Florența, privitoare la unirea cu biserica bizantină. Fără aceasta nu ne putem închipui succesele de mai târziu ale reformei, deoarece țările cehe rămîn din epoca husită în afara sferei puterii papale, devenind focarul de răspîndire a ideologiei împotriva vecine (de pildă,

influența taboriților asupra mișcării revoluționare din Ungaria, condusă de Gheorghe Doja, sau călătoria lui Thomas Münzer în Cehia etc.). În Cehia a avut loc prima dovadă practică de secularizare a averilor. De aceea, dintre toate mișcările de până atunci, husitismul a avut *cel mai mare ecou*, nu numai în Germania, Polonia, Ungaria, ci și în Franța. Trebuie să spunem că din acest punct de vedere datorăm încă mult husitismului.

Pe baza acestei analize, Josef Maček, în deplin acord cu întreaga istoriografie cehoslovacă, a aratat pe drept cuvânt că husitismul este o *mișcare revoluționară*, care, în spiritul caracterizării date de Engels războiului țărănesc german, trebuie *considerată prima treaptă a revoluției burgheze*. „Mișcarea revoluționară husită pentru prima oară în istoria omenirii a adus la îndeplinire revendicările secularizării averilor, a zguduit adinc poziția bisericii și prin aceasta a făcut posibil ca mișcările revoluționare să pornească cu succes atacul împotriva feudalismului. S-au împlinit astfel premisele fundamentale pentru dezvoltarea revoluției burgheze. Forța conducătoare și organizatoare în mișcarea revoluționară husită a fost opoziția orășenească. Orășenimea și-a exprimat răspicat revendicările îndreptate împotriva orinduirii sociale existente și s-a străduit să folosească masele populare pentru a înlătură aceste revendicări... În mișcarea revoluționară husită, orășenimea și-a faurit o concepție politică tot atât de înaintată ca și burghezia în perioada revoluțiilor burgheze. Opoziția burgheza din vremea husitismului a adus în luptă forța motrice a mișcării revoluționare husite, țărănimea și sărăcimea orașelor... În mișcarea revoluționară husită sărăcimea, grupată în ordinele „luptătorilor lui Dumnezeu“, se manifestă ca premergătoare a proletariatului. Aceasta sărăcime lupta pentru înlăturarea deplină a tuturor formelor de exploatare și pentru înscuizarea unei societăți fără clase”¹.

De aceea, credem că mișcarea revoluționară husită, considerată ca prima treaptă a revoluțiilor burgheze, trebuie privită ca cea dintâi lovitură dintr-un șir întreg de lovituri care s-au dat feudalismului (războiul țărănesc german, revoluția din Țările de Jos, revoluția burgheza din Franța). Și tocmai în aceasta vedem noi importanța internațională a mișcării revoluționare husite, ca o contribuție a poporului ceh la străduințele comune pentru progresul întregii omeniri.

Legăturile de prietenie ale poporului nostru cu popoarele celorlalte țări, constituie un capitol important, care a fost mult timp neglijat. Istoriografia burgheză nu s-a ocupat de aceasta problemă. Acestei istoriografii nu-i convenea să atragă atenția asupra manifestărilor de solidaritate ale maselor populare din trecutul diferitelor popoare, tocmai în epoca în care răsuna puternic în toată lumea deviza „Proletari din toate țările, uniți-va“!

În fața istoriografiei marxiste a popoarelor noastre stă marea sarcină de a arăta într-o lumină nouă acele momente în care alături de poporul ceh și slovac, au pășit și popoarele altor țări, ajutându-se reciproc într-o luptă comună; să arate ca internaționalismul proletar se poate sprijini și pe vechile tradiții. Mișcarea revoluționară husită este epoca în care pentru prima oară popoarele ceh și slovac au stat alături de popoarele polonez, maghiar, german și român. Husitismul este de asemenea un capitol glorios în istoria prieteniei poporului ceh și slovac cu poporul român.

¹ J. Marek, Mișcarea revoluționară husită, p. 164.

Conduc de exemplul husiților, în 1437, poporul român a ridicat împreună cu poporul maghiar armele împotriva exploatatorilor. Pe pământul țărilor române și-au găsit adăpost emigranți husiți. Pe teritoriul Moldovei și Transilvaniei au apărut sub influența husita primele traduceri ale Scriiturii în limba română și maghiară. Numeroși luptători husiți de origine cehă au activat pe pământul românesc în tot timpul celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea.

De aceea nu putem termina această conferință decât cu urarea ca printr-o muncă comună a istoricilor cehoslovaci și români să fie puse în lumină noi ecouri ale husitismului pe pământul românesc și importanța lor. Cu alte cuvinte, să putem arăta întregii lumi că prietenia popoarelor noastre are rădăcini puternice și adânci, printr-o tradiție glorioasă, fiind legată cu prima mare mișcare revoluționară din Europa.

Astfel vom dovedi că prietenia dintre popoarele noastre are toate temeiurile să dureze pe vecie.

*Din limba cehă
de Prof. P. OLTEANU*

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN OLT ÎN IUNIE 1899

DE

PROF. UNIV. I. IONAȘCU

Ca rezultat al dezvoltării relațiilor capitaliste în condițiile descompunerii sistemului iobagist, condițiile de trai ale țăranilor se înrăutățesc. Reforma agrară din 1864, prin care burghezia printre altele a urmarit să-și formeze o baza politică la sate prin chiaburime — beneficiară a reformei — n-a adus o rezolvare a problemei țărănești. O bună parte din țărani au primit pământ, iar mulți dintre cei împroprietăriți au primit pământul cel mai neproductiv și în suprafețe neindestulătoare pentru nevoile familiilor lor, pentru care fapt s-au văzut nevoiți să facă „învoieli“ cu moșierii pentru „locuri de prisoase, în schimbul răspunderii celei mai mari părți din munca lor agricolă“¹.

Ca atare, de unde în 1864 marii moșieri se temeau că moșiile ramase lor în deplina proprietate vor fi lipsite de mîna de lucru a clacașilor liberați, la scurt timp după reformă se constată ca ea a creat marii proprietari o poziție economică mai puternică, fără a da țaranului o stare mai favorabilă, cu toate ca acum el este proprietar pe peticul de pământ, pe care îl folosea ca un „chiriaș permanent sub regimul clacii, în schimbul răspunderii muncii celor 22 zile de claca“².

Dupa legea rurală se constată o înrăutățire în starea materială a țaranului, ca o consecință a dezvoltării capitalismului și pătrunderii lui în agricultură.

În unele broșuri apărute în urma legii rurale, printre care este de menționat: „O ochire asupra stării sociale a țăranilor romîni“, se dovedește cu date precise ca sub regimul clăcii, un țaran fruntaș răspundea proprietarului, pentru 30 pogoane de prisoase de arătură, lucrarea (munca) deplină a cel mult 3 pogoane boierești și dijma din 10 una, deci încă 3 pogoane, pe cînd sub regimul împroprietării din 1864, pentru cele 30 pogoane, țaranul muncește moșierului 8 pogoane și îi dă dijma 1 din 4 sau 7¹/₂ pogoane, rămînînd în folosul lui numai 14¹/₂ pogoane.

Prin urmare sub regimul tocmelilor agricole, la 8 ani după legea rurală se constată că țaranul face o clacă mai grea decît sub regimul clăcii. Această comparație concretă ilustrează cumplita exploatare a țăranilor prin acele odioase învoieli, la care se adaugă storcerea nemiloasă a cămătarilor și abuzul slujbașilor regimului burghezomoșieresc. Împotriva acestor jecmaneli și silniciu, țărănimea va protesta violent prin nenumăratele mișcări din ultimele trei decenii ale veacului al XIX-lea.

¹ R. S. Campiniu, O ochire asupra stării sociale a țăranilor romîni. Braila, 1872, p. 7.

² Ibidem, p. 8.

Între aceste mișcări, un loc important îl ocupa aceea a țăranimii din fosul județ Olt, care a culminat în iunie 1899, când acești țărani împilați au înfruntat cu hotărâre și avînt în gara Slatina gloanțele armatei putredului regim burghez-moșieresc, înscriind o mareașă și pilduitoare pagină de luptă pentru libertate și pămînt.

Cu privire la aceasta mișcare țărăneasca din 1899 s-au publicat în revista „Studii” importante materiale documentare. Desigur în arhive de stat sau în colecții parti ulare se mai găsesc încă atare acte. Unul dintre acestea este și relatarea prefectului Colibașeanu, alcătuită imediat după masacrarea țăranilor și muncitorilor în gara Slatina, pe care îl publicăm aici².

ADEVARUL ASUPRA CELOR PETRECUTE LA OLT

Înainte de a începe descripția faptelor, țin a elucida următoarele:

1. Am fost rugat să primesc Prefectura de Olt Niciodată nu am umblat după prefectura, știam că în țara noastră calitățile unui prefect nu se judecă după aptitudinile sale administrative, după caracterul sau just și imparțial, ci după reușita în alegeri, ca să reieși în alegeri, trebuie să faci de multe ori fapte și promisiuni, care aluneacă pe lînga conștiința omului...

2. În județul Olt sînt vreo 15 comune contaminate de cluburile socialiste, și aceasta nu atît din cauza relațiilor dintre capital și înuncă, căci cele mai multe dintre ele sînt sate de moșteni (razeși), cît din cauza unor administrațiuni vitrege și parțiale.³

Aceste stabilite, intru în descripția faptelor petrecute.

În primele zile ale prefecturii mele și înainte de a intra în județ, am întîlnit pe d. Bogdan-Pitești în cabinetul secretarului general la Ministerul de Interne, unde mi-a fost prezentat, și rugîndu-mă a-i acorda o convorbire, i-am dat rendez-vous la mine acasă pentru a doua zi. D. Bogdan mi-a declarat că vine din partea d-lui Filipescu și mă roagă să-i susțin candidatura la colegiul III de Olt. I-am răspuns că nu pot să-i promit aceasta, deoarece noi vom avea combinațiuni locale... m-a mai întrebat ca pre a carui ministru vreau eu să-mi aduca recomandațiune. I-am răspuns ca eu nu primesc candidaturi oficiale. M-am separat de d. Bogdan spunîndu-mi ca-și va pune candidatura în mod independent...

În tot timpul pîna la alegeri, d. Bogdan n-a încetat de a umbla prin comune, făcînd propagandă în favorul durnisale. Nu numai d-sa, dar și agenții d-sale...

Cu trei zile înainte de alegeri, sînt încunoșințat de agenții administrațivi ca cu ocazia alegerii col. III se propun comune întregi a veni în Slatina... și anume din comunele unde sînt cluburi socialiste. Am comunicat aceasta ministrului de interne și am cerut să intervină spre a-mi pune la dispoziție armata, ca să împiedice de a intra în oraș miile de săteni, care nu sînt alegători nici delegați. Ministerul de resbel a dat ordine în consecința.

În ziua de 27 mai seara începuseră deja a se aduna la bariera săteni din comunele Coteana și Dragănești, care au fost întîmpinați de cordonul militar postat acolo. În ziua de 28 de dimineața continuau a se aglomera din ce în ce mai mulți și ame-

¹ Gh. Matei și M. Damaschin, Despre mișcările țărănești din 1899 și cluburile socialiste la sate, în „Studii”, an. VI, 1953, nr. 1, p. 91-161.

² Actul în forma de concept ne-a fost încredințat acum cîțiva ani de fiul celui ce l-a redactat în 1899 și se afla în posesia noastră. Nu se precizează cui a fost adresată.

³ În legătura cu satele aflate sub regimul învoierilor agricole și care au luat parte la rascoala, vezi Gh. Matei și M. Damaschin, op. cit., p. 111-159.

miniau a sparge cordoanele, care nu lasau sa treaca decit delegatii și alegatorii direcți. M-am dus singur între sateni și i-am sfătuit sa se retraga, caci nu pot încapea în oraș 1 200 de alegatori și alte mii de sateni... Satenii m-au ascultat și stau liniștiți fară sa se retraga; mi-au spus ca n-au pîine și le-am trimis eu o caruța de pîine, pe care au refuzat-o, zicînd că este o.ravita...

Simbata seara am prevenit pe d. Lahovari ca satele se mișca și ca împreuna cu procurorul general al Curții din Craiova (care se afla în Slatina), vom fi siliți sa luăm măsuri.

...Am luat masuri în înțelegere cu d. colonel comandant al garnizoanei, sa stabilim cordoane la barieră, pentru a împiedica mulțimea de a intra în oraș. Duminica dimineața se duce d. procuror general în mijlocul satenilor adunați în citeva sute și spunîndu-le ca este venit aci a face ancheta și ca sa mearga acasa pina miercuri, cînd ancheta va avea loc. I-au raspuns că n-au ce face nici acasă, insa ca adasă pina la ora venirii trenului și că daca nu va veni Bogdan, se va retrage (aceasta asi gurare a procurorului m-a făcut să raspund lui Bogdan, care ma întreba daca țaranii se adună, că țaranii sînt liniștiți și ca se vor retrage). Dupa sosirea trenului, în loc sa se retraga soseau alții insa în mic numar...

...La ora 2 am comunicat cazul d. ministru de interne și i-am atras atențiunea ca aceasta nouă mișcare este rezultatul imporlanței ce a dat unui impostor, care profita de mișcarile socialiste pentru a-și atinge scopurile.. Scara, la 7 ore, vazînd că sâtenii sînt liniștiți și știind că procurorul general este aci și ca la ora 10 vine și generalul Argetoianu în inspecția regimentului, am plecat în comuna Barcănești, unde convocasem pe locuitorii incendiați, în numar de 51 case...

...Încînd prin Coleana, sat de 1 000 familii bulgari și unde socialiștii sînt cei mai îndrîjiți, am oprit la primărie, spre a vorbi primarului, care-mi spuse ca la noapte pleacă tol satul la Slatina.

...La ora 12¹/₂ vaz pe d. general Argetoianu, care-mi spuse ca la orele 9 a fost pe peronul garii, însoțit de colonel Leon și Ștefu, procuror general, și că călînd a liniști pe sateni cu vorbe dulci, au fost...¹ și aproape insultați de țarani și ca a telegrafiat la Craiova, sa-i vie vîntorii și că-i așteaptă sa soseasca. Imi arata asemenea o telegramă a ministerului de resbel Lahovari, prin care îi ordona sa stea în Slatina pînă la potolirea revoltei și ca, cînd trupele de care dispune vor fi suficiente spre a împrăștiia pe sateni, sa-i împrăștiie.

...Cînd am deschis ușa să intru pe peron, aud un zgomot infernal și pe procuror somîndu-i cu glas tare, ca în numele legii sa se retragă; aceasta era a treia somație, și îndată militarii începură a-i împinge către cele doua extremitați ale peronului, depărtîndu-i spre magaziile gării. Intr-o clipă, vaz soldații fugînd înapoi și dînd focuri oarbe; pietrele pe care satenii le luase de pe șosea, curgea ca ploaia, spărgînd capetele soldaților și geamurile gării. Soldații, urmăriți de doua părți, au venit pîna la mijlocul peronului, înaintea salii de așteptare clasa I și fiind prinși de ambele părți, au tras focuri în carne. Noi, împreuna cu calatorii care venisera sa ia trenul de 2 ore, împreună cu procurorii și alta lume, ne refugiaseam în sala de adastare, unde căutăm pe niște dame care leșinaseră.

După salva de focuri, țaranii au luat-o la fugă în toate părțile și colonelul a sunat încetarea oricărui foc. Ieșind din sală, spectacolul era fioros. Pe peron nu puteai merge de pietre, soldați căzuți, ofițeri răniți curgînd sîngele din cap, mai depar e cadavre. Am telegrafiat de a venit medicul orașului, care a pansat îndata pe ranișii civili, și doctorii militari legau pe soldați. Rănișii i-am trimis îndata la Spitalul Județean, cu birjele de la gara, eara cadavrele la morga spitalului.

¹ Cuvînt ilizibil în con

Acesta este sfârșitul tragicului eveniment din gara Slatina, pe care tremurând de emoțiune l-am telegrafiat primului ministru.

Acum, în urma comunicatului apărut în Epoca, că în consiliul de miniștri numai în sarcina mea s-a găsit o serioasă nepricepere, mă întreb ce ași fi putut face eu, ca să împiedic aceasta nenorocire ?

Să o spunem franc. Prima responsabilitate trebuie să o aibă primul ministru, care a ordonat o anchetă administrativă la colegiul III în sarcina unei administrații contra căreia nu s-a plîns nimeni, și de a fi protejat pe Bogdan, înconjurîndu-l de rudele și persoanele oficiale, și care anchetă s-a prelungit cinci zile.

A doua responsabilitate, dacă responsabilitate poate fi, cade în sarcina d-lui general Lahovari, care a dat ordin să împrăștie pe țărani, cînd trupele vor fi suficiente.

...Rezultă din cele narate, că era fatal să se întîmple cele ce s-au întîmplat și că guvernul, ca să dea oarecare satisfacere opiniei publice, îi trebuie un țap (ispașitor) ¹ și l-a găsit pe prefect, care este cel mai puțin vinovat în drama care s-a desfășurat.

---

¹ Cuvîntul ilizibil în contextul original este www.dacoromanica.ro

D. MACREA: *Despre originea și structura limbii române*

« Limba română », nr. 4, iulie-august 1954, p. 11-30

Convinși de justetea tezei staliniste că „limba și legile ei de dezvoltare pot fi înțelese numai în cazul când sînt studiate în legătură indisolubilă cu istoria societății, cu istoria poporului respectiv“, istoricii consideră ca binevenit articolul lui D. Macrea, primul articol care încearcă să reconsidere și să rezolve științific multiple probleme referitoare la istoria limbii și a poporului român. Dependența fenomenelor de limbă de istoria poporului este, uneori, „nemijlocită, directă și concretă“ (V. A. Serebrenikov); este tocmai cazul momentelor din dezvoltarea istorică a limbii române, studiate în articolul lui D. Macrea: originea limbii române, elementele de substrat traco-iliric și dacic, locul și epoca de formare a limbii române, însemnătatea conviețuirii romîno-slave pentru limba noastră, explicația dialectelor limbii române și studiul structurii gramaticale și fondului principal de cuvinte al limbii noastre, ca „centri vitali“, care au păstrat limbii romîne o originalitate specifică, în cadrul celorlalte limbi romanice

Faptele istorice și realitățile lingvistice stabilesc că limba romînă este, continuatoarea limbii latine populare vorbite în Dacia, în primele secole ale erei noastre.

Prezența unui mic număr (aproximativ 40) de cuvinte de origine traco-ilirică și dacă (vezi lista lor întocmită de D. Macrea în lucrarea citată, p. 12—13) existente în limba noastră, arată D. Macrea (p. 13), este pe deplin explicată prin aplicarea tezei staliniste despre încrucișarea limbilor: din încrucișarea a două limbi, una din ele iese biruitoare, cealaltă dispărînd neapăs.

limba învinsă lasă în limba învingătoare cîteva elemente, în general de ordin lexical

Nou, în studiul lui D. Macrea, mai este și luarea în considerație — deși sumară, pînă la studierea lor mai aprofundată din partea arheologilor — a inscripțiilor dacice, vreo 32 (30 scrise în litere grecești și 2 cu litere latine), descoperite pe teritoriul Transilvaniei, în urma campaniei de săpături arheologice inițiate de Academia R.P.R. D. Macrea studiază apoi locul de formare a limbii romîne, problemă în care au intervenit în lingvistica și istoria burgheză atîtea criterii străine științei.

Romanistul sovietic V. F. Șișmarev, citat de D. Macrea (p. 21—22), bazîndu-se pe legăturile romîno-albaneze, înclină a susține teoria formării unei populații și limbi balcano-romanice la sud de Dunăre, în partea centrală a Peninsulei Balcanice: „Noi nu ne vom opri la aceste obiecții (obiecțiile aduse lui Rösler, care susținea sudul Dunării ca loc de formare a poporului și limbii romîne... D. S.), deoarece tot ce era pozitiv în critica lor a fost de mult unanim acceptat și folosit de O. Densusianu, care susține că romînii se trag din Iliria“¹ D. Macrea susține ca teritoriul de formare a limbii romîne este „mai ales în nordul Dunării“ (p. 20). Dar, totodată mai afirmă că, a susține cu exclusivitate numai nordul sau numai sudul Dunării, este „tot atît de greșit“, pentru că ar însemna să desconsiderăm realitățile istorice și lingvistice, care confirmă exis-

¹ Vezi V. F. Șișmarev, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovii*, „Izvestia Akad. Nauk S.S.S.R. Sôproust. Iazikoznaniia“ 1, 1952, p. 100—101.

tența unui contact strâns administrativ, militar, comercial între Dacia și regiunile din sudul Dunării, romanizate anterior cuceririi Daciei. Arheologi ca Jung, Pîrvan au dovedit, prin monede descoperite pe platoul transilvan și prin trezourile Carpaților, existența acestor legături, chiar pentru perioada dintre anii 270 și sfîrșitul secolului V, deci, după parasirea oficială a Daciei de către legiunile romane.

Patrundera slavilor (spre sfîrșitul secolului VI) tot mai adîncă în Peninsula Balcanică a descompus această populație, iar limba slava a asimilat limba balcanică a acelei populații sud-dunărene, proces ce s-a încheiat în secolul al XI-lea (p. 19), în timp ce slavii ramași printre românii din nordul Dunării, au fost asimilați de către romîni.

Din conviețuirea romînilor din Dacia cu slavii, limba romînă s-a îmbogățit prin secolele VI—XII cu un vocabular bogat de origine slavă, mai ales în domeniul terminologiei agricole, bisericăști și administrativ-politice¹. Forme topice slave frecvente pe cuprinsul țării noastre fac pe D. Macrea să admită „un proces de slavizare-a populației romînești agricole din așezările de pe vaile roditoare ale rîurilor mai importante” (slavizarea numelor Olit, Jiul, Prahova, Dimbovița, Ialomița, Bistrița, Tîrnavele etc., topice de origine slava).

D. Macrea arată, totuși, ca pastorii romîni din sudul Dunării au rezistat procesului de asimilare slavă „din pricina ocupației lor mobile, dispersate și izolate de viața feudală organizată” a statelor feudale sud-dunărene, (p. 19). Nașterea dialectelor limbii romîne (dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn) trebuie caută în „ruperea contactului dintre romînii păstori din sud și masa romînilor din Dacia” (p. 19).

În sfîrșit, autorul reușește să determine epoca în care limba romînă era deja o limbă încheagată, limbă cu o individualitate distinctă, atît de „latină dunăreană”, cît și de celelalte limbi romanice europene.

Această perioadă autorul o determină just pe baza analizei structurii gramaticale

(fonetica, morfologia) și a fondului principal de cuvinte al limbii romîne și anume: „faptul că structura gramaticală a limbii romîne nu conține decît puține elemente slave și întru cît cuvintele de origine slava nu participă la legile ei fonetice cele mai caracteristice, dovedește că în secolul VII, cînd contactul nostru cu slavii a devenit mai activ, limba romîna era încheagată” (p. 21).

În ce privește fondul principal de cuvinte, al doilea element esențial al structurii unei limbi, D. Macrea (p. 23—29) stabilește, pe baza coeficienților de frecvență a cuvintelor, că „este în majoritatea lui latin, dar, spre deosebire de structura gramaticală, el cuprinde un număr important de elemente slave” (p. 24).

Studiul lui D. Macrea are meritul că încearcă și rezolvă — după părerea noastră — just problema originii limbii romîne luînd ce este bun din moștenirea lingvisticii vechi romîne și străine, confruntînd teoretic și practic datele cunoscute în tezele staliniste aplicate lingvisticii, țînînd seama și de rezultatele romanisticii sovietice în această problemă. Din acest punct de vedere, studiul lui D. Macrea este o sinteză documentată și justă.

Unele părți mai puțin concludente ale studiului lui D. Macrea (de pildă, folosirea numelor topice în legătura cu istoria limbii noastre și a poporului romîn; studiul limbii romîne în faza de dinaintea construirii statelor feudale romînești) se datoresc faptului că abia de puțin timp instituturile noastre lingvistice și de arheologie au început studiul amănunțit al acestor probleme. În aceeași privință, filologii au de așteptat datele istoricilor, arheologilor, etnografilor, cu care autorul propune pe viitor o colaborare mai strînsă (p. 19).

O altă greutate întîmpinată de autor în tratarea problemelor lingvistice, legate de istoria limbii romîne, este lipsa de monografii asupra limbii operelor scriitorilor noștri din diferite epoci. Aceste monografii trebuie să lamurească compoziția etimologică a cuvintelor folosite de un scriitor, apoi valoarea de circulație a cuvintelor. În savîrșirea acestor monografii istorico-literare, istoricii vor avea partea lor de contribuție, prin determinarea condițiilor materiale care au dat naștere operelor literare.

¹ Exemple: plug, brazdă, coasă, greblă; popă, vlădică, cazanie; voievod, cneaz, vornic ș. a. m. d.

Colaborarea dintre istorici și lingviști este o necesitate care impune largirea relațiilor dintre ei pentru rezolvarea multi-

plelor probleme ce se ridică în legătura cu formarea limbii și a poporului român.

Dan Simonescu

L. HOLOTÍK: *Úloha taljanskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku r. 1919.* (Rolul misiunilor militare italiene și franceze din anul 1919, în Slovacia)

«Historický časopis» Bratislava I (1953), nr. 4, p. 561-594; II (1954), nr. I, p. 39-71

Prăbușirea imperiului austro-ungar a avut drept consecință formarea unor state noi, a căror apariție a modificat complet harta politică a Europei Centrale. În locul bătrânului imperiu, care troznea din încheieturi, apar state noi, tinere, cu o puternică vitalitate. Unul din aceste state care este în fond opera mișcării de eliberare națională a poporului muncitor, a fost și republica burgheză cehoslovacă. Ea s-a plămădit sub influența ideilor Revoluției din Octombrie. Condițiile politice și sociale, în care s-a format noul stat, nu ne-au fost pe deplin cunoscute, fiind că faptele petrecute atunci au rămas închise în arhivele oficiale. De aceea, autorul studiului pe care-l recenzăm cercetează arhivele și documentele din perioada de formare a statului Cehoslovac 1918—1919 — și caută să lămurească una din multiplele probleme legate de acest eveniment — rolul politic pe care l-au avut misiunile militare franceze și italiene în formarea statului Cehoslovac, ca instrumente ale imperialismului occidental.

Nici nu se înfiripase bine noul stat și între puterile apusene începuse deja lupta pentru atragerea lui în sfera lor de influență. Prezența acestor două misiuni militare în Cehoslovacia, când în Europa răsăriteană nu amuțise încă glasul tunului, avea, în primul rând, o semnificație politică. Revoluția din Octombrie înspăimântase pe imperialiștii din Apus, care fiind adunați la masa verde, iau măsuri împotriva „primejdiei bolșevice”. În acest scop, ei hotărăsc înființarea unui „cordon sanitar” la care participau Țările Baltice, Polonia, Cehoslovacia și România, care să formeze stăvilul dintre Rusia Sovietică și restul țărilor europene.

Sub influența ideilor revoluționare ruse, încep să se miște și apusul din

centrul Europei, iar misiunile militare aliate își pun ca sarcină urgentă de a înabuși orice răscoală. Așa dar, interesul puterilor occidentale pentru aceste state din centrul Europei în general, și pentru Cehoslovacia, în special, era multiplu. În această ordine de idei, autorul arată în mod deslușit lupta dintre imperialiștii americani, francezi, italieni și englezi, care voiau cu orice chip să acapareze Cehoslovacia din punct de vedere politic și economic. Fiecare din aceste puteri își avea motivele ei, însă burghezia franceză, profitând de prăbușirea Germaniei, urmărea să ia locul acesteia pe piețele europene și să-și întindă expansiunea politică și economică în țările din centrul și răsaritul Europei. Un concurent al intereselor franceze era Italia, dar ținând seama de legăturile dintre burghezia cehă și capitalul francez, aceasta avea să fie ușor înlăturată. Ciocnirea acestor interese e urmărită de autor în activitatea celor două misiuni militare la fața locului. Ele au venit în Cehoslovacia în urma cererii Consiliului Național din Praga care, chiar din primele zile de la înființarea republicii (28 octombrie 1918), cere Conferinței de Pace de la Paris ca, pe lângă unitățile ceh și slovace din Franța și Italia, să se mai trimită în Cehoslovacia și misiuni militare aliate, cu ajutorul cărora să înăbușe mișcările populare din interiorul noului stat. Era vorba, în primul rând, de o serie de răscoale, mai ales în Slovacia, care trebuiau strivite cu orice preț.

Ideile Revoluției din Octombrie prindeau teren cu repeziciune. Proletariatul și masele muncitoare se organizează în garzi roșii, iar țăranii împărțeau pământul și atacau conacele boierești. Mișcarea era lipsită însă de un conducător și de aceea avea „un caracter anarhic și de confuzie”. În fața acestei situații, Consi-

liul Național stăruie pe lângă Conferința de Pace ca Slovacia să fie ocupată urgent de trupe aliate, deoarece clasa stăpînitoare se simțea de-a dreptul amenințată. Această provincie mai trebuia ocupată și pentru faptul că burghezia maghiară manifesta, la data aceea tendințe anexioniste. Ea nu înțelegea să renunțe la Slovacia, unde clasa conducătoare maghiară dispunea de întreprinderi și moșii întinse. Și astfel, în ziua de 12 decembrie 1918, Bratislava, capitala Slovaciei, fu ocupată de soldații francezi, care aveau și sarcina de a înăbuși mișcarea muncitorilor din Bratislava (p. 583).

La scurt timp după aceea, sosesc în țara soldați cehi și slovaci din Italia, însoțiți de o misiune italiană, compusa din 500 membri, dintre care 127 ofițeri. Misiunea italiană era condusă de generalul Piccione, care s-a oferit să organizeze armata cehoslovacă. Pentru moment, „problema arzătoare” era restabilirea ordinii și de aceea trupele sosite din Italia sînt trimise imediat în Slovacia, unde guvernul din Praga înjghebase cîteva unități din elemente locale. Intre timp, capitaliștii francezi, în bună înțelegere cu burghezia cehă, manevrează la Paris grabnica expediere a misiunii franceze.

Prezența misiunii italiene în Slovacia, ca și măsurile de ordin militar și administrativ, luate pentru restabilirea ordinii, au darul să îndîrjească și mai mult populația. La începutul anului 1919, izbucnesc o serie de greve, pe care autorul le urmărește, pas cu pas, pe baza documentelor din această vreme.

Misiunea italiana nu izbutește să cîștige simpatia poporului, mai ales că generalul Piccione caută să-și largească sfera atribuțiilor, intervenind chiar și în treburile administrației locale, din care cauza se ivesc tot mai des plîngerii împotriva lui. Guvernul din Praga, ale cărui interese se îndreptau spre trustrile franceze, profita de aceste împrejurări și intervine insistenț pe lângă mareșalul Foch, care era, la data aceea, șeful suprem al armatelor aliate, pentru a grăbi trimiteră misiunii franceze în Cehoslovacia. „Burghezia cehă și slovacă se simțea mai la adăpost” în prezența ostașilor francezi. Ea își închipuia că numai prin autoritatea mareșalului Foch ar putea „ține în frîu pe soldații cehi și slovaci, care se întorseseră din străinătate înarmați cu lozincile Revoluției din Octombrie”.

Și astfel, în ziua de 13 februarie 1919, o misiune franceză, compusă din 45 ofițeri, sub comanda generalului Pellé, sosește la Praga. Generalul Pellé trebuia să devină șef al statului major și să organizeze armata cehoslovacă al cărei șef suprem era mareșalul Foch.

În afară de asta, misiunea militară franceză trebuia să vegheze la menținerea ordinii, înăbușînd orice încercare de răzvrătire a clasei muncitoare și, pîrgătînd cadrele noii armate cehoslovace, ea avea să netezească și calea imperialismului francez în Europa Centrală și sud-estică. De aici încolo, conflictul între cele două misiuni militare, care reprezentau interesele capitaliștilor a două țări de puteri inegale, este deschis.

Holotik dezvăluie concurența și lupta dintre ele pentru a cîștiga în noua republică influența politică și economică. Guvernul din Praga, ca și întreaga burghezie cehoslovacă, erau alături de misiunea franceză și se poate spune că, din momentul sosirii acesteia în Cehoslovacia, soarta misiunii italiene fusese pecetluită.

În adevăr, generalul Pellé își ia rolul în serios și pe la începutul lunii martie mai cheamă încă 33 ofițeri din Franța. Toate măsurile organizatorice pe care le ia, de acord cu guvernul cehoslovac și care în fond sînt dictate de clasa conducătoare franceză, sînt îndreptate pieziș spre a submina poziția misiunii italiene din Slovacia. Astfel, pentru a împiedica ocuparea Ucrainei transcarpatice, ceea ce nu ar fi fost pe placul Franței, generalul Pellé împarte teritoriul Slovaciei în doua comandamente: partea apuseană a Slovaciei rămîne sub comanda generalului Piccione, iar cea răsăriteană, în care intra și Ucraina transcarpatică, e încredințată generalului francez Hennocque. Hotărîrea aceasta are darul să irite susceptibilitatea generalului Piccione care protestează energic pe lângă guvernul din Praga. Conflictul, cu largi substraturi politice, dintre cele două misiuni militare, ajunge pînă în cancelariile diplomatice și chiar pînă la Conferința de Pace. Mareșalul Foch e solicitat să intervină pentru apianarea conflictului. Consiliul suprem aliat delegă pe generalul Stefanik să precizeze atribuțiile fiecărei misiuni. Stefanik, el însuși un cunoscut filo-francez și partizan al burgheziei, aduce la cunoștința misiunii italiene că ea are numai sarcina de a organiza trupele cehoslovace care

fuseseră în Italia și care urmau să intre în componența armatei cehoslovace organizată cu ajutorul francezilor. Din acest moment, datorită intereselor clasei conducătoare, Republica Cehoslovacă intră definitiv în orbita influenței franceze.

Conflictul astfel declanșat nu se aplează ci se amână pentru cîva timp, din cauza unui eveniment de mare importanță. La 21 martie 1919 ia ființă republica maghiară. Această victorie a proletariatului maghiar reprezenta o mare primăjdie pentru orînduirea capitalistă din Europa Centrală. De aceea, generalul Pellé cere el însuși amînarea trecerii în fapt a hotărîrii de mai sus, însă ia imediat inițiativa formării unei divizii cu sediul la Kosice, a cărei comandă o încredințează generalului Hennocque.

În continuare, autorul se ocupă de evenimentele din Ungaria și de măsurile luate de guvernul cehoslovac, de acord cu pușerile apusene, pentru a preîntîmpina grevele și demonstrațiile din Slovacia. E vorba de declararea stării de asediu, de arestarea conducătorilor bolșevici de la Bratislava, de militarizarea căilor ferate și, avînd în vedere că în Slovacia, sub influența stărilor de lucruri din Ungaria, luase ființă un consiliu republican, se încearcă și o mobilizare generală. Pe lîngă toate acestea, se făceau și planuri operative de intervenție contrarevoluționară în Ungaria, la care trebuiau să participe statele limitrofe (Serbia, România și Cehoslovacia). Atacul trebuia să aibă loc în ziua de 18 aprilie 1919. Cu două zile mai înainte, trupele romine primesc ordin să intre în Ungaria sub pretext că armata roșie maghiară ocupa teritoriul neutru. În ziua de 25 aprilie 1919, cavaleria română ajunsese deja la Tisa și alte unități înaintau spre Čop. Generalul Hennocque primește ordinul să ocupe Ucraina transcarpatică, pe care intenționa să puna mîna și burghezia romînă. Pentru a se evita conflictul, Conferința de Pace stabilește la 9 mai 1919 linia de demarcație dintre armata romînă și armata cehoslovaca. Cu toată gravitatea situației, privită din punctul lor de vedere, înversurarea dintre generalii Pellé și Piccione nu încetează. De aceea, în urma presiunilor venite din Franța, misiunea italiană e rechemată și în ziua de 1 iunie 1919 părăsește Cehoslovacia. În urma acestui fapt, generalul Pellé e numit comandant

suprem al armatei cehoslovace care opera în Slovacia.

Între timp, situația se „agravează”, în sensul că trupele roșii maghiare înaintează în Slovacia. Sub influența acestora, reîncep pretutindeni răscoale, demonstrații și greve. Oamenii n-aveau de lucru, lipseau alimentele, cărbunii și articolele de îmbrăcăminte. În urma propunerii generalului Pellé, se instituie în Slovacia dictatura militară și se extinde starea de asediu pe tot cuprinsul țării. Rezultatele dictaturii au fost altele decît cele așteptate. Soldații slovaci aruncau armele și nu voiau să sîngereze pentru interese straine. Armata începuse să se destrame. Burghezia cehă și slovacă e în panică. Succesele armatei revoluționare maghiare dau curaj clasei muncitoare din Slovacia să înceapă lupta împotriva burgheziei. Sub protecția armatei roșii maghiare, în rîndurile căreia luptau și slovaci, cehi și ucraineni, populația slovacă încearcă să lichideze orînduirea capitalistă.

Tot atunci se formează un guvern al clasei muncitoare și în ziua de 16 iunie 1919 s-a anunțat în orașul Prešov înființarea Republicii Slovace. Acest fapt istoric se situează pe linia tradiției luptelor maselor populare din Slovacia. Ea a creat premisele pentru apariția „dictaturii proletariatului în Cehia și Slovacia” (65).

Burghezia se simțea amenințată direct și ia toate măsurile pentru lichidarea acestor încercări. Pentru aceasta trebuiau îndepărtate trupele roșii maghiare de pe teritoriul slovac. Clémenceau, căruia guvernul din Praga i se adresase în acest sens, somează Ungaria printr-un ultimatum în ziua de 7 iunie, să-și retraga trupele din Slovacia, amenințînd-o cu intervenția generalului Franchet d'Esperey, comandantul suprem al armatelor din Balcani.

Guvernul maghiar era dispus să încheie armistițiul. Insa generalul Pellé voia să se folosească de ultimatum, pentru a îmbunătăți situația frontului. Era vorba de recucerirea unui teritoriu pierdut, pentru ca „dușmanul să nu înceapă agitații bolșevice în orașe și sate”, pe toată durata armistițiului (p. 66). Așa dar, luptele continuau. Acest ultimatum se referea numai la armistițiul și nu amintea nimic despre retragerea trupelor roșii maghiare, lucru care-l nemulțumea pe generalul Pellé. În ziua de 13 iunie 1919, Confe-

rința de Pace stabilește granița definitivă dintre Cehoslovacia și Ungaria, iar peste două zile se trimite Ungariei un nou ultimatum, semnat de Clémenceau, de puterile Antantei și de Statele Unite. De astă dată, i se cere Ungariei să se retragă în granițele stabilite la Conferința de la Paris. În ziua de 16 iunie, guvernul republicii maghiare acceptă condițiile armistițiului și abia la 4 iulie 1919 își retrage definitiv trupele de pe teritoriul cehoslovac (p. 66).

În sfârșit, în partea finală a studiului, autorul stăruie asupra campaniei militare întreprinse asupra Ungariei, cu participarea României. Cu toate pregătirile și straduințele generalului Pellé de a interveni în evenimentele din Ungaria, puterile aliate s-au împotrivit. Se temeau ca nu

cumva prezența armatei cehoslovace în Ungaria să complice situația.

Misiunea franceză și-a continuat activitatea în Cehoslovacia pînă la sfârșitul anului 1920. Sarcina ei a fost, așa dar, de a contribui la întărirea burgheziei ceh și slovace și de a atrage definitiv noul stat în sfera de interese politice și economice a Franței, ceea ce de altfel s-a și întîmplat.

Expunerea lui Holotik e instructivă. Am avea totuși de ridicat două obiecțiuni: în primul rînd, cronologia faptelor nu e destul de clară, iar în al doilea rînd, în partea a doua a lucrării (p. 39—71) se revine asupra unor probleme tratate în prima parte. Pentru unitatea lucrării, ele trebuiau trecute în partea introductivă.

Tr. Ionescu-Nișcov

KOVÁCS ENDRE: *Bem József. (A magyar tudományos Akadémia történettudomány intézete).*

A hadtörténeti Intézet kiadása. Budapest, 1954, 792 p.

Precedată de cîteva studii mai scurte, monografia istoricului maghiar Kovács Endre despre Iosif Bem, luptător revoluționar polonez pentru libertatea popoarelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cuprinde o amplă descriere a personalității și activității acestui general, pe baza unui vast material documentar. Personalitatea lui Bem a preocupat pe mulți istorici și memorialiști din trecut, dar aceștia n-au reușit să cuprindă evenimentele la care a participat Bem, în toată complexitatea lor. Lucrările lor se bazează mai ales pe amintiri din evenimentele trăite și prezintă pe Bem într-o atmosferă de multe ori legendară, străbătută de un puternic suflu romantic, fără a reda sensul critic al diferitelor sale acțiuni. Pe lîngă aceasta, lucrările mai vechi se mărginesc numai la diferite perioade ale vieții lui Bem și nu îmbrălișează întreaga sa activitate revoluționară. Între lucrările mai vechi amintim lucrarea cu adinci reminiscențe memorialistice a lui Czech Iános (*Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849, Hamburg, 1850*), lucrarea lui Rüstow, apărută la Zürich în 1860 (*Geschichte des ungarischen Insurrektionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*), în care se în-

cearcă să se privească în mod critic mai ales campania de iarnă a lui Bem în Transilvania.

Marx și Engels au urmărit cu viu interes activitatea lui Bem, făcînd aprecieri nu numai asupra evenimentelor din anii 1848—1849, dar și asupra activității sale anterioare. Lucrarea lui Kovács Endre, care cuprinde întreaga activitate a generalului Bem, pe lîngă valoarea sa științifică (lucrarea a fost recent distinsă cu premiul Kossuth), este și un omagiu adus generalului Bem, luptător pentru libertatea popoarelor.

Urmărind pas cu pas viața și activitatea lui Iosif Bem, în cele 751 pagini, autorul se oprește asupra evenimentelor de importanță istorică mai mare pe care le descrie amănunțit, utilizînd izvoare demne de încredere și semnificative, pe care uneori le redă în întregime, trăgînd și importante concluzii.

În primul capitol „Anii tinereții“, autorul cercetează, începînd de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, originea familiei Bem. Familia Bem este originară din Svidnika în Silezia. Tatăl lui Iosif Bem a fost înnobilit în 1803.

Iosif Bem s-a născut la Tarnow în 1794, în timpul războaielor naționale a lui Kos-

ciusko. Despre copilăria lui Iosif Bem se cunosc prea puține lucruri. Cert este că s-a bucurat de o educație îngrijită. La vârsta de 15 ani, elev la Cracovia, Bem părăsește băncile școlii (1809) și se înrolează în armata napoleoniană, dornic să lupte pentru libertatea patriei sale, Polonia. Cu aceasta se deschide o nouă cale în viața lui Bem, o cale lungă străbătută până la sfârșit de zbulciumul luptelor pentru libertatea Poloniei, pe care voia sa o elibereze de sub asuprirea regimurilor absolutiste austro-ruso-prusace. În același timp, el luptă și pentru libertatea celorlalte popoare asuprite din Europa. Cariera militară și-o începe la școala de artilerie din Varșovia, unde dă dovadă de o capacitate deosebită. În 1812 ia parte la campania napoleoniană. Participă apoi la complotul Lukașinski, care urmărea eliberarea Poloniei de sub asuprirea țaristă. Acest complot avea și sprijinul paturilor progresiste rusești, care își înscriuseră în programul lor doborârea țarismului și odată cu realizarea acestui program, se promitea și eliberarea Poloniei. Complotul a fost descoperit, iar participanții condamnați la închisoare. Bem este tradus în fața instanțelor judecătorești militare, închis câteva luni, apoi pus sub observație. În urma conflictului pe care-l avusese cu marele principe Konstantin, Bem încearcă să iasă din cadrele armatei.

Nemulțumirile poporului polon și avântul revoluționar care străbătea pretutindeni Europa în acel timp, au determinat izbucnirea, la 29 noiembrie 1830, a răscoalei poloneze din Varșovia. Din pricina lipsei unui program precis și a neglijării intereselor populare, răscoala poloneză suferă eșecuri după eșecuri în primele săptămâni ale izbucnirii ei. Începând din martie 1830 îl întâlnim pe Bem luptând, ca maior, în rândurile armatei polone. El cîștigă o strălucită bătaie la Igania (10 aprilie). La 26 mai, în vestita bătălie de la Ostrolenka, care înscrie una din cele mai frumoase pagini ale răscoalei naționale polone, Bem s-a dovedit un mare strateg, reușind să salveze armata polonă de la o catastrofa totală. Un mare rol a avut Bem în apărarea Varșoviei, pe care trupele țariste încep să o asedieze la 6 septembrie 1831. În fața presiunii trupelor țariste, conducătorii răscoalei ezită să continue lupta și hotărăsc să înceapă tratative de armistițiu. Bem se opune și cere ca luptele să continue în fața poporului polonez, voind

care vor să capituleze să fie înlocuiți. Despre rolul nefast al aristocrației poloneze în această răscoala a vorbit Engels în 1842 la Bruxelles: „Ce a voit aristocrația polonă în 1830? A vrut să-și apere în fața țarului vechile privilegii cîștigate... Răscoala din 1830, continuă Engels, n-a fost o revoluție socială, nici politică, ea a fost o revoluție cu caracter conservator“.

După înfrîngerea răscoalei polone, mare parte dintre conducători au emigrat în Franța unde pleacă și Bem. Ideea continuării luptei pentru libertatea Poloniei l-a preocupat pe Bem în tot timpul emigrației.

În 1836 apare lucrarea lui Bem „Polonia între vechile sale hotare și Imperiul rusec“, în care caută sa atragă atenția opiniei publice europene asupra trecutului Poloniei și asupra țarismului amenințator. Cu timpul, Bem adîncește problema posibilității eliberării Poloniei și ajunge la concluzia că fără eliberarea țărânimii din cătușele iobăgiei și fără angajarea ei în luptă, libertatea Poloniei nu poate fi cucerită (scrisoarea lui Bem din 27 octombrie 1846).

În 1846 izbucnește o răscoală la Cracovia. Acest eveniment trezește spiritul de acțiune al emigranților. Într-o lucrare despre răscoala națională polonă din 1830—1831, Bem analizează posibilitățile unei noi mișcări. În această lucrare, se preconizează înființarea unei armate polone de un milion de oameni, iar în ansamblul desfășurării operațiunilor se pune un accent deosebit pe luptele de partizani. Mișcarea care urma să ia naștere în Polonia — după părerea lui Bem — s-ar extinde și asupra Rusiei și ar da un nou impuls mișcărilor sociale de acolo pentru răsturnarea țarismului (p. 205).

Evenimentele revoluționare din primăvara anului 1848, care au cuprins întreaga Europă, îl găsesc pe Bem în plina activitate. În martie, Bem era în Anglia, unde încearcă să cîștige sprijinul guvernului englez pentru cauza polonă. Acțiunea sa a ramas fără rezultat. Reîntors la Paris, se pregătește să plece în Galiția, unde socotea că terenul ar fi mai prielnic pentru organizarea unei răscoale naționale. Aici însă nu poate ajunge la un acord cu conducătorii gării naționale din Lwow, a căror atitudine timidă îl determină să se adreseze prințului de Galizia, conducător al țării și al poporului polonez, voind

să atragă în mișcare elemente din rîndurile țărănimii, micii burghezii și muncitorimii. Proclamația însă atrase după sine urmărirea lui Bem de către autoritățile austriace, astfel ca Bem a fost nevoit să părăsească Lwowul, cu gîndul de a se duce în Ungaria. Se oprește însă la Viena. Bem preconiza înființarea unei legiuni polono-slave, în care să atragă pe toți emigranții și să ajute cu puterea armelor revoluția maghiară (p. 212). Totodată, pentru reușita revoluției polone, Bem se gîndea la contopirea tuturor claselor sociale într-o unitate de luptă, idee ce dovedește însă limitele concepției lui Bem, care, desprins de noile realități sociale din Polonia, nu vedea situația agravată a maselor țărănești, asuprite și mai mult în condițiile destrămării orînduirii feudale. Pentru el, această unitate era necesară ca o pregătire a insurecției naționale, generale, care ar fi adus după sine eliberarea poporului (p. 216).

Odată cu venirea lui Bem la Viena începe o nouă perioadă în activitatea sa revoluționară. La vestea apropierii trupelor revoluționare maghiare, populația din Viena se răscoală la 6 octombrie 1848. Bem participa la această mișcare și, după cum spune Engels: „tot ceea ce s-a efectuat în legătură cu sistemul de apărare și organizare a forțelor revoluționare se datorește efortului personal depus de Bem“ (p. 243). Rămăși singuri, fără ajutoare din afară (armata revoluționară maghiară condusă de generalul Moga s-a oprit la riul Laita), trădați de burghezia vieneză în cele mai grele momente, încercuții de armatele imperiale, răsculații depun toate eforturile pentru continuarea luptelor. Un rol deosebit în aceste împrejurări îi revenise lui Bem. Caracterizînd activitatea lui Bem în ultimele zile ale revoluției din Viena, Fr. Engels scria: „Bem este singurul om la fața locului, și, dacă cineva ar mai fi fost în stare să salveze Viena, singur el ar mai fi putut-o salva...“ (p. 252). Sprijinindu-se, în ultimele zile ale revoluției, numai pe proletariat și studențime, Bem a opus o rezistență hotărîtă în fața forțelor armate copleșitoare ale lui Windischgraetz în suburbia Jägerzeile.

Părăsind Viena, Bem plecă pe căi oculte pînă la Pojon, cu gîndul de a-și oferi serviciile revoluției maghiare. Cu aceasta începe perioada cea mai strălucită a activității lui Bem.

mește pe Bem comandant al armatelor revoluționare, care urmau să recucerească Transilvania, unde, în toamna anului 1848 reacțiunea imperială ajunsese să pună stăpînire pe aproape întreg teritoriul. După numirea sa, Bem se îndreaptă numai deocît spre Oradea, unde ajunge la 6 decembrie 1848. Aici, da o proclamație prin care asigură, în numele guvernului revoluționar maghiar, deplina egalitate în drepturi a tuturor locuitorilor, fără deosebire de limbă, religie și stare socială. Este cel dintîi manifest al lui Bem adresat populației din Transilvania, în care, pe lîngă ideile de libertate, pe care le arborase revoluția maghiară și pe care generalul Bem și le însușise întru-totul, gasim și unele lipsuri sesizate just de istoricul maghiar Kovács Endre, lipsuri care se referă la problema țărănească. „Una din cele mai mari lipsuri ale lui Bem — scrie Kovács Endre — a fost aceea, că n-a avut un program agrar. Proclamația de la Oradea ar fi fost într-adevăr o chemare care ar fi putut atrage poporul român, numai dacă ar fi cuprins întrînsa programul principal al democrației agrare. Din aceasta poporul român ar fi înțeles dintr-odată de ce trebuia să lupte împotriva împăratului, alături de revoluția maghiară“ (p. 298).

Bazîndu-se pe repeziciunea mișcărilor trupelor, cu scopul de a nu lăsa inamicului timp să se poată regrupa, urmîrindu-l îndeaproape în retragere și dînd bătălii în care artileria avea un rol precumpănitor în pregătirea și sprijinirea atacurilor infanteriei, Bem a reușit în scurtă vreme, în urma unor victorii strălucite, să recucerească orașele Dej (23 decembrie 1848) și Cluj (25 decembrie 1848) și să alunge pe colonelul imperial Urban din ținutul Bistriței și Năsăudului (3 ianuarie 1849) în Moldova

Sosind la Cluj la 25 decembrie, el dă o altă proclamație în trei limbi, maghiară, germană și romînă „Către locuitorii Ardealului“, prin care anunță că armata maghiară vine să-i mintuiască „de sub jugul reacțiunii și tiranismului cătănesc“ și, „aruncînd voal peste cele trecute“, acordă amnistie obștească pentru toate greșelile politice de pînă atunci. La 29 decembrie Bem eliberează pe toți românii prinși care au luptat împotriva lui. Cei eliberați depuseră jurămînt că nu vor mai lua armele împotriva revoluției

Dupa alungarea lui Urban, nordul Transilvaniei era curățit de imperiali. Gîndul lui Bem se îndreapta atunci spre recucerirea Sibiului, cuiubul reacțiunii imperiale. Puchner, comandantul armatelor țariste, reușise între timp sa obțină ajutorul trupelor țariste din Țara Românească pentru apararea orașelor Brașov și Sibiu, iar el se îndrepta spre nord sa întîmpine pe Bem, pentru a-i taia calea spre Sibiu. Puchner se temea mai ales de amploarea pe care ar fi luat-o mișcările din Secuime în favoarea lui Bem. Lupta s-a dat la Gnești la 16 ianuarie 1849 și s-a sfîrșit cu deplina biruință a lui Bem, care se îndreaptă numaidecît spre Sibiu. Cucerirea Sibiului însă nu s-a putut înfăptui atunci. Bem a fost învins la Ocna Sibiului (4 februarie 1849) și nevoit să se retragă spre Deva, unde urma să primească ajutoare din Ungaria. În lupta de la Simeria (9 februarie 1849), Bem cîștigă una din cele mai mari biruințe. Cu ocazia luptei de la Simeria, Bem a încercat să atragă de partea sa pe prefectul român Solomon (p. 376). Urmărind cu repeziciune și tenacitate lupta împotriva imperialilor, alungînd a doua oară pe Urban din Transilvania, Bem reușește în cele din urmă să ocupe Sibiu la 11 martie 1849. De la Sibiu el adresează locuitorilor orașului, în cea mai mare parte sași, o proclamație care dovedește același spirit de înțelegere, promișîndu-le și lor amnistia pe care o acordase romînilor, dacā renunța să sprijine reacțiunea imperială. Consecvent hotărîrii sale de a atrage și celelalte popoare din Transilvania alături de revoluția maghiară, împotriva căreia acestea luptaseră pînă atunci, Bem cheama printr-un manifest dat la Brașov la 21 martie 1848 locuitorii din acest ținut să se înfrățescă: „Unguri, sași și romîni — se spune în aceasta proclamație — întindeți-vă unii altora mîna frațește, înălțurați orice fel de ură națională dintre voi și veți fi fericiți“. Odată cu ocuparea Brașovului se încheie în chipul cel mai strălucit perioada campaniei de iarnă: întreaga Transilvanie, în afară de Alba-Iulia și cordonul Munților Apuseni era în mîinile revoluționarilor.

A doua fază a activității lui Bem o constituie campania din Banat. Încă din 22 martie, Kossuth îi cere lui Bem ca, după terminarea luptelor cu imperialii în Transilvania, să plece în Ungaria și

sa lupte acolo. Dar plecarea lui Bem în Ungaria era riscantă, întrucît în Transilvania spiritele erau încă agitate (p. 451). Bem intra în Banat, ocupa Lugojul (19 aprilie) și încearca, printr-o colaborare cu generalul Vécsey, sa ocupe Timișoara. Atacul eșuează din cauza înfrîzierii lui Vécsey. Intregul Banat e cuprins de trupele lui Bem. Timișoara însă n-a putut fi cucerită. În acest timp, relațiile lui Bem cu Kossuth slabesc. Generalul Bem ducea o politica, în ceea ce privește naționalitățile din Transilvania, mult mai largă decît cea a guvernului. El înțelege ca revoluția numai atunci poate reuși pe deplin cînd și celelalte popoare din Transilvania și Banat vor fi cîștigate de partea revoluției. Comisarul guvernamental Csány înfiinșase tribunale speciale pentru judecarea celor care luptaseră împotriva revoluției, pronunțînd pedepse capitale împotriva acestora, ceea ce era în contradicție cu dispozițiile pe care le daduse Bem. Solicitat de Kossuth să intre în Ungaria, Bem ezita și își exprima dorința de a se reîntoarce în Transilvania, unde dupa plecarea lui situația devenise din nou amenințătoare.

În timpul campaniei sale în Banat, Bem se întîlnește la 16 mai cu Balcescu la Mehadia. Bălcescu urmarea cu viu interes acțiunile lui Bem, era entuziasmat de atîtudinea generalului polon în ceea ce privește pe romîni și scria lui Ghica de la Panciova la 12 mai 1849, că Bolliac a scos cu sprijinul lui Bem ziarul „Espatriatul“ și ca ar fi auzit ca pecelea lui Bem ar cuprinde harta Poloniei, Ungariei și Romîniei reunite. Bem propune ca Balcescu sa plece la Debreșin pentru a intra în legătura cu guvernul maghiar (p. 509).

Ideea de a părăsi Banatul, de a pleca în Ungaria și de a se reîntoarce în Transilvania, era întemeiată pe faptul că, după eșuarea tratativelor dramatice duse de Ioan Dragos în Munții Apuseni, mișcarea romînească începea să ia o deosebită amploare, iar larul Nicolaie declarase deschis că va interveni în ajutorul Habsburgilor (p. 510—515). Bem se reîntoarce în Transilvania la 2 iunie.

Capitolul intitulat „Lupta împotriva intervenției țariste“ cuprinde ultima fază a revoluției din Transilvania. La 19 iunie, trupele țariste intră în Transilvania prin orașul Timișului, iar în ziua următoare, la 20 iunie, prin nord, prin pasul de la Bir-

gău intră generalul Grotenhjelm, sprijinit de Urban. Evenimentele decurg într-un ritm precipitat. Trupele țariste din nord reușesc să cîștige teren, armata revoluționară maghiară suferă înfrîngerii. În acest timp, generalul Bem cutreieră drumurile dintre Brașov și Bistrița, luînd măsuri de întărire în rîndurile armatei revoluționare, căuînd să fie prezent acolo unde nevoia era mai viu resimțita. În urma unor batalii (la Iad și Wallendorf), Bem se retrage la Teaca. Bistrița cade în mîinile trupelor țariste. Începînd de la 3 iulie, Bem își desfășoară activitatea printre secui și duce o acțiune de apărare activă în fața unor forțe net superioare.

Intervenția din sudul Transilvaniei a avut drept rezultat imediat, ocuparea Țării Bîrsei și căderea Brașovului la 21 iunie. Trupele austro-țariste înaintează adînc în ținutul secuiesc.

În aceste momente grele ale revoluției, Bem nu-și pierde optimismul. La 5 iulie adresează o proclamație către poporul maghiar prin care îl încurajează la continuarea luptei. Rusia se află în pragul unei revoluții, se spune în proclamație, iar trupele țariste vor fi în curînd rechemate. Revoluționarii din Țara Romînească așteptau venirea armatei maghiare eliberatoare, astfel încît trupele revoluționare ungurești vor intra în Țara Romînească pentru extinderea mișcării și acolo (p. 565).

Activitatea revoluționarilor romîni, N. Bălcescu și C. Bolliac, pe lîngă guvernul maghiar se desfășoară în împrejurări grele. N. Bălcescu are întrevederi cu Kossuth și ceilalți reprezentanți ai guvernului maghiar, pentru a mijloci împăcarea dintre romîni și unguri și a extinde revoluția în Țara Romînească. După reocuparea capitalei Ungariei în mai 1849 de către trupele revoluționare maghiare învingătoare, N. Bălcescu, care însoțise guvernul maghiar, tipărește ziarul „Democrația”. În ultimele zile ale revoluției maghiare, parlamentul votează legea naționalităților și aprobă proiectul pentru constituirea unei legiuni romînești. Totodată, din însărcinarea guvernului maghiar, N. Bălcescu pleacă în Transilvania pentru a se întîlni cu Avram Iancu și cu ceilalți fruntași ai mișcării romînești. Cu toate împrejurările dramatice din vara anului 1849 după acțiunea lui Hatvany, existau încă posibilități de conciliere.

soare adresată de locotenent-colonelul Simonffy ministrului Szemere se spune: că poporul romîn are acum puțină încredere în revoluționarii maghiari, dar arată o mare încredere în generalul Bem (p. 575).

De la Teaca, Bem trece în secuime și face o încercare îndrăzneată de a intra în Moldova, cu scopul de a extinde revoluția și în această țară, și a crea diversivene în rîndurile armatei țariste (p. 584). La 22 iulie se afla la pasul Oituzului, de unde adresează o proclamație către locuitorii Moldovei. Rezistența opusă de trupele țariste aflate acolo este înfrîntă. Bem ocupă satele Grozești, Onești și Tîrgu-Ocna. Intrarea lui Bem în Moldova a trezit un viiu ecou în rîndurile populației din această țară și a produs mare îngrijorare în cercurile diplomatice străine. Emisari revoluționari cutreeră ținuturile Moldovei, desfășurînd o activitate intensă revoluționară împotriva guvernului țarist și întreținînd relații de corespondența cu străinătatea (p. 578). Pe lîngă aceasta s-a mai născut și teama că, în eventualitatea unei răscoale în Moldova, focul să nu se extindă și asupra Galiției. În rîndurile funcționarilor consulatelor rusești și austriace de la Iași a fost o adevărată panică; ambele aceste consulatate se pregăteau să se refugieze în Basarabia (p. 588). În ziua de 25 iulie, Bem adresează o nouă proclamație către locuitorii Moldovei, o proclamație plină de optimism în reușita revoluției. Totuși Bem nu-și continuă activitatea pe teritoriul Moldovei. Colonelul Gal nu putea rezista în Transilvania în fața unor forțe armate superioare, mereu crescînde. Bem se retrage din Moldova în aceeași zi de 25 iulie 1849, mai ales că și turcii au intervenit pe cale diplomatică, cerîndu-i să părăsească teritoriul Moldovei (p. 589).

Evenimentele din Transilvania ajunseră într-o fază critică pentru revoluția maghiară. Reîntors din Moldova în secuime, Bem încearcă să conducă în așa fel mișcările trupelor maghiare, încît să poată face față atît acțiunilor din nordul Transilvaniei, cit și celor din sud, mai ales că în ultima vreme trupele maghiare aflate sub diferiți comandanți suferiseră serioase înfrîngerii. De la Tîrgu-Mureș, Bem îi scria lui Kossuth despre planul său de a intra în Țara Romînească (p. 589). La 31 iulie are loc bătălia de-

la Sighișoara, în care Bem este înfrînt. Dar cu toată înfrîngerea suferită, Bem a mai încercat o manevră surprinzătoare, îndreptată împotriva Sibiului, ocupat de țariști la 21 iulie. În 3 august, Lüdgers primește știrea că Bem se află în fața Sibiului pe care îl ocupă. Manevra aceasta era cu totul neașteptată. Lüdgers pornește pe urmele lui Bem spre Sibiu. Totuși situația continuă să rămînă gravă. Sibiu n-a putut fi păstrat după sosirea lui Lüdgers, care înfrînge din nou pe Bem la Șura Mare (6 august 1849).

După înfrîngerea de la Sibiu, Bem se retrage spre Banat, și la 8 august îl găsim la Lugoj. În aceeași zi se întâlnește cu trimișii lui Avram Iancu. Bem se gîndește să cîștige pe Avram Iancu pentru cauza revoluției maghiare și să-l trimită în Muntenia, pentru a rascula poporul. Avram Iancu s-a arătat dispus pentru o asemenea înțelegere, cu condiția ca armata de care dispunea să fie condusă de el, în calitate de general al armatei revoluționare maghiare. Intre timp, Avram Iancu își încetase ostilitățile împotriva ungarilor, iar Kossuth dispuse de asemenea încetarea luptelor împotriva romînilor.

În Banat atenția principală a fost îndreptată din nou, spre cucerirea Timișoarei. Lupta s-a dat la 9 august, dar cetatea n-a putut fi ocupată nici de data aceasta. Evenimentele din Ungaria se precipitară spre deznodămîntul dramatic cunoscut. Kossuth demisionează și cedează locul său lui Görgey, care depune armele în 13 august la Șiria. Cu aceasta, soarta revoluției maghiare a fost pecetluită.

În ziua de 14 august are loc la Făget întîlnirea lui Bem cu reprezentanții romîni, între care aflăm pe Eftimie Murgu, Gozman, bănățeni și bihoreni și pe Florescu din Muntenia. Desfășurîndu-și planurile de viitor, Bem mai speră încă să strîngă o armată de 120000 oameni și să alunge pe imperiali din Ungaria.

O ultimă încercare a lui Bem de a reîncepe luptele în Transilvania cu o mică armată a eșuat lîngă Deva. În urma ultimelor evenimente, armata revoluționară era obosită de lupte, demoralizată, iar ostașii se împrăștiau pe la vetrele lor. Cedînd comanda în mîinile colonelului Beke, după ce văzu că nu mai poate face nimic în fața forțelor țariste proas-

pete și numeroase, Bem, însoțit de o mîna de oameni, a părăsit Transilvania. Trecînd în Țara Romînească pe la Poarta de Aramă (23 august 1849) Bem intră pe teritoriul turcesc la Vidin.

Capitolul „Murad Pașa“, al lucrării recenzate cuprinde ultimul an al vieții lui Bem în Turcia. Cu toate presiunile diplomatice ale guvernului țarist și austriac de a putea obține de la guvernul din Constantinopol extrădarea emigranților în frunte cu Kossuth și Bem, turcii s-au opus, sprînjiniți și de diplomația engleză, care nu voia ca influența țarista să prindă rădăcini prea adînci la Constantinopol. Și fiind că în acel timp, relațiile turco-ruse erau extrem de încordate, iar turcii aveau nevoie în cazul unui război cu rușii, de experiența emigranților, Bem care nu părăsise nici o clipă gîndul eliberării Poloniei, credea că în noile împrejurări, cel mai bun lucru era să intre în rîndurile armatei turcești, pentru ca în cazul unui război să-și poată utiliza experiența în folosul patriei sale asuprite (p. 651).

Divanul turcesc în ședința din 8 septembrie 1849 a găsit soluția de a nu extrăda pe emigranți propunînd trecerea lor la islamism. Această propunere a cauzat furtunoase dezbateri în rîndurile emigranților. Bem se hotărăște să îmbrățișeze legea turcească, ceea ce se și întîmplă. Trecînd la islamism, Bem ia numele de Murad Pașa, iar exemplul său este urmat și de alți emigranți. Rațiunea acestei treceri se explică prin situația politică încordată din acel moment, care făcea iminentă izbucnirea unui război turco-rus, în care emigranții își puneau cele mai mari speranțe pentru a-și putea continua lupta împotriva absolutismului țarist. Această trecere a pricinuit multe resentimente împotriva lui Bem, atît din partea unor emigranți, cît și din partea cercurilor politice polone și straine.

De la Vidin, emigranții au fost transportați la Șumla, iar de aici, în ianuarie 1850, Bem a fost dus în Siria la Aleppo, promițîndu-i-se că în scurtă vreme va fi chemat la Constantinopol pentru a lua parte la lucrările de reorganizare a armatei turcești.

Speranța de a ajuta la eliberarea Poloniei nu-l părăsește. „Sînt convins că numai prin mijlocirea Turciei putem ajunge la independența Poloniei — spu-

ne Bem — de aceea vreau să lucrez...". La Aleppo începe fabricarea silitrei deși acest lucru era interzis.

În octombrie 1850, Bem are ocazia să-și desfașoare încă odata talentul militar, în atacul dat de arabii din deșert.

Iosif Bem este unul dintre straluciții conducători ai popoarelor asuprite în lupta lor pentru libertate. Polonez de origine, el a luptat pretutindeni pentru libertatea poporului său, a luptat pentru libertatea altor popoare, știind că prin aceasta contribuie și la cauza eliberării patriei sale. Luptând în anii revoluționari 1848—1849 pe pământul țării noastre împotriva tiraniei și a absolutismului habsburgic și țarist, apreciat de Kossuth, Balcescu și de alți luptători pentru idea-

lurile de libertate ale popoarelor, Bem este și un erou luptător al patriei noastre. Luptând pentru cauza revoluției maghiare, el a cautat să înfrățească poporul român cu poporul maghiar, să extindă lupta pentru libertate și în Țările Române.

Cartea lui Kovács Endre este binevenită și toată osteneala depusa pentru a o scrie este pe deplin rasplatită prin înaltul scop pe care-l atinge. Prin noile informații pe care le aduce și prin descrierea ampla a evenimentelor, lucrarea lui Kovács Endre rămâne o carte de bază pentru istoricii care se ocupa cu evenimentele din Transilvania, din anii 1848—1849.

C. Cîmpianu

VÁRKONYI ÁGNES: *A Rákóczy-szabadságharc kibontakozása Erdélyben — 1703-1704 jul.* (Desfășurarea luptei pentru independență a lui Francisc Rákóczy II în Transilvania — 1703 — iulie 1704).

« Századok », 1954, nr. 1, p. 15

Cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la lupta pentru independență a lui Francisc Rákóczy II împotriva stăpînirii habsburgice (1703—1711), Societatea maghiara de istorie publică o serie de studii în care sînt scoase la lumină și prezentate de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste problemele legate de această luptă — îndeosebi cele de ordin economic și social — pe care istoriografia burgheză le trecea sub tăcere sau le interpreta în chip tendențios. N-a fost lămurit pînă acum, de pilda, rolul pe care l-a avut în aceasta luptă Transilvania: a rămas nelămurită mai ales perioada de la începutul răscoalei. Istoricii burghezi, ca Al. Szilágyi, L. Kővári, C. Thaly — pentru a aminti numai pe cei mai de seamă — trec ușor peste această perioadă de luptă, prezentînd faptele în chip sumar, sau superficial și neglijînd problemele sociale.

Studiul lui Várkonyi Ágnes, care are ca subiect perioada dintre începutul răscoalei în 1703 și alegerea lui Rákóczy ca principe al Transilvaniei, în iulie 1704, umple în chip fericit acest gol.

Se știe ca locuitorii Ungariei s-au adunat sub drapelul lui Rákóczy fără deosebire de clasa, de religie și de limbă.

Autoarea își propune să arate că

Transilvania lucrurile s-au petrecut la fel, adică și aci s-a putut realiza o concentrare a tuturor paturilor sociale în vederea unui efort comun.

Se constată, cu multă dreptate, ca mișcarea populară din Transilvania n-a pornit sub impulsul mișcării din Ungaria, ci a fost rezultatul firesc al unui proces de evoluție internă, datorita asupririi militare și exploatarei economice a Habsburgilor. Astfel, în chip necesar, studiul începe prin a schița pe scurt istoria celor 15 ani de stăpînire habsburgică în Transilvania, analizînd situația diferitelor clase sociale și influența politicii de aspirare a Habsburgilor asupra lor. Se scoate în relief atitudinea aristocrației care, cîștigata prin tot felul de favoruri, devine, în majoritatea ei, o unealtă de aspirare a regimului, lăsînd țara pe mîinile curții de la Viena.

Nu se stăruie îndeajuns asupra caracterului fiscal al regimului habsburgic, și nici asupra exceselor armatei de ocupație — aceasta, de sigur, și din cauza spațiului restrîns pe care autoarea îl avea la dispoziție — în schimb se arată pe larg cum regimul, printr-o măsură sau alta, a ajuns pînă la urmă să lovească toate paturile sociale: iobăgimea, nobilimea să-

răcătă de la sate, meseriașii, negustorii, sărăcimea orășenească. Cei mai loviți erau desigur, iobagii, care aruncați pe drumuri de excesele fiscale și militare (fără a vorbi de cele feudale), păraseau satele în masă și, strînși în cete înarmate, cutreierau țara. Este impresionant tabloul acestei mulțimi de oameni fara căpății, pe care oficialitatea vremii îi pomenește în acte sub numele de „țilhari”, dar sătenii îi numesc „curuși”, socotindu-i eroi în lupta pe care o duceau împotriva regimului de asupra. Stăpînirea străină face să crească din ce în ce lupta de clasa. Marilor proprietari feudali, în slujba curții, li se tolerează orice excese asupra iobagilor, astfel că aceștia au de luptat nu numai cu organele asupritoare ale guvernului habsburgic, ci și cu stăpînii de pămînt.

După zgrăvirea acestei situații care, în vara anului 1702, îndreptătea teama guvernului de o răscoală generală, autoarea arată ca din cauze variate — între care prezența trupelor de ocupație, diversitatea de interese a diferitelor paturi sociale, lipsa unui conducător — nu s-a putut ajunge la o concentrare a eforturilor diferitelor categorii de locuitori. Această constatare anticipează semnificația intrării în scenă a lui Rákóczy.

Se trece după aceasta la problema bazei sociale a mișcării din Transilvania. Ni se arată cum la începutul mișcării se formează două lagăre vrăjmașe. De o parte țărani, care, pornind din doua centre revoluționare, valea Someșului — unde joacă un rol haiducul Pinteș de la Baia Mare — și Munții Apuseni, împinzesc toată țara răzbindu-se pe exploatorii lor, iar pe de altă parte nobilimea care, de teama iobagilor, se refugiază cu familiile și averile lor în cetăți și orașe închise, sub ocrotirea guvernului imperial.

Pornind de la această situație încordată, la care s-a ajuns în octombrie 1703, autoarea caută să arate cum se ajunge toluși, într-un interval scurt de opt luni, nu numai la destindere, ci chiar la o unire a forțelor.

Ultimul capitol al lucrării e consacrat acestei probleme care constituie de fapt tema centrală a studiului. De la început, țărănimii luptătoare are un aliat prețios în sărăcimea orășenească. În vara anului 1704, succesele mișcării fac

nobilime și chiar din aristocrație sa treaca de partea lui Rákóczy pentru a-și salva interesele de clasa.

Concentrarea forțelor de lupta are apoi ca urmare firească — dar pornita tot din inițiativa maselor — alegerea lui Rákóczy, ca principe al Transilvaniei.

Autoarea se oprește cu expunerea sa la acest moment, care constituie apogeul mișcării din Transilvania. În ultima parte a lucrării însă, lasa sa se întrevada ca, după acest moment mare, prabușirea cauzei pentru care se ducea lupta era inevitabilă. Ne pune astfel în fața unei țări secătuite în care soldații din ambele tabere, pentru a trăi, trebuie să jefuiască: o țară în care lupta de clasa începe să se ascute între soldații țărani și comandanții lor nobili, în sfârșit, o țară în care, nu principele ales, ci aristocrația avea cuvîntul hotărîtor.

Autoarea a reușit sa dea o lucrare încheată — care impresionează atît prin sistematizarea riguroasă a materialului, foarte vast și în bună parte inedit, cît și prin expunerea clară a faptelor și prezentarea plastică a momentelor caracteristice. Ni se prezintă astfel o imagine clară a acestei perioade de adînci framîntari, insuficient studiate în istoriografie.

Sînt însă unele probleme, asupra carora — deși amintite în treacat — s-ar fi cuvenit să staruie mai îndelungat. Ma voi margini sa atrag atenția asupra unei singure probleme, a carei importanța pentru expunere — prin chiar specificul ei — a scapat autoarei din vedere: este vorba de colaborarea, în aceasta luptă, dintre poporul român și cel maghiar. Se știe ca pe lîngă mizeria materială, pe care o împărtașea cu iobagul ungar, iobagul român mai avea de îndurat între altele și persecuții religioase, care-i făceau soarta și mai grea. În studiu se amintește în treacăt de tendința guvernului habsburgic de a-și consolida dominația în Transilvania prin convertirea elementului românesc la religia catolică, nu lasă însă să se întrevadă consecințele importante ale acestei acțiuni guvernamentale, pentru întinderea răscoalei. Impletirea asupririi economice cu cea spirituală explica, de fapt, numărul însemnat al romînilor care au luptat sub steagul lui Rákóczy, numar pe care de altfel, indirect, îl indică și autoarea. Este de înțeles că focarele revoluționare

din care s-a întins răscoala asupra fărăii întregi au fost regiunea Someșului și Munții Apuseni. În afară de Pîntea haiducul a cărui amintire mai dăinuiește și astăzi prin părțile Someșului, se cunosc o seamă de căpitani romini, ridicați din popor, sub a căror conducere luptau amestecați curuții romini și unguri.

O mai largă prezentare a acestei frății de arme, care face parte din trecutul comun de luptă al popoarelor romin și maghiar, ar fi dat autoarei ocazia de a aduce o și mai importantă contribuție la întărirea legăturilor de prietenie dintre cele două popoare.

I. Totoiu

MARX-ENGELS-LENIN-STALIN: *Zur deutschen Geschichte* (Cu privire la istoria Germaniei), vol. I

Din cele mai vechi timpuri pînă în sec. al XVIII-lea.

Berlin, Dietz Verlag, 1953, 784 p. + 1 pl. + 3 h.

La cea de a doua conferința a Partidului Socialist Unit din Germania, Walter Ulbricht, referindu-se la sarcinile istoriografiei progresiste germane, spunea: „Eu cred că pentru studiul istoriei Germaniei este necesar să se consulte, într-o masura mai mare decît pînă acum, cuprinzătoarele lucrări istorice ale lui Karl Marx și Friedrich Engels, cît și poziția adoptată de Lenin și Stalin fața de evenimentele importante din istoria mișcării muncitorești germane și din istoria poporului german¹.”

În urma acestor propuneri, Institutul Marx-Engels-Lenin-Stalin de pe lângă Comitetul Central al Partidului Socialist Unit din Germania a început publicarea tuturor textelor clasiceor ce se referă la istoria Germaniei. Publicarea acestor texte ridică pe de o parte pe o treaptă superioară posibilitățile de a înțelege trecutul Germaniei, iar pe de altă parte, deschide noi perspective de cercetare în diferitele sectoare ale istoriei germane prin folosirea indicațiilor clasiceor marxismului. Lucrările clasiceor sînt grupate în ordinea cronologica a temelor tratate. De un mare interes sînt în primul rînd textele care n-au fost publicate în trecut sau se găsesc raspîndite în diverse publicații, fiind prin aceasta puțin accesibile cercetătorilor istorici.

Extrasul din volumul I din *Capitalul*, „Situația țaranului german în secolele XV și XVI”, pus în legatură cu o notă adaugată de Engels la ediția a III-a a *Capitalului* și cu cîteva pasaje din scrisori²,

este esențial pentru înțelegerea „celei de a doua șerbii” în Germania.

Conceptul „celei de a doua șerbii” creat de Fr. Engels arată că ea are cu totul alte caracteristici decît șerbia medievală (p. 614).

În timp ce șerbia din secolul al IX-lea pîna în secolul al XI-lea continuă să poarte caracteristicile sclavagismului patriarhal german, a doua șerbie a contribuit la apariția germenilor capitalismului în lumea agrară.

Fr. Engels constată că „perioada capitalistă se anunță în mediul agrar ca o perioadă a marii exploatare pe fundamentul clăcii șerbilor”¹.

O altă problemă care a preocupat pe clasici și care ocupă o bună parte din primul volum este Reforma. Istoricii burghezi au văzut în această mare mișcare, în primul rînd, un eveniment cu caracter religios. Clasicii marxism-leninismului au fost cei dintîi care au arătat că Reforma reprezintă prima mare bătălie a burgheziei europene împotriva feudalismului și că ea deschide era revoluțiilor burgheze. Ca în tot timpul feudalismului, protestul social putea să apară numai sub forma unei dispute cu caracter religios.

Impulsul dat de interpretarea materialistă a istoriei a oferit posibilitatea să fie interpretate în mod just o serie de aspecte ale acestei mari mișcări. Astfel, istoriografia sovietică a arătat că după frămîntările din 1522 de la Wittenberg, caracterul Reformei luterane a luat calea unei vădite

¹ W. Ulbricht, Situația actuală și noile sarcini ale Partidului Socialist Unit din Germania. Editura pentru literatura politică, 1953, p. 115.

² Ibidem p. 613.

¹ J. Nichtweiss, Zur Frage der zweiten Leibeigenschaft und des sogenannten preussischen Weges der Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft Ostdeutschlands. • Zeitschrift für Geschichtswissenschaft • I (1953), calet 5.

simpatii pentru marea burghezie și pentru principiul teritorial. Din aceste motive, importanța națională a lui Luther a scăzut simțitor în ochii maselor și faima lui Mûntzer și a reformei sale populare au crescut. Acest lucru a fost apoi accentuat de poziția lui Luther față de țărănimia germană.

„Extrasele cronologice“ ale lui Marx din istoria universală a lui Schlosser, care ocupă o bună parte din volum — de la p. 285 la p. 516 — uimesc prin bogăția lor și mărturisesc încă odată puterea de muncă și documentarea bogată ce stă la baza operelor teoreticienilor clasici ai materialismului istoric. Extrasele cronologice îmbrățișează tocmai epoca cea mai dramatică din istoria poporului german: răstimpul de la Reformă la Războiul de 30 de ani. Cercetarea mai atentă a acestor extrase ajută ca Războiul de 30 de ani să fie just înțeles. Războiul de 30 de ani reprezintă pe de o parte lupta principiilor teritoriale pentru a scăpa de puterea centrală a Habsburgilor, iar pe de altă parte lupta principiilor teritoriale pentru constituirea unui regim cu caracter absolutist în statele lor. Crearea unei puteri centrale ar fi făcut din acești principii niște guvernatori ai împăratului. De aci o luptă disperată în care nu sînt disprețuite alianțe cu state străine, în special cu Franța, care se simțea și ea amenințată de puterea habsburgică.

„Nolițele despre Germania“ (p. 562—566) ale lui Fr. Engels, scrise pentru a fi dezvoltate la o nouă ediție a războiului țărănesc german, conțin o serie de indicații interesante. Două teze merită să fie amintite :

1. Revoluția burghezo-teologică a fost în așa fel deformată încît ea a putut să apară ca promițătoare pentru principii și aceștia au luat conducerea ei (p. 563).

2. Impasul Germaniei în 1789 era atît de mare, încît numai dinafară putea veni ajutor; revoluția franceză a fost aceea care l-a adus (p. 566).

Aceste texte permit să se cerceteze mai amănunțit problema revoluției burgheze în Germania. În 1789, Germania era încă o țară feudală, în care o revoluție burgheză nu era posibilă. Dar influențele unei revoluții victorioase într-o țară învecinată puteau slăbi absolutismul feudal. Acest lucru n-a scăpat claselor conducătoare din Germania, și Fr. Engels ară

și Austria s-au unit deodată atunci cînd țaranii din Alsacia și Lorena s-au alăturat revoluției franceze (p. 566). Referindu-se la cultura germană din secolul al XVII-lea, Fr. Engels menționează unele aspecte ale acestei probleme care trebuie explicate mai pe larg de istoriografia progresistă.

Foarte important este articolul lui K. Marx scris în 1847 împotriva lui Heinzen (p. 581—585). Pentru caracterizarea istoriei Germaniei se impun din aceste extrase două indicații. Mai întîi, că burghezia germană a fost atît de înapoiată, încît lupta ei cu monarhia absolută începe într-un moment în care, în altele țări dezvoltate, burghezia se afla deja în lupta îndrjită cu proletariatul și iluziile ei politice erau demult depășite în conștiința europeană (p. 583). În Germania „burghezia se afla în contradicție cu proletariatul, înainte de a se fi constituit ca o clasă politică“. De aci a doua indicație: burghezia trădează revoluția burgheză și se aruncă în brațele reacțiunii. Ea își face iluzie asupra posibilităților de transformare a statului absolutist prusac într-o monarhie burgheză. Din această cauză reacțiunea caută să convingă burghezia că o răsturnare a monarhiei fără luptă este posibilă.

Dar, observă K. Marx „regalitatea absolută în Prusia, ca mai înainte cea din Anglia și Franța, nu se lasă transformată pe cale pașnică într-una burgheză. Ea nu renunță de bună voie. Pe de altă parte, clasa feudală frînează, căci la ea este vorba despre însăși existența ei, adică de proprietate sau expropriere. Este clar ca monarhul absolut, în ciuda omagiilor servile ale burgheziei, vede adevăratul lui interes de partea clasei feudale“ (p. 585). Volumul se încheie cu 27 de scrisori scrise de K. Marx și Fr. Engels, în care se dezbate probleme din istoria Germaniei.

Astfel, prima scrisoare adresată de K. Marx lui Fr. Engels la 27 iulie 1854 tratează despre cartea lui Thierry, „Histoire de la formation et du progrès du tiers-état“. Importantă pentru cunoașterea gîndirii marxiste este următoarea frază din scrisoare : „dacă domnul Thierry ar fi citit lucrările noastre, ar ști ca antagonismul cel mai hotărît dintre burghezie și „peuple“ (în franceză în text) începe în mod firesc de abia atunci cînd ea (burghezia) începe să aibă împotriva ei clerul și nobilate de starea a treia“.

Dar în ceea ce privește „radăcinile în istorie ale unui antagonism născut în trecut“, cartea lui este cea mai bună dovadă ca aceste „radăcini“ s-au născut, deîndată ce a apărut starea „a treia“.

În scrisoarea din 14 iulie 1893 către Mehring, după ce relevă meritele lucrării acestuia, „Legenda despre Lessing“, Fr. Engels expune într-o formă clară principiile materialismului istoric (p. 619—624).

În aceeași scrisoare către Franz Mehring, Fr. Engels arată că, pentru înțelegerea istoriei germane, numai comparația cu istoria Franței ne poate da o perspectivă justă, deoarece în Franța se petrec lucrurile invers decât în Germania. În timp ce în Franța are loc un proces continuu de centralizare prin eliminarea treptată a particularismului feudal, în Germania puterea centrală a fost prea slabă ca să combată particularismul. Urmează o serie de exemple din istoria celor două țări care demonstrează teza lui Fr. Engels.

Analizând lucrarea lui Kautsky, „Precursorii socialismului“, Fr. Engels face câteva observații printre care următoarea: „Nu ai sesizat suficient situația pieței internaționale — în măsura în care poate

fi vorba despre aceasta — poziția economică internațională a Germaniei la sfârșitul secolului al XV-lea. Această poziție explică singura de ce mișcarea burgheză — plebee sub formă religioasă — care în Anglia, Olanda și Boemia a eșuat, a avut în Germania un oarecare succes în secolul al XVI-lea: succesul deghizării sale religioase; în timp ce succesul conținutului burghez a fost rezervat secolului următor și țărilor de pe piața internațională nou apărută: Olanda și Anglia“¹.

În afara celor menționate, primul volum mai cuprinde lucrările lui Fr. Engels: „Despre vechii germani“, extrase din „Capitalul“ ce se referă la istoria germană, „Marele război țărănesc german“, „Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei“ și alte scrieri mai mici. Notele de la sfârșitul volumului I mai cuprind și indicațiile lui V. I. Lenin și I. V. Stalin privind istoria medie a Germaniei. Urmează apoi un indice alfabetic al numelor autorilor folosiți de clasicii marxism-leninismului, un număr de 141 de titluri, și lista izvoarelor consultate, cuprinzând 50 titluri.

T. Sotirescu

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTRERINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii” aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 7,30 și 15,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1, telefon 1.50.81.

INTREPRINDERA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI
